

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

Діалог. Ім'я Ем'ю: Потоп Змійн

Текст взято з видання:

Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 941 - 1003 с.
ISBN 978-966-372-330-3

Діалог. Імя Емў: Потоп Змійн
Бесѣдуют Душа и Нетлѣнный Дух
1791 годѣ, авг[уста] 16

Любѣзный Дрўже, Михайле!

Дрѣвній Монах Эвиратус¹ всѣ свой Забавныя Писўльки приносил в Дар Дрўгу и Господіну своему, Патріарху Софронію², а я приношў тебѣ.

Ты мнѣ в Дрўтѣ Господін, а в Господінѣ друг.

Я сію Книжечку написал в Бурлўкѣ³, забавляя Праздность. Она украдена. Но я, напав на Спісок, исправил, умножил и кончил.

Потоп Змійн, Ноев, Божій и Бібліа есть то же.

Аще она Море, како и не Потоп? Взгляньте на Назонову⁴ Картину Потопну: Nat Lupus inter Oves...⁵

Не в сем ли Морѣ обуреваётся вся Вселенна?

Ей, в сем! Ей, вся! "Погрызѡша, яко Олово во Водѣ..."⁶ Един мой Израиль сію Пучину прелѣтая преходит. Един он удовлетворяет Жалостну Ревность Варухову:

"Кто прейде на ону Страну Моря и Обрѣте Премудрость?"⁷

Что есть Бібліа, аще не Мыр? Что есть Мыр, аще не Ёдол Деир[с]кій⁸? Что есть Златая Глава емў, аще не Сѡнце? Что есть Сѡнце, аще не Огненное Море?

Не оно ли заступило нашу нам Гавань тую:

"Се Сей стоит за Стѣною нашею?"⁹ и глаголет: "Лицемѣре! Почто усумнѣлся еси?"¹⁰

Не всѣ ли не преплывшіи мучатся в Огненной Бѣзднѣ? Не всѣ ли блеют о Пѣклѣ¹¹? И Кто уразумѣл Пѣкло? Не смѣшно ли, что всѣ в Пѣклѣ, а боятся, чтоб не попасть?

Вот точна СФИНКС! мучающая не рѣшивших Гаданія¹². "Возволнўются и почити не возмогут"¹³. "Ходите во Пламенѣ Огня вѣшего"¹⁴.

А мой Ной Радугу видит, и Потоп прекращается. Что есть прекрасна Радуга? Не Радость ли есть Радуга? Не Сѡнце ли зрит свой Образ во Зерцалѣ Вод Облачных? Не Сѡнце ли зрит на Сѡнце, на второе свое СѡНЦЕ? На Образ образуемый¹⁵? на Радость и на Мир твёрдый? Не тудѣ ли зрит сей Вожд наш? не тудѣ ли Волхвы ведѣт? Остаётся ж, Сѡнце и Луна! Прощай, Огненная Бѣздо! Прости, Западное Сѡнце! Мы сотворим Свѣт полўчшій. Созиддем День веселїишій. Да бѣдет Свѣт! и се бысть Свѣт!¹⁶ Да стѣнет Сѡнце и Луна¹⁷! Да стѣнет и утвердїтся! Да свѣтит во Вѣки Вѣков! И се ста Сѡнце и Луна¹⁸! Новая Луна и Сонце. От Бога Божественное. Воспой же, о Исаіе! Воспой нам Пѣснь Побѣдную¹⁹. Се Израиль прейде Море!

"Не зайдет бо Сѡнце тебѣ.

И Луна не оскудѣет.

Будет Господь тебѣ Свѣтъ твой.
И совершатся Дни твой.
Дни Рыданія твоего”²⁰.

Воспою ж и я с Тобою, любезный мой Исаіе:
“Дугу мою полагаю во Облацѣ”²¹.
Сіе есть:
Мир утверждаю внутрь себѣ.

Сонце всю Тварь презирает.
Взор Дугою утѣшает.
Бездно Сердце, о проснися!
Будь себѣ Друг и влюбися!

Весь тогда Потоп ищезнет.
Радуга же вѣчна блеснет.
Враз отрешь Твой всѣ Слезы.
Внутри всѣ упокоиш Стезы.

Само будь себѣ Дугою.
И расстанешься с Тугою.
Се Тварь вся не насыщает!
Бездна Бездну удовлетворяет²².

Пустынник Григ[орій] Бар-Савà Сковородà Д[аниил] Мейнгард²³.

Insuperabili Loco stat Animus, qui externa deseruit²⁴. Nunquam major est, quam ubi Aliena deposuit, et fecit sibi Pacem, Nil timendo...²⁵ Seneca, Epist[olae], 79.

Сіе есть Тó же: “Разумлив Прáведник себѣ Друг будет”. Притчей, гл[ава] 12-я²⁶.

Глава 1-я

Притча

Слѣпый и Очитый

Два Пришѣлцы вошли в ХРАМ СОЛОМО́НОВ: Один Слѣпый, Другій Очитый. Слѣпый без Пóлзы возводил Óчи и водил Вѣжды свой по Стѣнам Храма. А Очитый, видя Стѣнь, представляющую Человѣка, Звѣри, Птицы, Горы, Рѣки, Лѣсы, Поля, Цвѣты, Солнце, Звѣзды и Драгоценныи Камни, и Приводя во Всем безизмѣнную Мѣру, называемую Живописцами Рисунк, ненасытно забавлялся Веселостю. Паче же Любопытною Зѣницею прозира́л он Седми-Лампа́дный Свѣщник и Сънь Херувимов. “Я не вижу Веселости в сем Хра́мѣ”, – сказа́л Слѣпый... “О бѣдный! – воскрича́л Очитый. – Пойди Домой! и вырой Зѣницы твой, погребенныя в Мѣху твоём. Принеси Óнья

сюда. В то Время обновится тебѣ Храм сей и почувствуешь услаждающее тебе твоѣ Блаженство”.

Глава 2-я Ди́алог, или Разглаго́л

Особы в Разглаго́лѣ: Душа, Нетлѣнный Дух

[ДУША]. Всякая Невкѣность даёт для менѣ Питательный Сок, если то́лько благоволишь, о нетлѣнный Дух. Скажи мнѣ, Что значит: Два Пришѣлцы?

ДУХ. Всяк рождённый есть в Мырѣ сем Пришѣлец²⁷, Слѣпый или Просвѣщенный. Не Прекрасный ли Храм Премудраго Бога Мыр сей? Суть же три Мыры. Пѣрвый есть Всеобщій и Мыр Обительный, гдѣ Все рождённое обитаёт. Сей составлен из безчисленных Мыр Мыров²⁸ и есть великій Мыр. Други́и Два суть Ча́стныи и Ма́лыи Мыры. Пѣрвый Микр́о-Козм, сирѣчь Мыри́к, Миро́к, или Человѣк²⁹. Вторый Мыр Символичный, сирѣчь Библиа. Во Обительном Ко́ем-либо Мырѣ Со́лнце есть О́ком его, и О́ко у́бо ест Со́лнцем. А как Со́лнце есть Глава́ Мы́ра, тогда́ не дивно, что Человѣк назван Микр́окосмос, сирѣчь ма́ленькій Мыр. А Би́блиа есть Символичный Мыр, затѣм что в ней собранныя Небѣсных, Земных и Преисподних Тварей́ Фигу́ры, дабы они бы́ли Монументами, веду́щими Мысль нашу в Поня́тие вѣчныя Нату́ры, утаѣнныя в тлѣнной так, как Рисунок в Кра́сках своих.

ДУША. Что значит вырыть погребѣнныя в Мѣху Зѣницы?

ДУХ. Нача́ло Вѣчнаго Чувства́ зависит отту́ду, дабы прежде узнать Самаго Себе, прозрѣть таящуюся в Тѣлѣ своем Вѣчность и будто Искру в Пѣпелѣ своем вырыть. Ся Искра прот́чия Мыры, и ся Мысленная Зѣница³⁰ провидит в них Вѣчность.

ДУША. Развѣ Вѣчность и Бог есть То́ же?

ДУХ. Конечно. Вѣчность есть Твердь, вездѣ всегда́ во Всем твёрдо стоящая, и всю Тлѣнь, как Оде́жду, носящая, всякаго Раздѣленія и Осязанія чуждая. Она́-то есть Истина и Нетлѣние. Видишь, что Свѣт Премудрости тогда́ входит в Душу, когда Человѣк два Естества́ познава́ет: тлѣнное и Вѣчное. А о неразумѣющих есть Пословица: “Двои́х нащита́ть не умѣет”.

ДУША. Но скажи мнѣ, ка́я Пóлза видѣть вездѣ два Естества́, а не одно́? И ко́е в Сем Утѣшѣние?

ДУХ. Сяе изображу́ тебѣ Подóбием. Прехитрый Живописец на Стѣнѣ Оленя³¹ и Павлина³² весьма живо. Сими́ Образами Сын его Младенец несказанно веселился. И старшій Сын взирал со Удивленіем. Живописец со временем отѣр Кра́ски, и Живо́тины с Ви́ду ищѣзли. О Сем Ма́лчик рыдал неутѣшно, а старшій смѣялся... Тепѣрь скажи мнѣ Вину́ Смѣха и Рыданія.

ДУША. О! не могу́ сказа́ть, но от тебѣ слышать жажду́.

ДУХ. Конѣчно, Ма́лчик думает, что поги́бли Живо́тины, того́ ра́ди пла́чет.

ДУША. Как же не погібли, если ищѣзли?

ДУХ. Ах! не называй Краску Образом. Она есть одна точию Тѣнь во Образѣ, а Сила и Сердце есть Рысунок, сирѣчь невещественная Мысль и тайная Начертанія, до коих то пристаёт, то отстаёт Краска так, как Тѣнь к Яблонѣ своей, и Краска есть как Плоть, а Рысунок, как Кость в Тѣлѣ. Сего ради не разумѣющій Рысунка не приложит Краски. Сіе Стáршій понимает и смѣется. Самыи точныи Образы ещё прѣжде Явлѣнія своего на Стѣнѣ всегда были во Умѣ Живописцу. Они не родились и не погібнут. А Краски, то прильну́в ко О́ным, представляют О́ныя во вещественном Видѣ, то, отстав от них, уно́сят из Ви́ду Вид их, но не уно́сят вѣчнаго Бытія их так, как ищеза́ющая Тѣнь от Яблони не ру́шит Яблоню. И тогда-то бывáет прямáя Пиктúра³³, когда она согласна с вѣчною сущих Образов Мѣрою, а со Свóйством их согласны суть Краски.

ДУША. Вѣрую, что Слово твое не ложное, но для мене нѣсколько тѣмно.

ДУХ. Внемли же вторóму Подóбію! Напиши Цíркул³⁴. Здѣлай из Дѣрева или вы́льпи его из Глины. Потóм опя́ть его затри, а прóтчія разори... Тепѣрь скажи мнѣ: погíбла ли Цíркул?..

ДУША. Погíбла писанный, Деревя́нный и Глиня́нный...

ДУХ. Прав Суд твой³⁵! Погíбла видно видимый, но невещественный и Сущій Цíркул нетлѣнен пребывает в Сокрóвищах Ума. Сей, как несоздан, так и разоритися не может. Вещественныи же Цíркулы не Цíркулы суть, но, прямѣе сказа́ть, ложная Тѣнь есть и Оде́жда Цíркулу И́стинному.

ДУША. К Чему́ же твоя Рѣчь течёт?

ДУХ. К Тому́, чтоб понять во Всем Два Естества: Божіе и Вещественное.

ДУША. А сіе Поня́тіе куда выхóдит?

ДУХ. Туда́, что не может Ничто́же погíбнуть, а то́лько Тѣнь свою́ теряет.

ДУША. Что же да́лѣе из Сего́ слѣдует?

ДУХ. Ничево́! Кромѣ Неустрашимость, Благодúшіе, Упованіе, Курáж, Веселіе и Благовíдное Вѣдро того́ Сердечнаго Мíра, котóрый у Пáвла всяк ум превосхóдящим нарицáется³⁶. Разсужда́й о Тѣлѣ твоём То́ же, что о помяну́тых Образах и Цíркулѣ. Щита́й все Мырское́ Естество́ Краскою. Но вѣчная Мѣра и присносущныя Ру́ки Божія, якоже Кóсти прильну́вшую к ним Плоть, всю Стѣнь поддѣрживают, пребывая во Всем Главóю, а сверх непостоянныя своя Сѣни Дрѣвом вѣчныя Жízни. Не на подлья видно Кóсти и Ру́ки смóтрит Бíбліа Слово́м сим: “Кость не сокрушится от него́”³⁷. “Не бойся, Я́кове³⁸! Се на Рука́х моих написáх Стѣны твоя!..”³⁹. И догада́лся Дрѣвній Платóн, когда́ сказа́л: Θεός γεομετρεῖ” – “Бог Землемѣрит”⁴⁰. Не будь, Душа моя, из Числа́ тѣх, кой Вещество́ за Тóчность почитáют. Они не исповѣдуют Естества́ Бóжія. Отнима́ют Сíлу и Честь, Бытіе и Сла́ву невещественному и благо́му Духу, а вмѣсто Его́ воздаю́т мѣртвым и гру́бым Стихіам. Сіе-то значит: Осудить и приговорить ко Смѣрти Начáльника вѣчныя Жízни и Всеóбщаго всякія Твáри Жизнода́вца. Бóга видно убить не лзя́. Но нечестивую Мысль их Прáвда Божія в Дѣло ставит. Тогда́ отняли от Бога Жízнь и Сíлу, как то́лько присудили её Тлѣнню. И тогда́ же отдали

Тлѣнности Жизнь, как только отняли её от Бога. Вот Суд! воцаривший Раба вмѣсто Господина, испросивший себя Разбойника Варавву⁴¹. Сии Отцеубійцы и слѣпые Стѣн Осызатели называются у Платона Пóдлостью, во мрачном Рвѣ и Адѣ сидящею, одну тёмную Тѣнь видящею и Ничего за сущую Истину не почитающею, развѣ одно Тое, что ощúпать и в Кулак схватить мóгут⁴². Сей есть Источник Безбóжия и Сердечному Граду Разоренія. Пóлзущая сія и ядущая Зёмлю Пóдлость, прильпився ко Брению, стала и сама Грязью и возметаемым от Вихра Прахом⁴³. Прильпивши же Сердце свое Господеву суть единого с ним Духа и хвалятся со Исáиею: “Божій есмь”⁴⁴. “Путь Благочестивых прав”⁴⁵. “Не падёмся! но падётся всѣ живущи на Землѣ”⁴⁶. Всѣ три Мыры состоят из двоих, Едино составляющих Естеств, называемых МАТЕРІА и ФОРМА⁴⁷. Сии Формы у Платона называются ІДЕИ, сирѣчь Видѣнія, Виды, ОБРАЗЫ⁴⁸. Они суть Перворóдные Мыры, Нерукотворенныя, Тайныя Верёвки, переходящую Сѣнь, или Матерію, содержащія. Во великом и в малом Мырѣ Вещественный Вид даёт знать о утаенных под ним ФОРМАХ, или вѣчных ОБРАЗАХ. Такожде и в СИМБОЛИЧНОМ, или БІБЛІЧНОМ, Мырѣ Собраніе Тварей составляет МАТЕРІЮ. Но Божіе Естество, куда Знаменіем своим ведёт Тварь, есть ФОРМА. Убо и в сем Мырѣ есть МАТЕРІА и ФОРМА⁴⁹, сирѣчь Плоть и Дух, Стѣнь и Истина, Смерть и Жизнь. Напримѣр, Сóлнечная Фигура есть Матеріа, или Стѣнь. Но понёже она значит положившаго в Сóнцѣ Селеніе свое⁵⁰, того ради вторая Мысль есть Форма и Дух, бóдьто второе в Сóнцѣ Сóнце. Как из двоих Цвѣтов два Дúхи, так из двоих Естеств двѣ Мысли и два Сердца: тлѣнное и нетлѣнное, чистое и нечистое, мёртвое и живое... О Душа моя! Мóжно ли нам в Сем похвалитися и воспѣть: “Христово Благоуханіе есмь?..”⁵¹

ДУША. О Душе мой! Блаженна тая Душа!.. По крайней же Мѣрѣ, мóжем о нас сказать: “В Волю Мúра твоего течём”⁵². Наконѣц научи мя: Что значит Сѣдмилампáдный Свѣтилник?

ДУХ. Значит Седмицу Бытѣйскую, в которой весь Символический Мыр создан.

ДУША. Что такое слышу? Ты мнѣ наказывал Чúдное и безвѣстное.

ДУХ. Уже сказано, что Сóлнечная Фигура есть Матеріа и Стѣнь. Седьм Дней и седьм Сóнцов. В каждом же Сóнцѣ есть Зѣница: второе прекрасное СÓНУШКО. Сии Сóнушки из своих Стѣней блистают вѣчности Свѣтом так, как горящій Елей сіяет из Лампад своих.

ДУША. О Божественное! О Любёзное! О Сладчайшее СÓНУШКО!.. Ещё же мнѣ скажи: Чтó то есть Херувимы?

ДУХ. Седмица и Херувимы, то есть Колесницы и Престо́лы – То же.

ДУША. О ХЕРУВИМАХ. Почему Они Престо́лы?

ДУХ. Сóнце есть Храм и Черто́г Вѣчнаго, а в Горницах тут же Сту́лья, гдѣ Суббóтствует. Колесница тоже, есть Она́ Дом ходящій. Видь Сóнце есть Огненный Шар и никогда не стоит, а Шар состоит из многих ЦѢРКУЛОВ, бóдьто из Колѣс. Убо Сóнце не то́чию есть Черто́г и вѣчно-бродящая Авраамская Ски́ния, но и Колесница, служащая нетлѣнному нашему Илію⁵³,

могущая возить вѣчное наше СОНУШКО. Сія Сѳнечныя Субботы, сирѣчь чертоги и Покѳи Вѣчнаго, называються тѳже Седмицею Корѳв, или Юниц, и Седмицею Пшеничныхъ Колосов⁵⁴, а у Захарїи Седмицею Очѳей⁵⁵. Слѣпныя и Гадательныя сія Очи сидящїи на Херувїмахъ отверзаютъ тогда, когда изъ Внѣтренностей ихъ Вѣчныя Зѣнїцы, какъ изъ Сѳнцевъ Сѳнушки, нетлѣннымъ Воскресенїемъ Свѣтомъ блистать начинаютъ.

ДУША. Протчее: Херувїмска сѣнь, что ли она есть?

ДУХ. Сѣнь, Тѣнь, Краска, Абрис, Рѣга, Маска, таящая за собою Фѳрму свою, Идѣю свою, Рисунокъ свой, Вѣчность свою – Все Тѳе есть Херувїмъ и Сѣнь купно, то есть Мертвая Внѣшность.

ДУША. На что Іезекїилъ приправилъ имъ всѣмъ Крила, дабы сверхъ Орловъ Быки и Кравы по Поднебесной лѣтали⁵⁶?

ДУХ. На то, дабы возлѣтали ко Единѳму Началу, сирѣчь къ Сѳнушку. Онъ не приправилъ, но провидѣлъ, что они всѣ Крилатыи.

ДУША. Что значатъ крила?

ДУХ. Вторїя и Вѣчныя Мысли, прелѣтающыя отъ Смерти въ Живѳт, отъ Матерїи къ Фѳрмѣ. Вотъ тебѣ Пасха! Сирѣчь Прехѳд. О Душа моя! Можешь ли отъ мертвыхъ Тварей и отъ Сѣни Херувїмскїя перебраться къ Господу твоему и ко Осуществующей тебѣ Фѳрмѣ твоей? “Крѣпка, яко Смерть, Любѳвь”⁵⁷. “Крила Ея Крила Огня”⁵⁸.

ДУША. О Отче мой! Трудно вѣрвать Сѣрдце изъ клѣйкїя Стїхїйныя Грязи. Ахъ, трудно! Я видѣла написанъ Образъ Крилатаго Юноши. Онъ пѣлится летѣть въ Горняя, но Нога, прикованна Цѣпью къ Земному Шару, мѣшаает⁵⁹. Сей Образъ – мой Образъ. Не могу, а только желаю. “Кто дастъ мнѣ Крилѣ?..”⁶⁰ Для Облегченїя, Отче мой Небесный, Горести моя услаждающаго, продолжай Бесѣду. Открой мнѣ: длячего Давїдъ желаетъ Крилъ сихъ? Видѣ Ты сказаъл, что одни только Сѳнцы Херувїмами.

ДУХ. Сѳнце есть архїтѣпос^а, сирѣчь Первоначална и Главна Фїгура. А Кѳпїи ея и Вїцефїгуры суть Безчисленныя, всю Бїблїю испѳлнївшїя. Такая Фїгура называлась Антїтѣпосъ (Прѳобраз, Вїцеобраз), сирѣчь вмѣсто Главныя Фїгуры поставленна иная⁶¹. Но всѣ они, какъ къ своему Источнику, стекаются къ Сѳнцу. Такїя Вїцефїгуры суть, напримѣр: Темница и Іосифъ, Корѳбочка и Мойсѣй, Ровъ и Данїилъ, Авраамова Сѣнь и Гѳсти, Ковчѣгъ и Ной, Колѳда и Іеремїа, Мѳре и Израїиль, Далїда и Сампсѳн, сирѣчь Сѳнушко⁶², Кѳжа и Іѳв, Плоть и Хрїстѳс, Пещѣра и Лев, Китъ и Іѳна, Яслы и Младѣнецъ, Гробъ и Воскрѣсшїй, Верїги и Петръ, Кѳшница и Пѳвелъ, Женѳ и Сѣмя, Голїаѳъ и Давїдъ, Ёва и Адамъ... Все Сїе Тѳ же есть, что Сѳнце и Сѳнушко, Змїи и Богъ. Краснѣйшая всѣхъ и Матї прѳтчимъ есть Фїгура Сѳнечная. Она пѣрвая Благословляется и Освящается въ Покѳи Богу: “Благослови Богъ День седмый”⁶³. По сей Причинѣ прѳтчихъ Тварей Вїцефїгуры, въ Сїлѣ Ея поставляемыя, всѣ Бытїе свое прїемлютъ во Дняхъ Свѣтлыя Седмицы, яко въ ней вся Тварь раждается, Сама же прежде Всѣхъ созидается.

---

^а Архїтѣпосъ – архїѳобраз.

“ДА БУДЕТ СВѢТ! и Бысть СВѢТ”⁶⁴. СВѢТ, УТРО, День всегда около Лучей, а Лучи при Сѡнцѣ. И так не дивно, что Давїд, находясь Херувїмскою Копїею, желает Крил, имѣя ту же Сїлу и Мысли со Седмицею: “Помыслих (де) Дни первые, и Лѣта Вѣчная помянух и поучахся”⁶⁵.

Всѣм Тварям даёт Толк и СВѢТ СВѢТЛАЯ Седмица. “Седьмь сїя Очеса Господня суть, призирающая на всю Зѣмлю”⁶⁶. Когда они Слѣпы, тогда вся Бїблїа есть Тма и Содѡма. От нея и Давїд учится. Там седьмь Сѡнцы, а у Давїда Очи. Сѡнце почивающего в Сѡнцѣ⁶⁷ на себѣ возит. И Давїд то же. “Терпя, де, потерпѣх”⁶⁸. “Поднимая, подъях”⁶⁹. “Вознесу́ ты, Господи, яко подъял мя еси”⁷⁰. Сѡнце есть заходящая Стѣнь, но Сїла и Бытїе его в Сѡнушкѣ своем. И Давїдовы Очи есть ищезающей Прах, но Тѣнь их востекает туда, дабы, ищезая, преобразиться во Вѣчную Зѣницу, во второй Разум и в животворящее Слово Божїе: “Ищезоша Очи мой во Слово твоѡ”⁷¹.

Херувїм есть и Захарїа. И сей взирает на Седмицу и То же, что Она, мыслит: “Лѣта Вѣчная помянух...”⁷² “Видѣх! – вопїет Захарїа, – и Се Свѣщник Злат весь!”⁷³ Куда Кто смѡтрит, туда и идет. К Лѣтам вѣчным! Туда ему Путь! К СВѢТЛОЙ Седмицѣ летит. Орлими Крилами парит. А гдѣ его Крила? Вот они! “Рече ко мнѣ Ангел, глаголай во мнѣ”⁷⁴. Во Внутренности Крила его. Сѣрдце Его Пернатое. “Крѣпка, яко Смерть, Любовь”⁷⁵. “Крила Ея Крила Огня...”⁷⁶

Херувїм есть и Предѣча. “Бѣ Свѣщник горяй и свѣтїй”⁷⁷. “Бѣ” значит не То, что был, но То, что здѣлан и создан СВѢТІЛНИКОМ. Звѣзды прелестныя⁷⁸ и Лжеденницы, горят, но не свѣтят. Иоанн же Истинная есть Денница⁷⁹.

ДУША. Пожалуй, Отче Небесный, скажи! Что есть, что значит Лжеденница? Горю и воспаменяюся знать.

ДУХ. Лжеденницы суть То же, что Лже-Херувїмы.

ДУША. Да гдѣ же они таковы? Я их вовсе не понимаю. Открой!

ДУХ. Любѣзный Мой Друг! Іуда апостол, той тебѣ да Откроет. Вот тебѣ Лже-Херувїмы! вот и Лже-Денницы! “Ангелы, не соблюдши своего Начала”⁸⁰. “Звѣзды прелестныя”⁸¹. “Тѣлесны, то есть Душевны, или Скѡтскїи, нетлѣннаго Духа не имущїи”⁸². Кратко сказать: заблудивши от СВѢТЛЫХ Седмицы, яже есть Гавань Всѣм. И сїе-то значит: “Не соблюдши НАЧАЛА”⁸³. Бог, Начало, Вѣчность, СВѢТ есть Тѡжде. Сей СВѢТ освятил есть Селѣніе свое⁸⁴ в Седмицѣ, Седмица же есть то Главизна Книжняя. “Во Главизнѣ Книжней⁸⁵ писанно есть о мнѣ”⁸⁶, – говорит Христос. Начало и Главизна То же. Сюда-то мой Іуда блистает словом сим: “Ангелы, не соблюд[ши] своего Начала”⁸⁷. “Звѣзды прелестныя: имже Мрак Тмы во Вѣки Блудѣтся”⁸⁸. Вот низпадши с Небесныя Седмицы ЛУЧІФЕРЫ! Денница Римски – ЛУЧІФЕР⁸⁹, то есть СВѢТНОСЕЦ, или День за собою ведущїй. Денница бо есть Сѡнцу Предитѣча и Предвѣстник Дню. Взглянь! Се прекрасная тебѣ Денница! “Во Утрїе видѣ Иоанн Исуса грядуща к себѣ и глагола: Се Агнец Божїй!”⁹⁰ Гдѣ же твой ДЕНЬ нам, любѣзная наша Деннице? Дай нам! Видь ты не прелестная, во Мрак влюбившаяся Звѣзда. Уже нам Ночь мѣрка омерзѣла⁹¹.

“Сей есть! По мнѣ грядѣтъ Муж, иже предо мною бысть...”⁹² И так Сын Захаріинъ есть Свѣтилникомъ, или Лампадою, Горящей и Озаряющей Елей вмѣщающею, и сотворѣнъ аки Окомъ, внутрь Зѣніцу свою заключающимъ.

У Дрѣвнихъ Свѣчою, Лампадою и Окомъ Вселенныя называлось Сѣнце. “Не бѣ Той Свѣтъ, но да свидѣлствуетъ о Свѣтѣ”⁹³. Вотъ тебѣ истинный, Дщерь моя, Херувимъ! И сегѣ-то ради во Храмахъ видишь Образъ Его Крилатый.

ДУША. О дражайшій мой Херувиме, Іоанне! Благодарю тея, Отче Небесный, за Егѣ. А Лука и Клеѣпа? не Херувимы ли? Я вчера во Храмѣ слѣшала ихъ Путешествіе и вельми услаждалася⁹⁴. Аще же Херувимы, почему знать, что Херувимы? Я бы очень рада...

ДУХ. Потому, что идутъ Путѣмъ Субботнымъ. Видно убо, что симъ Путникамъ на Умѣ Свѣтлая Суббота Седмица. Суббота имъ голоднымъ раздробляетъ Хлѣбъ ихъ. Отверзаетъ помраченныя Очи, правдивѣе же сказать: Субботствующій в Сѣнцѣ и исходящій отъ Чертога своего⁹⁵. “Онѣма же отверзостъся Очи”⁹⁶. Сей Женихъ воскрилилъ ихъ оными Крилами: “Крила Ея Крила Огня”⁹⁷. Далъ симъ невкуснымъ Болванамъ Пищу и Вкус, но на Пути и на Разумѣ Субботномъ основанный. А мой Пѣшеходцы, надѣвъ Крила и сотворився изъ ползущихъ и Зѣмлю ядущихъ Змѣевъ Пернатыми Орлами, по Исавевскому Слову сему: “Терпящія Господа обновлятъ Силу, окрилатѣютъ, яко Орлы”⁹⁸ – всерадостно воскликнули: “Не Сѣрдце ли наю горя бѣ в наю: егда глаголаше нама на Пути?”⁹⁹ Сирѣчь: Не воспламенилъ ли Онъ насъ летѣть в Горня, отъ Смѣрти къ Жизни¹⁰⁰, вдунувъ намъ Вкусъ и Свѣтъ Свѣтлыя Седмицы?..

ДУША. Нынѣ я уразумѣла. Сѣнушко, какъ отъ Пресвѣтлѣйшаго своего Чертога, отъ Грѣба возсіявшее, воскрилило ихъ и отвѣрзло имъ Очи ихъ, дабы Сѣнь Херувимска не почивала на Пути Грѣшныхъ¹⁰¹, но, минуя всю Тлѣнь, возвышалася бы ко Единой своей невидимой Формѣ. “И Той невидимъ Бысть има”¹⁰².

ДУХ. О душа моя! Не одному Клеѣпѣ сія Милость. Свѣтлая Седмица есть то Горѣ Божіея, гдѣ благоволилъ жити. Сюда идетъ со Тщаніемъ Маріамъ, цѣлуетъ и дружится со Елісаветою¹⁰³. Туда восходятъ всѣ Фаміліи и Колѣна Израилская. “Тамъ взыйдѣша...”¹⁰⁴ Сюда бѣгутъ Слѣпцы, Хромцы, Нѣмыи. Тутъ Дружбу и Компанію заводятъ Волки со Агнцами, Рыси со Козленками, львы со Теленками, Аспиды со Отроками¹⁰⁵ и созидаются Очитыми, Крилатыми по своей всякъ Сѣни Херувимами, возлѣтающими къ Началу, Которое Одно только есть, яко да Царя всѣхъ подыимутъ; “да будетъ Богъ всяческая во всѣхъ...”¹⁰⁶ Трудно только симъ Горамъ взыгратись, вскочить выспръ, искапать Сладость, воздымиться и породить, какъ Тучнымъ Юницамъ¹⁰⁷, Единого своего Юнца. “Прійдите, взыйдемъ на Гору Господню...”¹⁰⁸

ДУША. Я читала нѣкогда, что Еленицы и Горня Козы не могутъ раждать, развѣ на сихъ Горѣхъ¹⁰⁹.

ДУХ. Сіе, Душа моя, в одномъ Разсуженіи о Богѣ возможное, а в Натурѣ Тварей нестаточное. В Символическомъ Мырѣ, Онъ же есть Біблія, гдѣ о Единомъ Богѣ Слово, такъ водится, но сіе в нашемъ великомъ Мырѣ есть Нѣбыль. В Бозѣ и отъ Бога Все возможное, не отъ Тварей, ни во Тваряхъ¹¹⁰. Фигурныя сія Горы

суть Сѡнцы. Онѣ Прибѣжище такимъ Ёленямъ, каковъ есть Давѣд и о каковыхъ Слово сіе: “Тогда скѡчитъ Хромый, аки Ёлень”¹¹¹.

На сихъ Горѣхъ откидаётъ Давѣдъ вѣтхія свои Рѡги, а растѹтъ ему нѡвыи. “Тамо возвращѹ Рогъ Давѣду...”¹¹² Сюда возскакиваетъ испѣленный Петромъ Хромый¹¹³ и возбужденна Слово отъ него изшедшимъ Тавіае, сѣрѣчь Горня Коза¹¹⁴. По сихъ Хѡлмахъ скачетъ и прескакиваетъ Младый Ёлень, Братъ и Женѣхъ Соломоновскія Невѣсты¹¹⁵. Сюда жъ течетъ къ Брату и она. “Яви мнѣ Зракъ твой”¹¹⁶. Гдѣ почиваеши?”¹¹⁷ Отвѣтъ: “Въ Полуднѣ”¹¹⁸, в Сѡнцѣ”¹¹⁹. Все Воинство Ангелское То же воспѣваетъ, что во Вышнихъ сихъ и Горнихъ Горѣхъ Вѣчныя Мысли и одна Слава Божія жительствоуетъ. “Слава во Вышнихъ Богу!”¹²⁰ – и тогда всей Обѣтованной Библейской Землѣ Мир! Покѡй! и вѣчная Дружба! – якоже пишется в Книгѣ Навіна: “Почѣй Земля отъ Брани”¹²¹. Сюда спѣшатъ и Пастыри. “Прѣйдемъ до Виѡлеема!”¹²² “Тамо роди ты Мати твоя”¹²³.

Сюда за Звѣздою путешествуютъ и Волхвы. “Видѣхомъ (вопѣютъ со Захаріею: ‘видѣхъ! и се Свѣщникъ...’¹²⁴), видѣхомъ, де, Звѣздѹ Его на востокъ”¹²⁵. Востока безъ Сѡнца нигдѣ нѣтъ. “Ста верху, идѣже бѣ Отроча”¹²⁶.

Не только Ёленямъ, но и Звѣздамъ нѣтъ Раздѡху, кромѣ сея Горѣ. Вся Тварь въздыхаетъ, в Жилище Небесное облектися желая и вопіа: “Сеи Покѡй мой!”¹²⁷ Магдалина тоже, ища Радости и Утѣшенія своего, зѣло Рано приходитъ на Гробъ. Нелзя, чтобъ сей Гробъ не былъ тотъ Камень, гдѣ почивалъ Іаковъ и видѣлъ Лѣствицу. Внимаѣй и примѣчай, Дщерь моя! что при Магдалинѣхъ воспоминается Разсвѣтъ и Глубокое Утро¹²⁸, а при Іаковѣхъ Сѡнце¹²⁹. Чувствуеши ли, что сей Камень, бѹдто бы Утро, чуть-чуть проникающее изъ Мрака, темновато начертываетъ Каменную Гору Божию и пресвѣтлый Чертогъ Его, Сѡнце? Весьма ошибаешься, Голубѡчко моя, когда не думаешь, что Гробъ ѡный не иное Чтѡ-либо есть, какъ только Пещера, в Нѣдрахъ Каменныхъ Горѣхъ высѣченна, гдѣ почіла Премѹдрость.

Нынѣ ѹбо научися и вѣруй, и вѣдай, яко Господня Земля и все Исполненіе Ея¹³⁰ идетъ къ Горѣ Божіей, в Нѣдрахъ своихъ Рай Сладостный и вѣчную Жизнь сокрывающей дотѡль: “Дѡндеже дхнетъ День и двинутся (Херувимскія) Сѣни”¹³¹. Ѳный Свѣтъ и День! “Дѹнувъ речѣ: Приимите Духъ Святый...”¹³² Тогда Все, чрезъ сію Божию Гору, какъ по Лѣстницѣ, восходитъ къ Богу. “Нѣсть сіе! Но Домъ Божій и сія Врата Небесная”¹³³.

ДУША. Енохъ не обрѣтенъ в живѹщихъ¹³⁴, Иліа взятъ Вѣхромъ¹³⁵, восхищенъ за Волоса Ангеломъ Пророкъ Аввакумъ¹³⁶ и Апѡстолъ Філіппъ¹³⁷, Пѡвловъ Человѣкъ, до третяго Нѣба восхищенъ¹³⁸ – Все Сіе казалося мнѣ Жѡсткимъ и Гладнымъ. Нынѣ же в сей Жестокости обрѣла я со Сампсономъ нѣжную и Сладостну Пищу¹³⁹. Усладіла мнѣ Все сіе твоя Херувимска Рѣчь и Горѣ чудна. Не о сей ли Горѣ Чудотѡрной, не только Илію, но и Быки, и Горы скачущія, и Хѡлмы воскриляющей, и Древеса; не о сей ли Матерѣ нашей Сіонской и не Ей ли Пѣсенка сія Исѡина? “Покѡй дастъ Богъ на Горѣ сей”¹⁴⁰. Испѣютъ Вино, испѣютъ Радость на Горѣ сей. Помажутся Мѹромъ на Горѣ сей”¹⁴¹.

ДУХ. Угадала ты со Сампсономъ Гаданіе Его¹⁴²! Сіа-то есть Столица Сіонъ, яже есть Мати всѣмъ намъ¹⁴³, вопіющая ко всѣмъ намъ: “Тамо дамъ тебѣ СОСЦА

моя...¹⁴⁴ “Блажен! иже иматъ Южики своя в Сіонѣ и Племя своё во Иерусалимѣ”¹⁴⁵. Посмотри ж теперѣ, Сестрице моя! Куда идутъ 12 Ученики? Не на Гору ли Галилею¹⁴⁶? Ведетъ ихъ Братъ и Другъ, Прекрасный Іосифъ, изшедшій, какъ изъ Свѣтлыхъ Палатъ, изъ Темницы. На Горѣ со Братіею своею веселится, возносится, благословляетъ и утѣшаетъ Надеждою хотящаго ихъ утѣшить СВЯТАГО ДУХА. В сей Залѣ Таинствами и Благоуханіемъ Безсмертія дышущая ВЕЧЕРА и Ѳомино Увѣреніе¹⁴⁷. В сей Горнищѣ здѣлался Вѣтеръ и Шумъ изъ Крилъ Параклітовыхъ¹⁴⁸. В семъ Храмѣ Изліяніе Странныхъ Языковъ и Надежды Совершенство¹⁴⁹. “Чада Сіоня, радуется! яко даде вамъ ПИЩУ в ПРАВДѢ...”¹⁵⁰ А Стѣфанъ? Не Херувимъ ли? не в Горы ли взираетъ? “Се вижу Небеса отвѣрста!”¹⁵¹ А Павелъ? не с Данииломъ ли возводитъ Очи в Горы? “Возведохъ Очи мой в Горы и видѣхъ: и се МУЖ!..¹⁵² Тѣло его аки ѳарсіс...”¹⁵³ А Павелъ не то же ли? “Вѣмъ Человѣка”¹⁵⁴. “Горняя мудрствуйте”¹⁵⁵. “Яко взятъя Великол[ѣпіе] Его!”¹⁵⁶ Вотъ тебѣ малое Число Херувимовъ! окружающихъ Господа Славы¹⁵⁷. А не дышетъ ли во Уши твоя, Любезная моя, Вѣтеръ и Шумъ Орлиныхъ Крилъ, несущихъ Апокалипсу Жену съ Прекраснымъ Ея Сыномъ¹⁵⁸? Посребренныя Крыла Ея высоко парятъ¹⁵⁹! И Она желаетъ в Горѣхъ Святыхъ укрыться отъ гонящаго Змія. “И полещу и почию”¹⁶⁰. О цѣломудрая Мати! Невѣсто ненеѣстная¹⁶¹! Нѣтъ тебѣ на Землѣ Мира¹⁶²! Постыжай, молю тѣя, съ любезнымъ Чадомъ, къ Горнимъ Вѣчнаго Субботамъ. На томъ Седмхолміи вѣрно сыщешь Покойное Мѣсто, какъ Ноева Голубка или какъ Ластовка, убѣгающая Зимныя Стужи, прелѣтающая отъ Сѣверныхъ Странъ, чрезъ Чѣрный Понтъ¹⁶³, къ Полудню, воспѣвая Пѣсеньку сію: “Нѣсть здѣ для мене Покоя”¹⁶⁴. “Кто преиде на оную Страну Моря и обрѣте Премудрость?”¹⁶⁵ “Едина есмь азъ, дондеже преиду”¹⁶⁶.

Свѣтлая Седмица есть День Господень¹⁶⁷, Покойный Полудень¹⁶⁸, Весна Цвѣтоносная, Вѣчное Лѣто, Время Благо, Всѣмъ Воскресеніе, Просвѣщеніе и Освященіе. “Очи всѣхъ на Тя уповаютъ, и Ты даеши имъ Пищу во Благовремѣя”¹⁶⁹. “ПРИЙМИТЕ ДУХЪ СВЯТЪ!”¹⁷⁰

Глава 3-я Испытуется Божія Сила в нѣкихъ Мѣстахъ Бібличныхъ

ДУША. Свѣтлая Седмица и Сѣнь Херувимска изъ Памяти моя не выходитъ, о любезный Отче! Свѣтъ, Теплоту, Прохладну Тѣнь, Пищу, насыщающую Вѣчности Сотомъ, Живую Забаву, твердое Надежды Утѣшеніе – Все сіе нахожу для себе во Свѣтлыхъ Чертогахъ и на Прекрасныхъ Горѣхъ Ея. Люблю Израіля, что сосѣтъ КАМЕНЬ Горы сей¹⁷¹. А не сіе ли есть поучатися СВЯТИНѢ¹⁷²?.. Но милое для мене и Жалостное Позорище сіе: Женѣ съ Прекраснымъ своимъ Младенцемъ, по воздуху парящая, убѣгаетъ отъ гонящаго Еѣ Змія...¹⁷³ О Богомѣрзкій! На Слѣдъ Божественныя Невѣсты Водъ горкихъ Блевотины своя изблеиваетъ Скверный...¹⁷⁴ Скажи мнѣ, Отче мой! Каѣя Пѣлза Дракону в томъ, чтобъ потопить Младенца?

ДУХ. Пѣлза таѣя, что, потопивъ сію Невѣсту съ Младенцемъ, легко тогда можетъ всю покрыть Землю Потопомъ, а Богъ отъ Водъ очищаетъ¹⁷⁵.

ДУША. Откуда же Ему сия Злоба и Упрямство к Вышнему?

ДУХ. На Что о Сем спрашивать? Плоть по Природѣ враждебна Духу.

ДУША. Неужель сей Сатана отрыгает Потоп, бывший во Днях Ноевых?

ДУХ. Без Сумнѣнія, бывший при Ное.

ДУША. Почему сия Дѣла облеченна в Сѣнце¹⁷⁶?

ДУХ. Можно догадаться, что Она стоит на Мѣстѣ Фигуры Сѣнечныя и есть Копія Ея.

ДУША. Конечно, сей Змій есть тот же, что напечаталъ Евѣ, будто у Смѣрнаго Древа добрый Плод¹⁷⁷.

ДУХ. Сей есть оный Сѣмъ. Тогда ж то Он задавилъ Сѣмя Женѣ и потопилъ НАСЛѣДНИКА ОБЪТОВАНІЙ Оных: "Тебѣ дам Оную Землю и Сѣмени твоему"¹⁷⁸. Потомъ легко ужѣ, с Нагрузом своим, введена Земля под Клятву и покрылася Горких его Вод¹⁷⁹, а простѣе с Давидом сказать, Потопных его Глаголов и Лстиваго Языка Блевотинами¹⁸⁰. Тогда вездѣ настало Злобѣ Врѣмя¹⁸¹, Чуждая Тма, Гниль и Растлѣніе Плодовъ его Смѣрных, одному только ему вкусных. Не видна же была ни во Облаках прекрасно сияющая РАДУГА, ни веселаго Воздуха благовидность, ни Пріятность вѣчнаго Лѣта благовременна, о коём бесѣдует безневѣстная Невѣста¹⁸². "Зима прѣйде. Дождь отыйде. Цвѣты явишася на Землѣ. Врѣмя Обрѣзанія Гроздей приспѣ..."¹⁸³

ДУША. Желала бы я знать, Отче наш Небѣсный, и прошу открыть не обинуясь: Что ли значитъ прямо и точно сей Змій? Ежели во Фигуральномъ Библічномъ сем Мырѣ всякое Дыханіе¹⁸⁴ и вся Тварь собранна для составляющихъ Систему его Фигуръ находится, посему и Он долженъ быть Фигурою, значащею Нѣчтось точно. Да и написано в сем Священномъ Мырѣ, что с прѣтчими Тварьми и Гады Господа хвалят. Хвалятъ же Его како можетъ Тварь Безсловѣсна? Развѣ только можетъ болванѣть Фигурою и Гадательнымъ Молчаніемъ, аки помаваніемъ, даватъ Знать о Бозѣ. Не иначе бо Нѣмыи Небеса повѣдаютъ Славу Божию¹⁸⁵, точію молча. Обаче, аки Трубою, Премилосѣрдный Его Промысл, в Мырахъ Его закрывшійся, проповѣдуютъ. Научи ѣбо мя, Владыко Святыи, Что ли значитъ Змій сей? Присем и то мнѣ непонятный Вздор, чтобъ почитать за Одно оба Потопы: Драконовъ и Божій... Не вмѣщаетъ Сѣрдце...

ДУХ. Ну, Душа моя! Дѣй! Станемъ учить и кѣпно тутъ же учиться. Что Слаже, какъ по Сирахову Совѣту, поучаться Святыиѣ в Разумѣ своемъ? "Блаженъ, де, Муж, иже в Премудрости умрѣт и иже в Разумѣ своемъ поучается Святыиѣ..."¹⁸⁶ Не спѣши только, моя Любезная. Не будь Нагла и не почитай Нестѣточнымъ Тѣе, что для тебе не понятно. Помни, что Фигуральный Мыр сей есть то из Гаданій сплетенна, а запечатлѣнна Тайнами КНИГА. Забавляй в сем Умномъ Раѣ Мысли твой. Но нигдѣ не суди нагло... Слыхала ль ты когда, что самыи Предрѣвнии Вѣчности Испытатели создали Змія Фигурою Ея? Змій же был и хитря о Богѣ Науки Иконою¹⁸⁷.

ДУША. Слыхала. Он пишется и ползущимъ и в Кѣло свѣтымъ, свой же Хвост во Устахъ держащимъ¹⁸⁸. А почему Он такую Фигуру здѣланъ?

Дух. Потому, что хитр и вьется в Кóльца так, что не видно, куда Дúмает, если не примѣтитъ Гóлову Его. Так и Вѣчность вездѣ есть, и нигдѣ Ея нѣтъ, тѣм что невидна, закрывáя свою Упóстась. Подобна ўбо Ей и Нау́ка о ней. Притом Свѣртки и Кóльца Ея суть Икóны Вѣчности и Свѣтков Таинственных Нау́ки Божественныя. Кромѣ сего, имѣет он преострый взор, как видно из Его И́мени. Ёллинское Слово сѣ Δέρκω значитъ “Зрю”; Δρακῶ значитъ “Узрю”; Δρακῶν – “могущий вперед узрѣть”, сирѣчь “Прозорливый”. Нѣтъ труднѣе, как прозрѣть Вѣчность Грязью засóренному Оку. Если ты разжевáла и Вкус почувствовала в сем: “СЛÓВО БЪ К БОГУ, И БОГ БЪ СЛÓВО”¹⁸⁹, тогдà понимáй, что Бѣблѣа, все свое ФІГÚРНОЕ СЛÓВО во Видѣніе Вѣчнаго простира́я, здѣлалась и сáма Богом. “И БОГ БЪ СЛÓВО”¹⁹⁰ – так, как на Золотую Монету Вѣксель и сам стал Зóлотом... Тепѣр ужѣ не обину́яся скажѹ, что БѢБЛѢА есть и БОГ, и ЗМІЙ.

ДУША. Ах О́тче!.. Странное и Нечáянное слы́шу.

ДУХ. Главà Его есть Седмица. Вот тебѣ Седмиглавный Драко́н Дани́лов¹⁹¹!.. Престáнь же дивѣться Помяну́тым Потóпам и не говори: Не вмѣща́ет Сѣрдце...

ДУША. У́бо и Сóнце есть Змі́й?

ДУХ. Конѣчно, Голова́ Змі́йна, а Лице́ Божіе.

ДУША. И всѣ прóтчія Віцефі́гуры суть Змі́и?

ДУХ. Без Сумнѣ́нія, они́ суть Тудуб и Хвост Его, а Божія Нóги и Подно́жіе. Престо́л же Его Нѣбо и Сóнце.

ДУША. Куда тепѣр мно́го я ви́жу Змі́ев!

ДУХ. У Бога 1000 Лѣт, я́ко День е́дин¹⁹², и 1000 Віце-Фі́гур во Единоднѣвной Сóнечной, а Она́ Е́дина за 1000 их сто́ит. Я́коже Змі́й ча́сто вьѣтся, перевивáясь в разныя Свѣтки на том же Мѣстѣ, а по Віду ка́жет Переменѣ́ну, так и Бѣблѣа представля́ет Разнообразныя Пóвѣсти и Речѣнія, но Все сѣ на то́м же Пúнктѣ, как Кóлесо на своем Цѣнтрѣ, обраща́ется¹⁹³.

“Змі́й же бѣ Мудрѣ́йшій”¹⁹⁴.

Здѣланна же Змі́йна Фі́гура Мудрѣ́е всѣх Звѣриных, я́ко приличнѣе живопису́щая Книгу Вѣчности и Сѣлу Божію. “Змі́й сей, егóже создáл еси ругáтися Ему”¹⁹⁵.

ДУША. Как же так? Бѣблѣа есть кúпно и Бог и Змі́й?

ДУХ. Как же так? Она́ видь Плоть и Дух, Бúйство и Мúдрость, Мóре и Гáвань, Потóп и Ковчѣг... Не будь несмы́сленна и Кóсна¹⁹⁶! У́мствуй проворнѣе. Видь ты ужѣ слы́хала, что всѣ Мы́ры состо́ят из дво́их Естѣств: злáго и добраго. Почему́ ж тебѣ сей Змі́й чрез-чур стра́шен? Он не вс[e]гдà вредѣ́т и юрóдствует, но бывáет и вку́сный и полѣзный. Если нашептáл Ёвѣ́ по-Сатани́нску, мо́жет и Марі́и возблаговѣ́ститъ по-Архáнгелску.

ДУША. Почему́ ж сему́ Змі́ю во всѣх Вѣ́ках и Нарóдах ругáются, плюо́т и презира́ют?

ДУХ. Не дѣивно. Он их Потóпом мучѣ́т. Он на Поругáніе со́здан¹⁹⁷ и тогò досто́ин.

ДУША. Ах! Он тогò досто́ин?

Дух. Потому что во многих Мѣстах безстѹдно и вредно, без всякаго Вкуса лжет. Также нелѣпныя Враки и срамныя и Небыль шепчет.

ДУША. Гдѣ ж он лжет? Покажи мнѣ хоть одно Мѣсто.

Дух. Покажѹ. А чтоб всю Его Ложь щислить, к Семѹ чѹть ли довлѣет Полгодѹ. Вот он тебѣ зараз, на самом Порогѣ, лжет! “В Началѣ сотвори Бог Небо и Зѣмлю”¹⁹⁸.

ДУША. Боже мой! Неужель сіе Ложь есть?

Дух. Самая главная Критская¹⁹⁹ и Сіканская²⁰⁰ Ложь. Поколь Яблонь, потоль с нею и Тѣнь ея. Тѣнь значйт Мѣстечко, Яблонею от Сѹнца заступаемое. Но Древо Вѣчности всегда зеленѣет. И Тѣнь ѹбо ея ни Временем, ни Мѣстом есть не Ограниченна. Мыр сей и всѣ Мыры, если они безчисленны, ёсть то Тѣнь Божія. Она ищезает из Виду по Части, не стоит постоянно и в различныя Фѹрмы преобразуется видь, однако же никогда не отлучаясь от своего живаго Древа; и давно уже Просвѣщенныи сказади Вѣсть сію: “Materia aeterna. Вещество вѣчно ёсть”²⁰¹. Сирѣчь всѣ Мѣста и Времена наполнила. Един точию Младенческой Разум сказать может, бѹдто Мыра, великаго сего Ёдола и Голіаѹа, когда-то не бывало или не бѹдет. Сею Младенскою Лжею, во Исходѣ десятаго послѣ Христа Вѣка, всю Христіанску Вселенну толь поколебал, что Мырокрушенія так всѣ трепетали²⁰², как Морехѹдцы в чрезвычайную Бѹрю Кораблекрушенія^а.

Представь ѹбо себѣ, Душо моя, тогдашнее Душ Христіанских от сего Змія Мученіе! Оно видь не седм Дней, как на Морѣ, продолжалось, но... и вовѣргнуло Христову Філософію в Крайнее Презрѣніе и Поруганіе, когда наконец уже открылось, что всѣ Язычники достойно и Праведно Христіанску Бѣсность сію осмѣвали и нынѣ осмѣвають. А как в самых Дверях, и (по Послѹвицѣ) на пѣрвом Пѹскокѣ²⁰³ лжет, так и в самый пѣрвый День непостоянен: “Да бѹдет СВѢТ!”²⁰⁴

Откѹду же СВѢТ сей, когда всѣ Небѣсныя СВѢтила показались в четвѣртый День²⁰⁵? И как День быть может без Сѹнца? Блаженная НАТУРА постоянна. Все Чтѹ-ли-то Днесь, То всегда не ёсть Статочное. Таким Вздѹром чрез всю Седмицу рыгает, бѹдто был Зрителем Вселенскаго сего Чудотѹрнаго Театра и бѹдто Нѹжда знать: Прѣжде ли Цвѣт, или родился Гриб? Наконец, всю Божию Фабрику сію самым Грубым Юродством запечатлѣл: “Почй от всѣх Дѣл своих”²⁰⁶.

Бѹдто истомлен, Ничевѹ создаты не мог уже больше. А если бы не сіе помѣшалѹ было, непременно у нас нынѣ показались бы безхвѹстые Львы, Крылатыя Черепахи и Кобылы, Хвостатые Зайцы, Единорѹжны Волы, Сладкогласныя Крастели, Пухо-Собѹлы Ежаки, Четыре-Окіе и Четыре-Ўшіе Сѹды, Правдолюбныя Ябедники и Клеветники, Премѹдрые (сказать по-Теутѹнску) Шпц-Бѹбы²⁰⁷, по-малороссійску – Умныя Дураки, и прѹтчая Чудѹвища и Уроды, а за ними бы в Слѣд, как Еліссейское Желѣзо,

---

^а Вот Слово! потрясшее тогда Вселенну: “Связа Сатанѹ на Тысящу Лѣт”⁽¹⁾. Боялася, чтоб не развязался Губитель.

вынырнуло бы²⁰⁸ (сказать по Римску) Mobile perpetuum²⁰⁹ и Філозофскій, Все Блѣто Европейское преобразующій в Злато, Камень...²¹⁰ Нынѣ же Все сіе засѣло в Божіей Бѣзднѣ. Послушай, Душа моя! От сегò видѣ Лживых Вод Потòп изблевающаго Источника убѣгал Іаков, как пишется: “Изыйде Іаков от Студенца проклятаго и взойшòл в Харранъ”²¹¹ – там, гдѣ возсѣла и судит Вѣчная Дружба и Правда. А как Божію Богу отнял Неутомимость, так сам себѣ чуждое и несродное усвоил, сирѣчь Человѣческой Язык:

“Речѣ Змій Женѣ”²¹².

ДУША. Начала и я чувствовать Вздор в сих Словах: “Почи”²¹³. “Бысть Свѣт”²¹⁴. Сіе значит: Свѣтлое и Сòнечное Врѣмя. Потòм, как безпамятен, повѣствует о Сòнцѣ, бѣдто Оно не бывало, а созидается нòвое. Естли же пѣрваго Дня Вѣдро и Свѣтлость созданна без Сòнца, кая Нѣжда созидать Сòнце? Не складно лжет²¹⁵.

ДУХ. О Душа моя! Знай! что Біблію читать и Ложь Его читать есть тò же²¹⁶. “Насадїи Господь Бог Рай во Едемѣ на Востòцѣх”²¹⁷. Вот болтун! Сад насадил в Садѣ. Евреійское Слово Едем есть тò же, что Сад²¹⁸. Откуда же на сей (так сказать) Садовый Сад глядѣть, чтоб он казался на Востòках? Но и видно, что у него как Сòнце, так не Един и Востòк. “Познà Каїн Жѣну свою”²¹⁹. О, безстѣднѣй бѣуеслов! Забыл, что, по Его ж Сказкѣ, нѣ было в Мырѣ, кромѣ четырёх Человѣк. Гдѣ ж он взял Жѣну себѣ кромѣ Матери?

ДУША. Мнѣ и то Вздор кажется: “Бога ходяща в Раю...”²²⁰ Како премѣняет Мѣсто вездѣ сый?

ДУХ. Но сей Клеветник напѣпчет тебѣ, Голубице моя, что Бог плачет, ярится, спит, раскаивается... “Помысли Бог... и размысли, яко сотвори Человѣка”²²¹. Потòм наскàжет, что Людє преобразуются в Соляные Столпы²²², возносятся к Планѣтам²²³, Ъздыт Колясками по Морскомòмò Днѣ²²⁴ и по Вòздухѣ²²⁵, Сòнце, бѣдто Карѣта, останòвливается и назàд подаѣтся²²⁶, Желѣзо плаваєт²²⁷, Рѣки возвращаются²²⁸, от Гласа Трубнога разваливаются Городскія Стѣны²²⁹, Горы, как Бараны, скàчут²³⁰, Рѣки плещут Рукàми²³¹, Дубравы и Поля радуются²³², Вòлки с Овцàми дружат, Волы со Львàми пасутся²³³, играют Мàлчики с Àспідами²³⁴, встают Мертвья Кòсти²³⁵, падают из Яблонь Небесная Свѣтила²³⁶, а из Облаков Крупяна Кàша с Перепѣлками²³⁷, из Воды дѣлаєтся Вино²³⁸, а Нѣмыи, напившия, бесѣдуют и прекрасно поют²³⁹, и прòтч[ая], и прòтч[ая]... “Рысь почиєт с Кòзлищем”²⁴⁰, “и Вол и Медвѣдь вкупѣ”²⁴¹. Ах! “Не вѣм Змїя, ползущаго по Камень”²⁴², – вопиєт Соломон. Видишь, что Змїи по Лжѣ ползѣт, Ложь жерѣт, Лжею рыгаєт. Не знай и ты его, о Душà моя! Кая Твѣрдость в слѣдующих его Рѣчах? “Всякаго Тѣка и всякїя Крòви да не яст”²⁴³. Потòм, забыв Сказанное, говорит: “Напитà их от Тѣка”²⁴⁴. “Пійте от ней всѣ. Сїя есть Крòвь моя...”²⁴⁵ Много ли же Вкуса и в таких Словах? “Да отыймет Жрец от Жѣртвы Пàмьятъ Ея”²⁴⁶. “Да возложит Жрец Пàмьятъ ея на Олтàрь”²⁴⁷. “Всяк Дар Жѣртвы вàшея Сòлю да осòлится”²⁴⁸. Кая ж Прїятность и в сих не осòленных Словах?

“Мелзїи Млекò, и бѣдет Мàсло”²⁴⁹. “Аще ли Нòздри чѣшеши, изыйдет Крòвь”²⁵⁰. “Дадїте Ей от Плодов Устѣн Ея, и да хвалим бѣдет во Вратѣх Муж

Ея...²⁵¹ Что тощнѣ, худѣ и невкуснѣ, как сіе: “От Потѡка на Пути піет: сего рѣди вознесѣт Главу”²⁵². Что срамнѣ и вреднѣ, как Лѡтово в Пещерѣ Обхожденіе²⁵³? А сіе ужѣ пѣче всякія Лжи Лживѣ: “Вся покорил еси под Нѡги его”²⁵⁴. Кромѣ Звѣрѣй и Гѣдов, скѡлько Тысящ Крошечных, лѣтающих и Пѡлзущих Звѣрѡчков сосут Кровь Человѣчу и поядѡют Кровопотныя Трудѣ его? Наконѣцъ взглянь, Душѣ моя! Зжѣлся и побѡли о безчисленных, Вѣнцѣ лишѣнных, Мучениках, о тѣх нещѣсных Страдѣлцах, кой, Лѣстію сего Мучителя прелщѣнны, вѣбѡдли себѣ соблазнѣющѣя Очи, вѣрѣзали для Царствѣя Небѣснаго свой Ятра и Скопѣли Самоизвѡльно²⁵⁵ или вдрут во великом Числѣ сожгли сѣмы себѣ²⁵⁶. Бог Вѣроу, он же Суевѣріем в тѣинѣ ловит. Суевѣріе раздражилѡ Премилосѣрднаго Кѣсаря Тѣта²⁵⁷, бѡдѣто бы Бѣбіліа не велѣла смирятися пред Царѣями. А сіе же то сѣмое с Пѡлом Земнѣым сравнилѡ Іерусалимскѣя Стѣны²⁵⁸. Призри, пожѣлуй, на весь сей Земнѣый Клуб и на весь бѣднѣый Рѡд Человѣчѣй. Вѣдишь ли? Коль мучительным и бѣдственным Ёресей, Раздѡров, Суевѣрѣй, Многовѣрѣй и Разновѣрѣй ПОТѡПОМ волнуѣтся, обуреваѣтся, потопляѣтся! А сей же видѣ весь Потѡп не свѣшше нам данн, но Аѣдская Змѣйна Чѣлюсть отрыгѣя отрыгнуѣла, изблевѣя изблевѣала, якоже пишѣтся: “Глаголы Потѡпныя, Язык Лстив”²⁵⁹. “Сохрани мя, Господи, от Человѣка Лукава...”²⁶⁰ Скажи же тепѣрь, Душечко моя, не достѡин ли сей Змѣй за такѣя Блевѣаки, Вздѡры, Язвы, Муки Всемирнаго Смѣха, Мерзѣннѣя и Ругѣннѣя?

“...Создѣл еси ругѣтися Ему”²⁶¹.

Глава 4-я

Продолжѣется Суд над Змѣем

ДУША. Когда сей Змѣй подверженъ Всемирному Суду, тогда мѡжем быть и мы над ним Судѣями. Не он ли есть Оный Данѣилов Болван²⁶², Фѣлософским...²⁶³ скажу лѣчше, Израѣлским КАМЕНЕМ сотрѣнный?.. Недѣвно я смѣялась Тому, что он до Авраѣма привѣл Числѡ трѡих Гостѣй, а в Содѡм отправил тѡлько Двоицу²⁶⁴. А третѣй гдѣ? Из Вѡза, по Послѡвицѣ, убѣился²⁶⁵?.. Конѣчно, Гѡсти стояли на Горѣ. “Трѣе Мѡужи стояху над ним”²⁶⁶. Однако ж не сказѣл: явѣис Ему Бог у Горѣ, но у ДѢБА²⁶⁷. Смѣшно и Тѡе: “Не минѣ мене Рабѣ твоегѡ”²⁶⁸. Потѡм: “И омыются Нѡги вѣши”²⁶⁹. И так у Авраѣма Трѣе, Двѡе и Един Гѡсть есть Тѡ же. Не сіе ли есть, по-Германску, Шпѣц-буб²⁷⁰? по-Грѣцку – Хѣмера, Хѣмарѣ²⁷¹, а у нас Тѡ же, что Марѣ?..

ДУХ. Цѣсс-сысс-сысс!.. Тѣше потѣше, Голѣубко моя!.. Оглядѣйся, как Прѣтча учѣит, на Зѣднѣя Колѣса²⁷². Не спѣши! Ах! Да не пожрѣт тя Дракѡн и Потѡп! Рыдѣает Мѣти, родившая Дѣрзкаго Сѣйна²⁷³. О! дабы не рыдѣла и тебѣ! Невѣнчаннѣя оныя Страдѣлцы погубѣл Ктѡ ли? Суд Наглыѣй. Вселѣнскѣй всерѡднѣх бѣд вѣчно обуреваѡущѣй вся Рѡды и вся Вѣки и Человѣки навѡдит Потѡп Ктѡ ли? Суд Наглыѣй. Спасѣтельную Оную от Потѡпа Пирамѣду совершѣтъ в Столпотворѣннѣ помѣшал Ктѡ ли? Языкѣи слѣял и Рѣчи замѣшал²⁷⁴, источивѣши всѣх Раздѡров и Разновѣрѣй Ёреси: Ктѡ ли? Суд Наглыѣй. Ктѡ ли пресладчѣйшѣй Мускѣйскѣй Богу ОРГАН, сѣрѣчь Бѣбілію,

Дурногласною и Безсогласною сотворил и разстроил? Кто научил сию Ёву пѣть Пѣсни не Бóгу Іяковлю, но бездúшному Деирскому Ёдолу, Мыру сему? Суд Наглый. Покут в Кóстелах в День Свят[аго] Духа:

“Согласная возшумѣ Пищальская Пѣснь”²⁷⁵ и протч[ая].

Но лучше было так пѣть: “Разгласная возшумѣ...” Сего ради изгнан из Ра́я Ада́м, с растроенною своею Чалты́рюю и с несличными своими Гу́слями. Эй, Душо́ моя! Бѣгай́ Судá На́глаго. Опáсно́ суди́ Суд Божій. Зна́ешь ли? Би́блиа́ есть Чтó ли? Видь она́-то́ есть Дрѣвняя́ О́ная́ ΣΦΙΓΞ (Сфынкс)²⁷⁶. Лев-Дѣва, или Льво-Дѣва. Купно́ Лев и Дѣва. Се стрѣ́тает тебе обходя́й Вселѣ́нную, ищущій, áки Лев, дабы́ Когò поглотить²⁷⁷! а Ктò то стрѣ́тает? Даві́дов о́ный Прокáзник, Срящ и Бѣс Полу́денный²⁷⁸. Вот тебѣ́ Сфынкс! а ты дрѣ́ма́ешь и игра́ешь! Не слы́шишь ли Соломо́на: “Любѣ́й Бѣ́ду, досто́ин ея́”²⁷⁹. Разумѣ́ши ли, я́ко ны́нѣ стрѣ́тает и ожида́ет тебе или Преблáженна́ Побѣ́да, или соверше́нная Бѣ́да? А́ще рѣ́шишь Гадáние Ея́, аще достáнешь Острогóрній о́ный Град, Град Даві́р, Град Премúдрости и Гра́ммоты Ея́ Премúдрыя²⁸⁰, Град О́ный Апока́липсный, Град Драгоцѣ́нно Ка́менный, Еди́ный возлю́бленный Даві́ду Град О́ный:

“Кто́ введѣ́т мя во Град утвер́жен?”²⁸¹

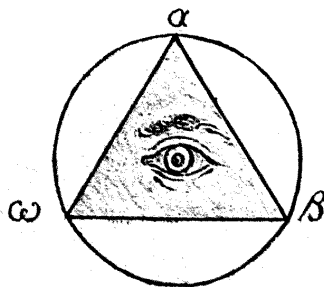
Се! Мир тебѣ́ и Мило́сть во вся́ Дни Животá твоего²⁸²! И Дѣва́ и Женá тво́я. Се! я́ко Лозá Виногáдная²⁸³, в Бокáх Тѣ́леснаго́ Дóму твоего́ рóдит тебѣ́ Сы́ны Си́онскія́ и Дщѣ́ри Іерусали́мскія́, не от Крòве, но от Бога́ ражда́емья, я́коже пишется: “Блáжен! иже́ има́ть Срòдники́ своя́ в Си́онѣ́ и Плѣ́мя свое́ во Іерусали́мѣ”²⁸⁴. Сему́-то́ Побѣ́дите́лю Вы́шняго́ Гра́да Муж Божій́ Халѣ́б даѣ́т в Супру́жество Краснѣ́йшую́ всѣ́х Плотскі́х Мы́ра сего́ Невѣ́ст, Безневѣ́стную²⁸⁵ Дщѣ́рь свою́ Асха́нь О́ную²⁸⁶: “Сію́ возлю́бих от Ю́ности мое́я и зыска́х Невѣ́сту привести́ себѣ́”²⁸⁷, я́ко не увядáет Красотá ея́. А́ще же по Самфóновску́ Льва́ сего́, первосря́щаго́ Стра́жа и Пѣ́стуна́ Дѣ́вы се́я, áки Драко́на, Злато́е Руно́ стрегу́щаго²⁸⁸, не раздерѣ́шь, – о! тогдá-то́ вмѣ́сто слáдкаго́ Асха́ни твое́я Со́та она́го: “Горга́нь Ея́ Слáдость”²⁸⁹ – встрѣ́нут тебе Пѣ́сию́ Мúхи, изгна́ющіи Слáдость Еле́я, и Шѣ́ршни и Гóресть о́ная. “Гóре глаголю́щим Гóркое́ Слáдким”²⁹⁰. “Напита́ю их Пѣ́лынем”²⁹¹. “Пошлю́ в них Звѣ́ри”²⁹². “Зу́бы их Зу́бы Льво́вы, убивáющіи Душу́”²⁹³.

Раздери́ Льва́, Душо́ моя! да не он раздере́т тя. Раздере́шь, а́ще убѣ́жишь На́глаго́ Судá. Убѣ́жишь, а́ще бóдет Господь́ Бог тво́й с тобо́ю²⁹⁴. В злòбном Благáго́ Человѣ́ка Лицѣ́ Сѣ́рдце́ крýется́ Блáженно́. “Словеса́²⁹⁵ Мúдры́х я́коже́ Гвóзди́ вонзѣ́нныи”²⁹⁶. О! Опáсно́ ходи́ о́коло их²⁹⁷, Душо́ моя. Кáждое́ Би́блейное́ Сло́во́ есть пригво́женно́ Гвóздом О́ным: “Пригво́зди́ Стра́хом тво́им Плòти́ мою́”²⁹⁸. И вся́кій́ Глас Ея́́ есть то́ Льви́ный Ры́к О́ный: “Я́ко Лев, возре́вет Господь́”²⁹⁹. Тогдá раздере́шь, когдá разбере́шь, найшòв же́ Сот́ И́стины, воспоѣ́шь со́ Иса́іею:

“В Сокрòвища́х Спасе́ние наше́”³⁰⁰.

Знаю́. Тебе́́ видь́ соблазні́ли Авраáмовы́ Гóсти. Прошу́́ не уничи́жаты́ и не ругáты́ им. Видно́, что́ Сіе́ не Дур и не Вздор, когдá ска́зуют, что́ Евре́йская́ Би́блиа́ сі́м же́ Шті́лем начина́ется: “В НАЧА́ЛЬ сотвори́л Бóги сіе́

Небо и сию Зѣмлю”³⁰¹. Ражжуй! Сотворил? Сіе значит Един. Боги? Сіе значит не Един. Подобно пишется и о Странниках оных: “Сошѣд убо (Странник рече) узрю”³⁰². Потом: “Мы погубляем (говорит тот же Странник) Мѣсто сіе”³⁰³. Я и Мы? Видишь, что здѣсь значит то же. Аще Кто с Пѣагѳором³⁰⁴ раскусил Фигурный Трѳгѳл, образующій Истину, Той видит, яко в нем 3, 2 и 1 есть Тѳжде.

Трѳица во Единицѣх и Единица в Трѳицѣх бытъ не мѳжет, развѣ Единицы³⁰⁵. Никтѳже Един, токмо Един БОГ. Вся Тварь есть то Плоть, разумѣй, сплѣтенная ПЛѳТКА, склѣенный Пѣсок, слѣпленный Прах, раздѣляюся во свою Безконѣчность, Раздѣленіем своим и Сѣченіем отвѣтствуя противостѳящему Естеству Божію, ЕДИНИЦЕЮ своею в нераздѣльную Безконѣчность и в безконѣчную Нераздѣльность простѣртому. Убо вся Тварь есть то сѣкомая Натѳра. Нѣсть Ей Причѳстїа со Всеблѳженною Оною ЕДИНИЦЕЮ: “ЕДИНО есть на потрѣбу”³⁰⁶. И пѳки со СВЯТОЮ ТРѳИЦЕЮ нѣсть Чѳсти Твѳри. Сїя Агарь есть многѳя Бѣдность и бѣдная Оная Многѳсть: “Мѳрѳо! Мѳрѳо! печѣшися и мѳльвиши о Многѳсти...”³⁰⁷ ЕДИНО НАЧѳЛО, а Начѳльная ЕДИНОСТЬ Всю Тварь предварѳет. Се УГѳЛ! Создѳвшая Плоть, и всѣлшѳяся в ней. Се УГѳЛ! Ишѣзшей Плѳти пребывѳющая же. Се УГѳЛ! Вот тебѣ, Гѳрлице моя, Египетскїй Трѳгѳл! Вот для чего влюбилсѳ в Егѳ Мудрѣц Самїйскїй³⁰⁸! Не вѣдущїи себѣ и Бога Сим соблазняютсѳ и ругѳются. Свѣтлыи же Ангѣлы озарѳют Смыслы, веселящѳся, яко с нѳми Бог³⁰⁹. Трѳгѳл, Квадрѳт, Кѳло, Сѳнце, Просфѳрный Хлѣб, с вѳрѣзанным средѣ его и вѳнятым чрез Іерѣя Квадрѳтом или Трѳгѳлом, прѣломлѣн, прѳсто сказѳть, растолковѳн Лукѣ и Клеѳпѣ³¹⁰, Все сіе ЕДИНОСТЬ образѳует.

ДУША. “Рѳдуйся, Ковчѣже! Духом позлащѣнный”³¹¹. Нынѣ слышу! нынѣ вижу! Ты Мѳти и Дом...³¹² Се! вижу Духа Божїа, носящѳся верхѳ Потѳпных Вод³¹³. Вижу ЕДИНО, а ТѳЕ есть ТРѳЕ. Вижу ТРѳЕ, а То ЕДИНО... Но кѳко ДВѳЕ и ЕДИНО?... Недоумѣет Ум... Накажи мя, Господи, и накажѳся. Облїчи мя! и возлюблю тѳя³¹⁴.

ДУХ. О несмыслѣнна и Кѳсна³¹⁵! от Лїка Бѳйных Дѣв Дѣво! И сегѳ ли не постигѳеши? Положи во ЕДИНО Конѣц и Начѳло. Эй! будь мнѣ Прозорлїва, как Нѳева Голубїца, да не причтѣшьсѳ к нещѳсному оному Хѳру и не погїбнешѣ Потѳпом.

“Оскудѣша добрыя Дѣвы”³¹⁶.

“Погрязоша, яко Олово во Водах”³¹⁷.

Будь же и ты Судіею, но смотри: Прáведен Суд суди³¹⁸. Не на Лицò одно зрирай³¹⁹ и не цѣни по Углам Гóрницы³²⁰, а по позлащѣнной Скорлупѣ Орѣха³²¹. Знáешь видь, что Змій есть, Знай же, что Он же и Бог есть³²². Лжив, но и Истинен. Юрòд, но и Премúдр. Зол, но Он же и благ. “Коль Благ Бог Израилев Прáвым и Мúдым Дѣвам!”³²³ Бúде в нем станешь видѣт одну Злость и Плоть, не престáнет тебе уязвлять и питáть оною, как пишется: “Приложи им Зла, Господи, приложи”³²⁴. Кому? “Слáвным Земли”³²⁵. Кáко мóжет Земля, Плоть, Гной слáвиться в Дóмѣ Божіем? Весьмá не совѣтует Мойсѣю зирáть на Лицѣ свое Бог³²⁶. Сіє значит видѣть в Бібліи Зѣмлю и Тму, а вкушáть Яд. Содóмляне вплошь, Юноши и Стáрцы их, пред Сном в Вѣчерь брòдят óколо Дóму Божія. Но áлчут, áки Пес вс[е]гда³²⁷.

ДУША. Я рáда Óчень, чтоб Он не был язвительным. Тогда бы я не ругáлася Емú и не боялася бы Смѣртнаго Жáла егò.

ДУША. Но Что с ним дѣлать?

ДУХ. Произвѣсть Прáведный Суд Емú. Вот Что! и тóчно узнáть Силу Дѣла егò. Тогда мáлое Отрочá поведѣт егò³²⁸.

ДУША. Как же сіє дѣлать?

ДУХ. Вознѣсть и поднáть Егò от Земли в Гóру. Тогда явится Спасительная Сила Егò, как Сам Он признавáется: “Егда, де, вознесетѣ Сына Человѣческаго, тогда уразумѣете, яко Аз есмь?”³²⁹ Правдиво сказáть: Чтò ли я значú? И Чтò ли то есмь? Нынѣ же Сидите на Сѣдáлищи Губителей³³⁰ моих и Незлобіву мою Невинность убивáйте. Сія же то наконѣц есть нелóжная Печáть Вѣры, чтоб поднáть Змія чúднаго сего, как пишется: “Знáменія Вѣрующим”³³¹. “Языками возглаголют Нòвыми”³³². “Змія вóзмут, вознесúт...”³³³

ДУША. Кто же довлѣет Егò поднáть?.. А поднáвши, гдѣ Егò дѣвáть? Рáзвѣ на Шѣю повѣсить?

ДУХ. Гóры пренóсит и Змія поднимáет Ктò-ли? ВѢРА. Подними прѣжде не Змійно, но твое самага Сѣрдце. Кудá? К Вѣчному, а Змій во Слѣд твой самовóльно вознесѣтся в Гóру и повиснет на Дрѣвѣ, а тебѣ на Шѣю.

ДУША. Вот бѣда! Загризѣт...

ДУХ. О Дúра! Не бѣдá! но Спасѣние...³³⁴ Он тóлько тогда врѣден, когда по Землѣ пóлзает.

ДУША. Скажи, Óтче, пояснѣе, Кáко ли повиснет на Дрѣвѣ? Мы Дрѣво разумѣем то, что Крест, Виселица...

ДУХ. Скажи лúчше так! Мы пóлзаем по Землѣ, как Младѣнцы, а за нáми ползѣт и Змій. И Кто вас возстáвит? Да не выходит из Пáмяти тебѣ Пресвѣтлая (Слыши, Дщи) Божіих Гор Седмíца! Они суть семь Рáйскія Яблони, Седмь же, как Едíна, раждáющая Плод Вѣчныя Жизни. Теперь почувствуй слáдкій сей Глас Невѣсты: “Яко Яблонь посередѣ Дрѣвѣс Лѣсных, тáко Брат мой посередѣ Сынóв”³³⁵. “Положите мя в Яблоцѣх”³³⁶. “Под Яблонею возбуди́х тя”³³⁷. “ТáМО РОДИ́ ТЯ МА́ТИ ТВОЯ́”³³⁸.

Ви́дишь ли? Кудá в Гóру взѣмлется? и на коем Дрѣвѣ вѣшается? Тáкожде Исáиá, чрез Рáйское Дрѣво ЖИЗНЫ, разумѣет Седмíцу:

“Якоже Дніе Древа Жізни, бѹдут Дніе Людѣй моих”³³⁹.

На сем, насажденном при Исходищах Вол, Дрѣвѣ³⁴⁰ повѣшен, из Нечестиваго Мѹжа Блаженным, из ползущаго Божественным, из Ядовиатаго дѣлается Спасителным, из Мертваго Живым... Послушай, како Исаія о всѣх Ноевых, или Біблейных Скотах, Звѣрях и о самом Змѣе благовѣстит?

“Не повредят ниже погублят”³⁴¹. Но внимли: Гдѣ не повредят? “На Горѣ, де, Святой мой”³⁴².

“Волцы и Агнцы имут пастися вкупѣ”³⁴³.

“Лев, яко Вол, снѣсть Сламу, а Змѣя землю”³⁴⁴.

Если же мнѣ скажешь: Он и без Горы кѹшал Зѣмлю, и за то от Бога проклят. Затѣм же то Он проклят, что жрал не на Горѣ, без Горы, не на Горѣх Святых³⁴⁵, не за то, что ѣл Зѣмлю. Вся Система Мыра сего есть Земля и Прах, Вода текущая и Сѣнь Псам Преходящая³⁴⁶.

Подобало Ему ясти и пить со Клебопоу³⁴⁷. А гдѣ? На Пути Субботном. Или с Петром, на с Небес низпущенной Коврѣ или Скатерть³⁴⁸. Или с Павлом у Стола Седмистолпнаго Дому³⁴⁹. Или в Горницѣ с Ноги умывающими Апостолами³⁵⁰. Сіесть со Израилем. А гдѣ же? ТАМО! пред Богом.

В то Время был бы Он благополучен, как написано:

“От Потѹка на Пути пѣт: сего ради вознесѣ Главу”³⁵¹.

“Вознесу тя, Господи, яко подъял мя еси”³⁵².

Вознесши же Главу свою, мог бы тогда приподнять и все свое Тулубище, как сам признаѣется:

“Аще аз вознесен бѹду от Земли, тогда Вся привлеку к себѣ”³⁵³.

ДУША. Почему Свѣтлая Седмица есть Путь и Потѹк?

ДУХ. Потому что Она есть Лѣствица, Все возводящая к Богу. Он Един благ и Един высѹк. А Потѹк потому, что напаяет всю Біблейную Зѣмлю, устрояя к Плодоприношенію всю Неплѹдну Фигуральных Тварей Тем Тму. Дятого пишется:

“Источник исхождаше от Земли и напаяше все Лице Земли”³⁵⁴. Лице есть То же, что Фигура, Эмблемат³⁵⁵, Образ.

“Лице мое да не явится тебѣ”³⁵⁶.

“Просвѣти Лице твоѣ, и спасѣмся”³⁵⁷.

ДУША. Скажи же мнѣ: когда просвѣщается Лице Божіе? Видь Сѹнце и День есть сам собѹю Свѣтел.

ДУХ. Никак! Всякая Стихія есть то Тма. А просвѣщается Лице Божіе тогда, когда в Сѣрдцѣ Сѹнечных Фигур яляется СЛАВА Божія. Во Время оно³⁵⁸ свѣтает в Сѹнцѣ Свѣт невечерній, а во Днѣ его Мрачном зарѣет Днѣвнее УТРО Незаходимаго Вѣка. И сіе-то есть!

“Во Свѣтѣ твоѣм узрим Свѣт”³⁵⁹.

Из Седмицы Дней 7 Проповѣдей выводит Давід Богу. Так мѹдрствовать и Прѹтчим совѣтует.

“Бл[а]говѣстите, де, День от Дня”³⁶⁰. Иоїл же: “Вострубите Трубою в Сіѹнѣ. Проповѣдуйте в Горѣ моей святой”³⁶¹. А Чтѹ ли проповѣдать? Вот

что! “Яко приходит День Господень. Яко близ День Тмы и Бүри, День Облака и Мглы”³⁶².

Тфу! Как же не близко? Он закрылся в нашем Мрачном и бурном Днѣ. Так Он нашим Днем пожерт, как Иона Китом. И будто закрыт Стѣною: “Се Сей стоит за Стѣною нашею”³⁶³. Но Стѣны двинутся проч, а злой День изблюет Благого. “День Дню отрыгает Глагол”³⁶⁴. Сирѣчь Мудрому из Мрачнаго Дня выходит Разум Вѣчнаго Дня. Во время оно³⁶⁵ Фигура, таящая во Утробѣ своей Одѣющагося Свѣтом, яко Ризою³⁶⁶, аки Роза и Крын, дышет благовонныя Духи. “Дондеже дхнет День, и двинутся Сѣни”³⁶⁷. “Смърна и Стакта и Касія от Риз твоих”³⁶⁸.

ДУША. А я не угадаю ли? Наш темный День и Сѣнце есть то Горестна Горѣ. А День Божий есть то из Горы Мамврійскій Дуб³⁶⁹. Знать-то Он высок, когда Авраамскій Пир под ним...³⁷⁰

ДУХ. Вот тогда ж то просвѣщается Лице Божіе, сирѣчь Сѣнце, когда из него прорасло Древо Премудрости. Тут-то Пир. “Яко в сѣни Его (то есть Сѣнца) Мудрость, якоже Скинія посребренна, и Источник Разума Премудрости, исходящій от Нея, оживляет”³⁷¹. В то время обновляется вся Земля. “Дадѣся ми всяка Власть...”³⁷² “Дуну и Глагола им: Пріймите Дух Свят!”³⁷³ “Дондеже дхнет День...”³⁷⁴

ДУША. Боже мой! Коль я усладила ся Фигурою сею! Она мнѣ мила. О Боголѣпный Образе! Прекрасное Лице Вѣчнаго! Пресвѣтлѣйшее Око! Призирающее и Облистающее всю Зѣмлю! Кто ли в Сѣтость насладится тебѣ, о Позлащенная Вѣчностью Скиніе и Ковчѣже Божій, спасающій от Потѣпа Всемирнаго? Ты еси Сѣнце, Храм тайному Сѣнцу и Селѣніе Богу Іаковлю³⁷⁵. Пой и воспой Возлюбленному твоему, О прекрасная в Женах! День и Вѣчер пой! Ноц и Утро пой! Вся Тварь спит. Ты же и Прекрасная Сестра твоя Лунѣ не дремлете, поюще сию Пѣснь: “Брат мой мнѣ, и Аз Ему...”³⁷⁶ Мило мнѣ дивиться, что к Верховной сей Фигурѣ всѣ прѣтчія стекаются. А сія Цариц Царица ведѣт ко Брату своему безчисленное Дѣвиц Стадо:

“Отроковицы возлюбѣша тя”³⁷⁷.

“Во Волю Мүра твоего течем”³⁷⁸.

“Приведутся Царю Дѣвы во Слѣд Ея”³⁷⁹.

Сіи суть Царицы и Чистыя Наложницы Царя Небеснаго.

“Возрадуемся и возвеселимся о Тебѣ”³⁸⁰.

ДУХ. Хвалю твое Мудрованіе, Любѣзная моя Голубице. Изнемогающій во Вѣрѣ да вкушает Оное Зѣліе и Траву:

“Всяка Плоть то Сѣно”³⁸¹.

Но твоего Вѣзраста Зубам стѣдно сосать Млекѣ. Раскусивай и ищи в Шкорлупѣх Зѣрно Вѣчности. Дом Божій не всѣе наречѣн Луза³⁸², разумѣй: Сад Орѣшный. В нем-то Авраам и Іаков созидают Жертвенник и при Трапѣзѣ Оной бесѣдуют с Богом. Иный в Свѣтлой Седмицѣ чрез День разумѣет прѣсто День. А иный жуѣт каждый Ея День, дабы почувствовать Вкус животворящія Правды и Дня Господня, по Оному: “Соблуди нас во

твоёй Святыни весь День поучатися Правдѣ твоёй”³⁸³. И сіе-то есть: “Ов ўбо разсуждаёт День чрез День, ов же судит на всяк День”³⁸⁴. Да пребываёт ўбо Вкус и Премудрость у Совершенных, каковъ есть Оный: “Господи! Очи твой зрят на Вѣру”³⁸⁵. Аще же Седмисолнечныя Очи Седмичныя смотрят на Вѣру, а Вѣра обличает Невидиму и Нову Тварь, тогда видно, что Иереміа, рекшій сіе, не был из Числа сих:

“Ов разсуждаёт День чрез День”³⁸⁶.

ДУША. Но гдѣ мой Дщери Иерусалимскія? Я скучилася без них. Гдѣ Крынов Краснѣйшая сих Дѣвиц Наставница? Куда Она спѣшит? То желает прохладиться. Под Сѣнь, де, Егò возжелѣх³⁸⁷. То просит: “Воведите мя в Дом Винѣ”³⁸⁸. То хвалится: “Пойдѹ себѣ к Горѣ Смѣрнинской”³⁸⁹. “Утвердите мя в Мѣрах”³⁹⁰. Зачѣм Ей в Трактир ходить? Захотѣлось Винѣ? и благовонных Помѣд?

ДУХ. Она прямо идёт в Горняк к Отцѹ своему. Запалила Её Любовь. Желаніем желает с ним повеселиться и напитокъ Приснаго и Свѣжаго, Нововыдавленнаго Винѣ, называемаго Римски МУСТ³⁹¹. Погулять Ей хочется. Она идёт к Лоту.

ДУША. Да гдѣ же дѣвался Возлюбленный Ея? Развѣ уже скучилося Ей с ним? Зачем Ей к Лоту?

ДУХ. Хочет поспать с Батюшкою. Так, как Дѣвочки с Давидом, а Давид с Вѣчным ПОКОЕМ:

“И полещѹ и Почію”³⁹².

Первѣе его безпокоили Дѣвочки. “Поспах, де, смущен”³⁹³. Жалѣется, будьто Ожелчен. Потом радостно вопіет:

“Се Покой мой!..”³⁹⁴

Вино и Покой влекѹт Старѣйшую Дщерь Лотова, а она и Юнѣйших Стáдо Сестер влечет сюда же³⁹⁵. Но не почитай же Чистую сію Голубицу Блѹдницею. Ея Отец и Брат, и Друг, и Женіх, и Господинъ есть Тò же.

ДУША. Что значит Пещера Лотова?

ДУХ. Она есть Солнечный Чертогъ того: “Аз цвѣт Пóлній (Полевій) и Крын Удóлній”³⁹⁶. Лот, Ёллински Стáкта³⁹⁷, есть Тук и Клей из Ароматных Древес. Вспомни Древо Жизни. “Воня Мѣра твоего паче всѣх Аромат”³⁹⁸. “Возрадуемся и возвеселимся о Тебѣ”³⁹⁹. “Вы Друзи мой есте”⁴⁰⁰. “Пиша же и упишася с ним”⁴⁰¹. “Не имам пити от Плòда Лóзнаго, дондеже пію Новое...”⁴⁰²

Чувствуй, Душа моя, что Иисус не піет Вина, но ожидаетъ нѣкоего Дня Навинова, каковъ ни был, ни будетъ Вторый во Вѣки. Во оный Единъ День желаетъ какъ Пасху кушать, так и пить Муст, сирѣчь нехмельное, но сладкое и Новогрòздное Вино, Оприснокамъ приличное.

ДУША. Вспомнила я Лож Зміину. Будь-то Муст могъ дѣлать пьянымъ Лòта. Но гдѣ было взять вѣтхаго Вина Бѣглецамъ? А дѣкихъ Грòздей довольно найтитъ можно.

ДУХ. Пожалуй, оставъ вѣтхое и новое Вино с Оприсноками и Пасхою! Да ищезнетъ, яко Дымъ, вся Тлѣнь от Блистанія сладчайшія Истинны! Царствіе

Божіе нѣсть Піща и Питіє. Все Тлѣнь и Лжа, кромѣ Едіныя Вѣчности. Она есть Істина Божія. Все жуй, вари и Преобразуй в Чентр⁴⁰³ и в Конѣц Біблѣйный, разумѣй, в Сок твоего Сѣрдца, вот Как! Печаль сего Мыра подобна пѣному Вину. Печальный, бѣдѣ Пѣный, бываѣт разслаблен, томный и Унылый. Вот Вино Умилѣнія! “Напоил еси нас Вином Умилѣнія”⁴⁰⁴. Но вѣчная Істина есть то Сладчайшій Муст и Нѣктар, не во Грусть, но в Кураж и в Крѣпость приводящій. Вот Что значит! “Дондеже пію Нѣвое”⁴⁰⁵ и прѣтчая. Пѣны и Слабы суть всѣ Фігуры без Вѣчности. “Укрѣпїтеся, Рүцѣ разслабленныя”⁴⁰⁶. “Се Бог наш Суд воздаѣт!”⁴⁰⁷ “Тогда скочит Хромый, аки Ёлень...”⁴⁰⁸ Вспомни Седмистолпный Дом Премудрости. Как ли ты понимаѣешь Фігуру Дома сего?

ДУША. Я доселѣ понимаѣла, что сей Дом на Столпах облокотился или утверждѣн на них.

ДУХ. Не прелѣщайся же, и знай, что здѣсь Столп значит не то, что у Римлян Columna⁴⁰⁹, но то, что у них Turris⁴¹⁰, а у Ёллинов Pyrgos⁴¹¹, Сірѣчь возвышенное Зданіе по Образу крѣтлаго или Квадратнаго Столпа. У нас называѣтся Башня⁴¹², Бѣйница (Propugnaculum⁴¹³), или Тѣрем, как видно из Малороссійской Пѣсни:

Понад Мѣрем глубоким
Стоит Тѣрем высокій⁴¹⁴.

Таковъ былъ Столп дрѣвній, называемый Φᾶρος⁴¹⁵, при Устѣ рѣки Ніла, над Мѣрем. Глава его дышала Пламенем, в Ночи из великой Дѣльности видимым, путеведущим Морехѣдцы к Гавани. При сем Столпѣ 70 Толковники претолковали Ёллински Біблію⁴¹⁶. Тут праздновалася ежегѣдно Пѣмѣть толикаго Дѣла. Чѣдо от седми Дрѣвних Чудѣс⁴¹⁷, сей, превѣшше Облаков, Столп. Вот тебѣ твѣрдыи, утверждающіи Дом Вѣчнаго Столпы! Седм Дней. Седм Сѣнец, но Едіно, и седм Очѣй, но Едіно, и седм Огнѣй, но Едін Огнь, и седм Столпов и Едін Столп. “Столп Крѣпости от Лица Врѣжїя”⁴¹⁸. Сїи седм Тѣремы, Главы своя вышше Облаков возносящїи, суть Пресвѣтлыи Чертоги Вышняго, от безчисленных Гѣрниц избранныя Гѣрницы, весь Премудраго нашего Соломона Храм, Чѣдо Вселѣнныя, просвѣщающїи и защищающїи. “Седм[ь] сїя Очеса Господня суть...”⁴¹⁹

Благословї Бог День седмый⁴²⁰. “В той почї от всѣх Дѣл своих”⁴²¹. “О Израїлю! Коль велик Дом Божїй! Велик и не имѣть Конца”⁴²². Но не Сѣнце ли есть нерукотворенный Храм Емѣ? “Кїй Дом созиждете мнѣ?”⁴²³ – глаголет Господь. В сем Столпѣ снизшѣд, здѣлал Смѣшенїе, а подув в сѣй же Гѣрницѣ благоуханною своєю Бурею, произвѣл Раздѣленїе Языков во всей сѣй Землѣ. В сѣй Күщѣ надверхошѣл Росонѣсный Огнь и Огненный Хлад Духа Святаго⁴²⁴ на Апостолы. Тут-то Пѣны стѣли Апостолы. “Пїща же и ушїшася с ним”⁴²⁵. Напилиса Они не на То, чтоб увянуть, падѣть, ползѣть и спѣть на Землѣ. Во Плѣть возбѣшенны не были. ДУХ Вѣчнаго согрѣл Сѣрдце их. Отсѣду Кураж, Нѣвыя Мѣсли, Стрѣнныя Рѣчи, Чѣдная Сїла, Ясен Язык

их... Вот Род Пьянства! или Вид его. А как Учитель их не пьет Вина, не дождав нѣкоего Дня, нѣкому сему Питію виновнаго: "До Дне того, егда"⁴²⁶ и протч[ая] и не яст Пасхи без Горницы нѣкоего Человѣка, так и Ученики Пьяными показались Нарѣду вот Когда!

"Есть бо Час третій Дне"⁴²⁷.

Третій Час, Третій День есть то Воскресенія Вѣчность и Царствіе.

ДУША. Скажи ж, Отче мой, Длячегѣ там же, кромѣ нѣкоего Дня великаго и кромѣ Дѣла нѣкоего, поминается и о Царств[іи] Божіи?

"Не ѡмам ясти, дѣндеже скончуются во Царствіи Б[ожіи]"⁴²⁸.

ДУХ. Почто дрѣмлешь? Не слышишь ли, что третій День и Царствіе ест Тѣже. Не забывай, что Свѣтлая Седмица есть Столп, Град, Дом и Престѣл Митропѣлскій. Тут сидит, сѣдит и Началствует Племенамъ земнымъ Тот:

"Ты кто еси? И рече имъ Иисус: НАЧАТОК"⁴²⁹.

Сѣнце есть День, Столп, Горница. Тут Царствіе Божіе! Сирѣчь Правленіе, Власть и НАЧАЛО.

"Дастъ ему Господь Богъ Престѣлъ Давіда, Отца Его"⁴³⁰.

"Се Богъ нашъ Судъ воздаетъ!"⁴³¹

ДУША. Я слышала, бѣдѣ лучше читать: "Глаголаху, яко Мѣстомъ исполнены сѣуть", нежели такъ: "Яко Виномъ исполнены сѣуть"⁴³².

ДУХ. Какъ хотишь читай, но мудрствуй о Божѣ. Видѣ о Винѣ можно сказать То же, что о Водѣ:

"Сіе же рече о Дусѣ"⁴³³.

ДУША. Не сей ли есть ѣный Столпъ Обланный и Огненный, Нѣщю и Днемъ ведущій Израіля⁴³⁴?

ДУХ. Сей есть ѣный Сѣмый.

ДУША. Длячегѣ же в Римской Бібліи читаютъ: "in Columna Nubis"⁴³⁵, сирѣчь в Столпѣ Обланнымъ, а не читаютъ: "in Turri Nubis"?

ДУХ. Преткнулся Толковникъ. Правда и приличность вопіетъ, да бѣдетъ Столпъ Столповиднымъ Жилищемъ. Равно претыкаются Иконописцы, вмѣщающіе Сѣмеѣна Столпника на Колѣмнѣ⁴³⁶, не на Виноградной Горничкѣ с Балконцомъ, какъ видно изъ Притчи: "Созда Точило и Столп"⁴³⁷, сирѣчь Горничку во Виноградѣ. Чему ты усмѣхнулась?..

ДУША. Вѣдаешь, Господи, и Тайная моя. Въ Катедральномъ Софійскомъ Храмѣ Главная Икона, образующая Домъ Премудрости⁴³⁸, выставила седмъ Колѣмны, поддерживающія Стѣну. Нынѣ выжу ихъ Обманъ. Сверхъ того Смѣхъ мнѣ сотворили Книжники Без-Минервны⁴³⁹. Они Діогена загнали въ Бѣчку⁴⁴⁰. Едино не ражжеванное Слово раждаетъ Смѣшныя Вздоры. Какъ можно жить въ Бѣчкѣ или на Колѣмнѣ?

ДУХ. Но не вельми будь Любопытна во Вѣтошахъ и Врѣтищахъ. Терминъ, или Гласъ, есть Врѣтище. Путь Израільскій не къ нимъ, но чрезъ нихъ. Забѣдъ Столпъ твой. Спѣши ко ѣнымъ Нерукотвореннымъ: "Обиліе въ Столпостѣнахъ твоихъ"⁴⁴¹. Тамъ Пиръ, Трапѣза, Хлѣбъ, Вино и Невѣстникъ, и Невѣста. "Ведите мя въ Домъ Вина"⁴⁴². "Пойду себѣ къ Горѣ Смѣрнской"⁴⁴³. Тамъ Иерусалимъ. Тамо мнѣ Миръ. "Возвеселихся о рѣкшихъ мнѣ: въ Домъ Господень пойдемъ"⁴⁴⁴. "Тамо

сѣдоша Престо́лы на Суд⁴⁴⁵. Из сея Горы Девора изнесла Суд на Сисару⁴⁴⁶. Из сея Кущи Иаиль, вырвав Кол, пробила ему сквозь чрез Око Голову⁴⁴⁷. Из сего Града Юдию выйшла и Отняла Главу Олоферну⁴⁴⁸. Из сего Столпа Жена Жерновным Уломком сокрушила Авимелеху Тѣмя⁴⁴⁹. Из сего Дома принесла Хлѣбы и Вино, Мясо и Смо́квы и Муку чистую Прекрасная Ави́геа Давиду возлюбленному...⁴⁵⁰ Видишь, Душа́ моя, в кой Дом желает Невѣста?

“Ведите мя в Дом Вина!”⁴⁵¹

ДУША. Хотѣлося бы мнѣ знать Жѣну, сокрушившую Тѣмя Авимелеху. Вот Героиня!

ДУХ. Она́ видь есть Невѣста нашего Соломона. “Сверже, де, Жена́ Еди́на Улом[ок] Жерновный”⁴⁵². А не слышишь Соломона? “Еди́на есть Голубица то моя”⁴⁵³. Смотри! Куда́ сия Голубица ведѣт Хор Дщѣрей Иерусалимских? К Ворота́м их, куда́ и Давид хочет прилѣпиться:

“Во Врата́х Дщѣре Сио́ни”⁴⁵⁴.

Тут Игу́мен сидит и ку́шает Хлѣб свой. Тут Пра́здник и Торжество́. Но гдѣ? Слышь! в Полу́днѣ⁴⁵⁵, в Со́лнцѣ⁴⁵⁶.

“Той есть Бог наш. Той упасѣт нас во Вѣки”⁴⁵⁷.

“Вни́дох во Вертогра́д мой, Сѣстро́ моя”⁴⁵⁸.

“Ядите, Бли́жнии, и пийте и упо́йтеся, Бра́тия”⁴⁵⁹.

Глава 5-я О Зло́бѣ Зми́ной

Пѣснь

Кто даст мнѣ посребренны Крила Голуби́ны⁴⁶⁰?
Кто даст Рамена́ Орла́ великаго ны́нѣ?
Да лещу́ скво́зѣ при́сно о Бозѣ
От Земна Кра́я да́же до Ра́я,
И почи́ю.

Се Е́хидн лю́тый бѣжит! Се мя достизает!
Се Че́люсть А́дску на мя лю́тъ разверзает!
Поглотит хощет. Я́дом клоко́щет.
Васи́лск дивый. А́спид Питли́вый.
Ах, мнѣ Го́ре!

Вод го́рких Хля́бы студи́но изблева́ет Че́рный.
Се Мрак! Се О́блак покрѣ́ мя ны́нѣ Вече́рний!
Увы́ мнѣ ны́нѣ! Увы́ еди́нѣ!
Гонит всѣм А́дом мене со Ча́дом.
Нѣсть мнѣ Ми́ра...⁴⁶¹

ДУХ. Что ты, Душа́ моя, ду́маешь во Уединѣ́нии? За́чем ты Печа́льна?

ДУША. Амўрюся, пою и плачу во Пустынѣ с возлюбленною Дщерию, Израилскаго Кнѣзя Іефѳаѣя единородною и со Другинями Ея на Горѣхъ Святыхъ⁴⁶². Плачу со Іереміею над Іерусалимом. Стражду и болѣзную с Непраздною, Облеченною в Сѣнце Женю, раждающею Сына...⁴⁶³

ДУХ. Плачь! Но разумѣй и различай Врѣмя Слез и Врѣмя Смѣха⁴⁶⁴. Знай, яко есть видь Врѣмя, но есть же паки сверх того и Врѣмя Времен, сирѣчь Полу-Врѣмя и блаженное Оное Врѣмя: "Очи Всѣх на тя уповают, и Ты даеши им Пищу во Благоврѣмя"⁴⁶⁵. Плачи в Притворѣхъ и во Дверяхъ, да возрадуешься внутрь Олтаря. Кнѣжеска Дщерь по Горѣхъ Святыхъ плачет на то, да будет Богу Радостна Жертва⁴⁶⁶. Плач ведѣт к Смѣху, а Смѣх в Плачѣхъ крѣбѣтсѣ. Приличный Плач есть То же, что Благовременный Смѣх. Си двѣ Половины составляютъ ЕДИНО. Так, какъ Пищу Глад и Сѣтость, Зима и Лѣто Плоды, Тма и Свѣтъ День, Смерть и Животъ всякую Тварь. Добро и Зло, Нищета и Богатство Господь сотворилъ и слѣпилъ во ЕДИНО. Но каѣя Рѣчь тебе побудила к Слезамъ?

ДУША. Жалость мене снѣдает о Прекрасныхъ Дщеряхъ Іерусалимскихъ. Отверженіе от Женихъ⁴⁶⁷, Уничтоженіе Праздниковъ, Премѣненіе в Плач Торжества⁴⁶⁸ и в Пепел Превращеніе Ликовъ...⁴⁶⁹ Боюся, да и мене с ними не пожретъ Водная Буря и Потопъ...

ДУХ. Не бойся же! Глянь в Гору! Что То над тобою?

ДУША. Ах! Боже мой! вижу двѣ Птицы.

ДУХ. Не бойся! Они прямо над тобою. К тебѣ ниспускаются.

ДУША. И боюся, и радуюся.

ДУХ. Не бойся! Се Тебѣ Нѣбо посылаетъ Вѣстники со Знаменіями, яко Потопъ, погубляющій Вселенную, не имать тебѣ повредить. Вмѣсто Голубицы с Масличною Вѣтвою, се Тебѣ Дневный Вран несѣт Яблоко, Прозорливый же Эрѳодій – Гроздъ Виноградный.

ДУША. О, Мати Божія!

ДУХ. Не касайся их отнюдъ... А только прійми от них Плоды. Если коснешься, во Вѣки их не увидишь. Нынѣ же над Главою твоею Лѣтаѣя и увеселяѣя, пребудутъ до Скончанія Вѣка. Аминь⁴⁷⁰!

Invēni Portum. Sātana, Caro, Munde, valēte!

Sat me jactāstis. Nunc mihi certa Quies⁴⁷¹.

Се мнѣ Гавань! Прочъ бѣжи! Сатана, Плоть, Мире.

Полно мнѣ волноваться. Здравствуй, святый Мире!

Глава 6-я О Преображеніи

*

Изліи на мя, Боже, со Небеси Рѳсу⁴⁷².
Да Красный Плодъ тебѣ принесу, какъ Рѳзу.

*

Яблоко Райское,
Из Сада Преображенскаго.

*

“Убуждшися, видѣша Славу Его”⁴⁷³.

*

Весь Мыр спит... Да еще не так спит, как о Прáведникѣ скáзанно: “Аще падѣт, не разбѣтсѣя”⁴⁷⁴. Спит глубоко, протянувшись, бѣдѣто убитый о Зѣмлю. А Настáвники, пасѣщии Израїля, не тóлько не пробуживают, но еще поглаживают: “Спи! не бойсь! Мѣсто хорóшее. Чевò опасáться?..” Глагóлюще: МИР! а Его не бывáло...⁴⁷⁵ О, блаженный Петр с Товáрищами сво́ими! Сам Господь пробуживает их: “Востáните! и не бойтесѣ!”⁴⁷⁶ “Петр же и сѣщии с ним бѣху отягченны Сном”⁴⁷⁷. “Встанѣте, – говорит им, – поднимитесѣ от Землѣ! Тогдá ужѣ не бойтесѣ”⁴⁷⁸. Колóтит сих погребѣнных и Пáвел: “Востáни спѣя! Встанѣ, де, о Мертвѣц! Воскрѣсни от Мѣртвѣх! и Освѣтит тя Христос”⁴⁷⁹. Дотóлѣ Землѣю бѣдѣш и не Преобразисѣшь во Христа, доколѣ не увидишь Свѣтлаго Небѣснаго Человѣка. И о нем-то Рѣчь слѣдует:

“Убуждшися, видѣша Славу Его”⁴⁸⁰.

Ѳамáр, Невѣстка Іуды, Сына Іáковля, показáласѣ ему Блѣдницею. Не познáл Еѣ затѣм, что закрыла Лицѣ своѣ. Но по Спрáвкѣ узнáл и скáзал:

“Оправдасѣ Ѳамáр пáче менѣ”⁴⁸¹.

Таким же Ѳбразом и Сыны Израїлевы не могли смотрѣть на блистáющее Славою Лицѣ Мойсѣя, Человѣка Божїя. А на Чтò же такòе они смотрѣли? На Покрѣвало тóлько однò, затемняющее Свѣтлост Очѣй Его. Какòй же ты Израїль? Худ воистину! Обрѣзан ты по Плòти. Да не Обрѣзан еси по Сѣрдцу. Тма твоим Очáм снòсна. А на Истину смотрѣть не терпишь. Лежишь на Землѣ. Качáешься с твоею сею Блѣдницею и доволствуешься ёю. Отвращáешь Око твое от Отцá Твоего, Око, ругáющеея Отцѣ и досаждáющее Старости Мáтерней. А не видно Орлих Птѣнцов, чтòб по Соломóнову Желáнию выклевали тебѣ Нещáсное твое Око...⁴⁸² Так и Нынѣшня Пòдлост христїанская и таким тóчно Оком смòтрит на своего вòжда Христа. Гдѣ Он родилсѣ? От коих Родителѣй? Скóлько жил на Свѣтѣ? Как давно? Двѣ ли ужѣ Тысячи Лѣт? Или не бѣдет?.. О Христїанине! Окрещѣн ты по Плòти. Да не Омѣт еси по Смыслу. Зачѣм ты вперил твое Любопытство в Этáкии Плиòтки? Длѣчегò вышше не поднимаешься? Здѣсь дѣмаешь и заснѣть? Тут Шалáш пострòить с Петрòм? “Не вѣдый, еже Глагóлаше...”⁴⁸³ Не слышишь ли, что такòе и твой Мойсѣй говорит?

“Покрѣ Срамотá Лицѣ моѣ”⁴⁸⁴.

Вот длѣчегò не могут менѣ Брáтия моѣ видѣть! “Чужд бѣх Сынáм Мáтере моея...”⁴⁸⁵ До сих Пор ли ты не смѣслишь, что Это Все Плòть и Плиòтки, и Тѣнь, покрывáющая Высочáйшую Премѣдрости Гóру? Видѣ сїя Завѣса во своѣ Врѣмя дòлжна вся раздрáтисѣ⁴⁸⁶. Не сїѣ ли есть Лицемѣрие, Лицѣ Небесї разсуждáющее⁴⁸⁷? Вот Род Лукавый и Прелюбодѣйный! плòтскаго Знáменїя ищущїй⁴⁸⁸. Вот Квас Учѣнїя Фарисѣйскаго⁴⁸⁹!

Но послушаймо! Так ли учит Христос на единъ любезныя своя Ученики? Как познавать? Что есть Истинный Человѣкъ? То есть Сын Человѣч, или Христос – Все То Едино. “Кого́ мя глаголют Человѣцы бы́ти?”⁴⁹⁰ Слушай, Пётре! Скажи мнѣ: Как ли Подлость думает? Что есть Человѣкъ? Знаю, что они Ошибаются. А Ты как думаешь?

“Ты еси Христос, Сын Бога живаго”⁴⁹¹.

Хорошо́ Петр попал. Видно, что он сквозь пустую плотьну [Завѣсу] проницал Голубиным Оком подалье. Дятого ж Емѹ и Истинный Человѣческой Сын говорит: “Блажен еси, Симоне⁴⁹², с твоим Оком! Оно не смотрит на Плоть и Кровь, как Подлое Поня́тие, но минуя Плоть и Кровь, находит дру́гий Род, Род Истинный, Род Израилскій, Род Отца моего: ‘Иже не от Кро́ве, ни от По́хоти Плотскія...’”⁴⁹³ Слушай, Християни́не! слушай с твоим Языческим Сердцем! Долго ли тебѣ лежатъ на Землѣ? Будешь ли ты когда-то Человѣком? Не будешь! Почему? Потому что на Плотяну Завѣсу засмотрѣлся. А на Лице́ Истиннаго Человѣка Божия смотрѣть никакъ твоему Оку нетерпѣливо. Не преобрази́шься, Друг мой, из Земнаго в Небеснаго потоль, поколь не увидишь Христа. Потоль, поколь не узнаешь: Чт́о то есть Истинный ЧЕЛОВѢК? Не продерешь Глаз потоль, поколь Плоть и Кровь будут держатъ твое Сердце. Но долго ли будет держатъся? Поколь признаешься, что твой Плоть и Кровь есть то Прах и Ничто́жность. Сюда завел́о тебе твое собственное Мнѣ́ние. Так ли? Так точно.

“От Славы своея низриновѣнны бы́ша”⁴⁹⁴.

Лишѣнны Славы Божия, научилися мы судить Бра́гю нашу по Плоти. Таким Образом и на Самаго Христа смотрим. Одни только Пустозвонства на Нем примѣчаем. А на Самаго Его́ и на Славу Его́ незираем. Правда, что Па́вел сказует: “Преобразит, де, Тѣло Смирѣния нашего, во еже бы́ти емѹ сообразну Тѣлу Плоти Его́”⁴⁹⁵. Не спорю. Но так ли ты смотришь на Христа, как Па́вел? Он хвалится: “Не вѣм, де, по Плоти Христа”⁴⁹⁶. “Вѣм, де, ЧЕЛОВѢКА⁴⁹⁷, прошѣдшаго Небеса́⁴⁹⁸. Созданнаго по Богу в Пра́вдѣ и Преподобии Истины”⁴⁹⁹. Сего́ ж то Он Человѣка и Ефесіанам поручает и похваляет. Истиною не бывала Плоть никогда. Плоть и Ложь – одно́ То ж. А любящей сего́ Идола есть и сам Таков же. А когда Плоть есть Ложь и Пустошь, тогда она́ не есть Человѣкъ. Слыхал ли ты Книгу Родства́ Истиннаго Человѣка, Сына Дави́дова, Сына Авраа́мля?

Іаков родил Іуду, Іуда родил Фарѣса от Ѳамары⁵⁰⁰ и протч[ая]. Знай же, что сія Книга есть Книга Вѣчная, Книга Божия, Книга Небесная и не содержит никого́ в себѣ, кромѣ Израилскаго Рода.

“Не соберу́ Соборов их от Кро́вей, ниже́ помяну́ Имен их”⁵⁰¹. Сего́ же то Рода́ и наш Христосъ есть. В Протчем, что Род Израилскій не умирает, слушай Іоіля:

“Якоже́ У́тро, разліку́тся по Горамъ Людіе Крѣпцы и Мнози. Подобны им не бы́ша от Вѣка. И по ним не приложится до Лѣт в Род и Род”⁵⁰².

Если бы́ можно до их Лѣт приложитъ Чт́о-либо, тогда́ бы они имѣли Конѣц. Но теперъ они́ всему-на-всему́ самы́ суть Конѣцѣм. Не Конѣц То,

послѣ Чего Нѣчто еще слѣдует. Но сей Род всему сам есть Концѣм. Остаток не во Языкахъ пребываетъ, ниже Хребѣт во Тваряхъ. Хребѣт Божій, а Останокъ есть Израилевъ. И Единъ точию О[с]танокъ спасается. А протчее Все мимо течетъ. “Уничжатся Языцы, яко Вода мимотекуща”⁵⁰³. “Останки Нечестивыхъ потреблятсѣ”⁵⁰⁴.

А что Юильъ точно о Родѣ Израилскомъ се воспѣваетъ, слѣшай Мойсѣя, Человѣка Божія, Христу Сродника и со Христомъ на Ѡаворѣ о Исходѣ Его, сирѣчь о Останкѣ, бесѣдующаго:

“Блаженъ еси, Израилю! Кто подобенъ тебѣ? Родѣ спасаемый отъ Господа! Защититъ Помощникъ твой. И Мечъ Хвала твоя. И солжѣтъ тебѣ врази твои (то есть ошибѣются и не узнаютъ). И ты на Вѣю ихъ наступиши...”⁵⁰⁵

Видишь, что судящій Израіля по Плоти, зрящій на одну Внѣшность Смирѣнія Христова, не разумѣющій, яко “Во Смирѣніи Его Судъ Его взятъ (поднялся высоко, высоко)”⁵⁰⁶, есть Врагъ Христовъ изъ Числа оныхъ, коихъ Павелъ называетъ Врагами Креста Христова⁵⁰⁷, въ Мойсѣевыхъ Словахъ Мечѣмъ наименованнаго: “Мечъ Хвала твоя”⁵⁰⁸. Который у Іереміи всю Плоть такъ, какъ Крестъ, счѣтъ, убиваетъ, умерщвляетъ⁵⁰⁹.

Продеримъ же, о Мертвая и Безсущная Тѣнь! Глаза наши и заобыкшее ко Плотской Тмѣ Око наше возводя потихоньку въ Горняя, приобучаймо смотрѣть на Израіля, то есть на Истиннаго Человѣка, минуя Покрывало Плоти. Вотъ насъ, спящихъ на Землѣ, пробуживаетъ Павелъ! “Вышнихъ ищите!”⁵¹⁰ “Горняя мудрствуйте!”⁵¹¹ “Почто о Стихіяхъ стязаетеся?”⁵¹² “Егда же Христосъ явится, Животъ вашъ, Истинный Живый Человѣкъ, тогда и вы явитесь во Славѣ...”⁵¹³ Пробуживаетъ и Іеремія вотъ какъ! “Почто мы съдимъ? Сокупитесь и внидемъ во Грады тверды и повержемся Тамо”⁵¹⁴ предъ Господемъ, сотворшимъ насъ...”⁵¹⁵ Тамо! а здѣ во Стихіяхъ, “ждахомъ Мира и не бяху Благая...”⁵¹⁶ О Истинный, Нетлѣнный Израилскій Боже! Блѣсни Свѣтомъ твоимъ на насъ столько, сколько можетъ по крайней Мѣрѣ Око наше стерпѣть. Да пошѣдъ во Свѣтъ Лица твоего⁵¹⁷ и нечувствительно въ Новое преображаясь, достигнемъ во Всерадостное и самаго послѣдняго Волоса нашего ВОСКРЕСЕНІЕ⁵¹⁸. Тебѣ Слава, съ Твоимъ Человѣкомъ и со Святымъ Твоимъ Духомъ. Аминь!

“Убѣждшесѣ, видѣша Славу Его”⁵¹⁹.

Вотъ такъ-то Вранъ надъ Головою покрававъ, поднялся въ Гору, но не разлучился, исполняя написанное:

“Идѣже Трупъ, Тамо соберутся Орлы”⁵²⁰.

“Птицы да умножатся на Землѣ!”⁵²¹

Глава 7-я О Воскресеніи

Излїй на мя, Боже, со Небесѣ Росу,
Да краснѣй Гроздъ тебѣ принесу, какъ Розу.

*

Грозд Райскій,
Из Сада Воскресѣнскаго.

*

“Да лѡбжет мя от Лобзаниі Уст своіх!”⁵²²

Любѣзныи Ученики! Не бѡйтеся! Поднимаітєся дерзновѣнно к Тому, на Котораго Лицѣ не могли вы за Ужасом смотрѣть на Фаворѣ. Слушайте, Что говорит?

“Дерзайте⁵²³! Мир вам⁵²⁴! Радуйтєся⁵²⁵!”

Тогда вам несносен был самый Взор его, а нынѣ и Слов Его Сладчайших послушаете, и Лобзанием утвердит с вами вѣчную Дружбу. Умѣйте только приближаться к нему. Не забывайте никогда наставляющаго вас просвѣщеннаго Ангела Слов: “Нѣсть Здѣ! Востà!”⁵²⁶ Сии Слова простесенько вас доведут к Славному Истинному Человѣку. Сей есть Воскресеніе и Живот ваш⁵²⁷!

“Да лѡбжет мя от Лобзаниі Уст своіх!”⁵²⁸

*

Состарѣлся Авраамов Сын. Захотѣлось ему умереть. Да и не дивно. Уже его Очи притушились. Ишезоша Очи его, яко Давидовы, во Слово Божіе⁵²⁹. Не могла ничево видѣть Здѣ, в Мырѣ нашем Суѣтном. Приготовляясь ко Блаженной оной Смѣрти: “Блаженны Мѣртвыи, умирающіи от Нынѣ во Господѣ”⁵³⁰. Пожелал Пищи. Удовлетворил Душѣ его второй Сын его. Благодарствую, Сын! “Приблизися ко мнѣ, – говорит ему, – и облобызай мя”⁵³¹. “И приблизився, лобызà его”⁵³². Щаслив Исаак! Он под Исавом нашол Іакова. А мы на-протіву-того под Пеленами Израилскаго Младенца, под Плащеницею Христовою часто находим Непрїятеля Израїлева – Исава. Сей-то с нами витаетея и лобызаетея! Что за Причина? Не смѣслим, как искать...⁵³³ не смѣсленно ищем... Многіи ищут его во Единоначалствах Кесаря Августа⁵³⁴, во Временах Тиверіевых⁵³⁵, во Владѣніях Пилатовых⁵³⁶ и прѡтчая. Но всіо-то ищут. Гдѣ? Здѣ! в Мырѣ сем! Между Мѣртвыми... Пожалуй, поищи поискунѣе. “Нѣсть Здѣ!”⁵³⁷ Многіи волѡчатся по Іерусалимах, по Іорданах, по Виелемах, по Горам Кармилских, по Фаворах, по Холмах Синайских и Авѡнских⁵³⁸, нюхают между Эвфратами и Тиграми Рѣками. Тут-то Он конечно! Думают: “Вот! вот! Здѣ Христос! Здѣ! Вон он!” Кричат и Другим: “Здѣ Христос!” “Знаю, – кричит Ангел, – Исуса Распятаго ищите”. “Нѣсть Здѣ! Нѣсть!”⁵³⁹ Многіи ищут Его по высоких Мырских Честях, по великолѣпных Домах, по Церемониальных Столах и прѡтчая. Многіи ищут, зѣвая по всему Голубому Звѣздоносному Свѡдѣ, по Сонцу, по Лунѣ, по всем Копѣрниковым Мырам... “Нѣсть Здѣ!”⁵⁴⁰ Ищут в долгих Моленіях, в Постах, в Священных Обрядах... Ищут в Деньгах, в Столѣтном Здравіи, в Плотском Воскресеніи, в Плотском Очищеніи... “Нѣсть Здѣ!”⁵⁴¹ Что за Бѣда? Да гдѣ ж Он? Конечно ж, тут Он, если Вѣтійствовать в Прѡповѣдях, знать Прорѡческія Тайны, преставлять Горы, воскрешать Мѣртвых, раздать Имѣніе, мучить свое Тѣло Стужею и... Но Молніевидный

А́нгел Одно́ им кричи́т. “Нѣсть Здѣ!”⁵⁴² Конѣчно ж, Его́ нигдѣ́ нѣт, когдѣ́ и Тут нѣт. Тфу! Конѣчно, Друг мой, нѣт Его́ для тебе. Затѣ́м, что Его́ не знаѣшь, и не ви́дишь Его́... Иззуй же Сапо́г твой с Мойсе́ем. Брось Ду́рнѣе твое “Здѣ́”. Ей! Именем тебѣ́ А́нгелским говорю: во Мгно́вѣніе О́ка сѣ́щешь. Что ж те́перь оста́лось дѣ́лать?

ПА́СХА!

“Воста́ни, Господи! да разсы́плются Врази́ твои! и да бѣ́жат вси ненави́дящіи тебѣ́!”⁵⁴³ Поднима́йся, возлю́бленный Изра́илю! и ступа́й от Си́лы в лу́чшую Си́лу⁵⁴⁴!

По́слѣ Побѣ́ды Аморе́йскія подня́лися Сыны́ Изра́илевы проті́ву За́падов. Не ми́ло ста́ло То Царю́ Вала́ку. “Вот! – говори́т, – Каки́и-то Но́выи и Дивны́и Лю́де из Египта вы́йшли и, по Горáм разлива́ясь, вы́йше Гор подня́лися. Что за Чудо?”⁵⁴⁵ Посыла́ет Послы́ к Волше́бнику Вала́аму, чтоб истреби́ть Род Божі́й. Пришли́ Послы́. Объя́вили Царе́ву Волю. “Хорошо́! – сказа́л Вала́ам. – Препочі́йте ж Здѣ́ Ночь сію”⁵⁴⁶.

Не напрáсно, Друг мой, не велі́т тебѣ́ А́нгел иска́ть Здѣ́. Ви́дишь, что в сем Гнѣ́здѣ́ почива́ют Враги́ Рода́ Божі́я.

ПА́СХА!

Пришли́ к Мойсе́ю Потóмки Руві́мовы и Га́довы. Прóсят, дабы́ Он их не переводі́л на Ту Стóрону́ Иорда́на для Поселѣ́нія. Весьма́, де, по сію́ Стóрону́ Земля́ Скотопита́тельна, а у нас, де, видь Скот...⁵⁴⁷ Закрича́л на их Мойсе́й: “Бра́тія ва́ша пойдут на Брань. И вы ли сядете́ Ту? И вскúю развраща́ете Сѣ́рдце Сыно́в Изра́илевых, чтоб не перейшли́ они на Зѣ́млю, кúже даёт Господь им?”⁵⁴⁸ За сіе́, что Они́ хотѣ́ли Оста́ться Здѣ́, так разяри́лся Господь, что заклѣ́лся, дабы́ им не вни́ти в Зѣ́млю, обеща́нную Изра́илю, кромѣ́ Хале́ва да Исúса Наві́на, называ́я Здѣ́ оста́ющихся Лю́дьми, вѣ́дущими ДОБРО́ и ЗЛО⁵⁴⁹, како́в, ви́дно, был Ада́м, изганя́емый из Ра́я. Вот Что́ надѣ́лало Прокля́тое Гнѣ́здó сіе́: “Здѣ́!”

ПА́СХА!

“Если́ воведѣ́т тебѣ́, – говори́т Божі́й Мойсе́й, – Господь твой в находя́щуюся ТА́МО за Иорда́ном, за Путь́м За́падним Зѣ́млю, кото́рая совсѣ́м разни́тся от Египетскія́, потому́ что Она́ Наго́рняя и ра́вная, а что ещё́ лу́чше Все́го, О́чи Господа́ Бо́га твоего́ на ней от Нача́ла Лѣ́та и до Конца́ Лѣ́та, то пожа́луй! Пожа́луй! Па́губою погубите́ Все́ Язы́ческое и Тлѣ́нное, да́же до послѣ́дняго Во́лоса, крóмѣ́ Нача́тков и Первѣ́нцов от Во́лов и Овѣ́ц ва́ших”⁵⁵⁰. “Да не сотвори́те, – говори́т, – Та́мо Всѣ́х, Елика́ вы твóрите Здѣ́ Днесь, Кі́йждо Уго́дное пред со́бою. Не прійдо́сте бо до Нынѣ́ в ПОКО́й...”⁵⁵¹ Так пожа́луй же, Друг мой, послу́шай Мойсе́я. Не ищи́ Здѣ́, сирѣ́чь в па́губном Язы́ческом Тлѣ́ніи, Возлю́бленнаго́ Чело́вѣ́ка, И́стиннаго́ Му́жа, Дру́га, Бра́та и Бли́жняго́ твоего. Ищи́ Его́ ТА́М, по Ту Стóрону́ Иорда́на, за За́падним, за Вече́рним Путь́м: не Здѣ́, не Днесь, не Нынѣ́... ТА́М-то он! Там се́й НАЧА́ТОК Уме́ршим⁵⁵² и все́му Тлѣ́нію, а ина́че облобыза́ешься с каки́м-то Язы́чником.

ПА́СХА!

Безумный Книжник Сомнас⁵⁵³ искал Человека по сию Страну Иордана. Что же ему Ангел Господень Исаи́а говорит? Вот Что! “Что Ты Здѣ? и Что тебѣ Здѣ? Яко истесал еси Здѣ Гроб и сотворил еси себѣ на Высотѣ Гроб... Се нынѣ Господь Савао́в извержет и сотрет Мужа и отыймет Утварь твою и Вѣнец твой славный и повержет тя в Страну велику и безмѣрну, и тамо умреши...”⁵⁵⁴ Нещасный Книжник! Читал Пророков. Искал Человека, да попал на Мертвеца и сам с ним пропал. Конечно ж, он искал меж Посланными Царя Вала́ка, на Съдалищи Губителей⁵⁵⁵ и Физических Волшебников, Все во Плоть и Кровь обращающих. Посему-то вот Что на таких говорит Блаженный Муж Иов: “Глаголют Господѣи: Отступи он нас. Путѣй твоих видѣти не хощем...”⁵⁵⁶ Будут же яко Плевые пред Вѣтром, или якоже Прах...⁵⁵⁷ Да узрят Очи его свое Убиение...⁵⁵⁸ и Той во Гроб отнесен бысть и на Гробницах побдѣ. Усладися Ему Дробное Каменіе Пото́ка”⁵⁵⁹. Кричит на таких и Другий Ангел Михе́а: “Востани и пойдѣ! Яко нѣсть тебѣ Здѣ покой, Нечистоты ра́ди. Истлѣсте Глѣнием...”⁵⁶⁰

“Видишь ли ты, – говорит к Третьему Ангелу Иезеки́лю Господь, – видѣл ли еси, что сии творят? Беззаконія велика Дом Израилев творит Здѣ, еже удалятися от Святынь моих...”⁵⁶¹ О, Беззаконное ты Здѣ! Чего ты надѣлало? Отвело Ты нас от Живаго Человека к Мертвецам. От Святаго Мужа ко Глѣнным Болванам и Чучелам. “Беззаконіе, – жалобно говорит Он, – пяты моя обиде мя”⁵⁶². Ах! подало ты нам Пяту Его Проклятую, а не Прекрасную Его Главу, да облобызает нас. Пяту мы одну видим, Порождѣніе Зміино, блюдущее Пяту.

“Вселятся, – говорит ЧЕЛОВѢК, – и скрѣют...”⁵⁶³ Да скажи же! Кто тебе скрѣет, Сокровище наше? Ах! Развѣ ты, – отвѣщает, – не видишь? Сколько их в Домѣ Израилевом? во Священном Писаніи? и Что они творят? Самы Здѣ во Гробах сидят и менѣ с собою Туда же отаскивают, а я Мертвецом никогда не бывал, кромѣ Пяты моя.

“Мнози борющіи мя с Высоты”⁵⁶⁴.

“Попраша мя Вразѣ мои”⁵⁶⁵. “Ти Пяту мою сохраняѣт”⁵⁶⁶. “Вселятся (Здѣ) и скрѣют Воскресѣніе мое”⁵⁶⁷.

ПАСХА!

“Востани! востани, Иерусалиме”⁵⁶⁸! Аз есмь! Аз есмь, утѣшаяя тя! Разумѣй! Кто то ест СЫИ?”⁵⁶⁹

“Идите Враты моими, и Путь сотворите людем моим, и Каменіе, еже на Пути, размѣстите...”⁵⁷⁰

“И се Трус бысть велий! Ангел бо Господень, спед со Небесѣ, приступль, отвали Камень...”⁵⁷¹

Зачѣм вы тут? Ищите Человека?.. Нѣсть Здѣ!

“ВОСТА!”⁵⁷²

“Скажи ж, умилосѣрдись! Гдѣ Он?” Отвѣт: “Нѣт Его в Царствѣ сих Мертвѣцов! Он всегда жив. Там его ищите! в Царствѣ Живых. И нынѣ Что Здѣ естѣ?”⁵⁷³

ПАСХА!

“Востáни! востáни! Воскрéсни, Иерусали́ме!”⁵⁷⁴

“И бысть, егда́ бѣше Исусъ у Иерихона, воззрѣвъ Очи́ма свои́ма, видѣ Человѣка стояща́ предъ ним...”⁵⁷⁵

Вот видишь! Не напрáсно А́нгел говори́т: “Тáмо Егò úзрите!”⁵⁷⁶ Да гдѣ ж Тáмо? По ту Стóрону (слышь) Иордáна. На свято́м ужé Мѣстѣ, не на глѣбном. На Землѣ Нагóрней, высóкой, обѣтовáнной... Тудá-то он воззрѣвъ, увидѣл Человѣка. Познáл и поклонился́ Ему, Влады́кѣ своему́.

ПÁСХА!

“Востáни! востáни, Сиóне!”⁵⁷⁷ “Истряси́ Прах...”⁵⁷⁸ “Воззрѣвъ Авраáм Очи́ма свои́ма, видѣ Мѣсто издалече́ и рече́ Отрóкам Свои́м: Сидите́ Здѣ со Осля́том. Аз же и Отрóчищ по́йдем до Ондѣ...”⁵⁷⁹ Видишь, что и Авраáм, бросивъ Все Здѣшнее, нашёлъ И́стиннаго Человѣка на Горѣ. Тó же, что Тáмо: “и видѣвъ День Егò, возра́довася”⁵⁸⁰. Нелзя́ имѣть Очѣй́ лучши́х, как Авраáмовы. Они́ Одни́ видятъ Овнà, держима́го Рогáми в Сáдѣ Савéк⁵⁸¹.

ПÁСХА!

Рогáми привязанъ к Сáду Савéк. Что значитъ Савéк? Савéк значитъ Хврáстие⁵⁸². Но мóжет ли Хврáстие сто́ять Об-он-пол Иордáна, предъ Ли́цем Господни́м? Оно́ Однò сожигáется Всесо́жже́нием, я́ко Ничтòже, а Человѣкъ Исаáк цѣл, живъ⁵⁸³. Да и как Ему́ не бы́ть Цѣлому, когдà Сам Бог защища́ет Егò?

“...Ниже́ да сотвори́ши Ему́ Что...”⁵⁸⁴

Ви́дно ж, что Он не е́сть Хворостъ, за Плечи́ма оста́вшийся, о кото́ром Иса́иа:

“Се вси, я́ко Хврáстие, Огнемъ погоря́т!”⁵⁸⁵

А о Протівныхъ симъ Хворостя́нам Людяхъ, Тóт же вот Что! “Я́коже, – говори́т, – Не́бо Но́во и Земля́ Новà, я́же Аз творю́, пребыва́ют предо мною́, та́ко ста́нет Сѣ́мя ва́ше и И́мя ва́ше...”⁵⁸⁶

Сего́ ж то Человѣка́ и Нави́н видѣл, стояща́ не па́дающа, но вѣ́чно предъ Ли́цем Господни́м пребыва́юща⁵⁸⁷.

ПÁСХА!

“Востáни! востáни, Иерусали́ме!”⁵⁸⁸ Далъ Господь Чудотво́рный Жезлъ Мойсе́ю. Посыла́ет Его́ на Освобождéние Бра́тии своея́ из Египта. Вели́т Аарóну встрѣтити́ Мойсе́я. Гдѣ ж он стрѣча́ет? Вот гдѣ! “Иде́ и стрѣ́те Его́ в Горѣ́ Божией: и цѣлова́стася́ О́ба”⁵⁸⁹.

По Освобождéнии из Египта Бра́тии Изра́илскія жела́ет видѣ́ть Мойсе́я Тесть егò Иоóбр. Взя́л Дщерь свою́, Супру́гу Мойсе́еву, с Двои́ма Сына́ми. Поѣ́хал в Пусты́ню. Приѣ́хал. Донесли́ Мойсе́ю.

О Рóде, Благословéнный Богомъ Вы́шним! Пря́мо подрáлись на ГО́РУ ХОРИ́В.

“Изыйде́ же Мойсе́й в Стрѣ́тёние Тэ́стю своему́ и поклонился́ Ему́, и Цѣлова́ Егò, и привѣ́тствоваша́ Другъ Дру́га, и воведé ихъ Мойсе́й в Ку́щу”⁵⁹⁰.

ПÁСХА!

Запрещáет найстрожа́йше Мойсе́й, дабы́ мы, идúще от Здѣ́ Тáмо, ничевò из Хворосту́ не заносили́, называ́я Все тако́е Прокля́тием, И́долом и

Преткновѣніем на Царскѣм сем Пути. “Воньми крѣпщѣ, – кричѣт, – еже не Ясти Крове!..”⁵⁹¹ да не снѣси ю! да благо тебѣ бѣдет и Сынѣм твоим по тебѣ во Вѣки”⁵⁹².

Однако ж Несмысленный как Древній, так и Нынѣшній Израиль часто рѣщет на Господа.

“И слыша Господь и разгнѣвася Гнѣвом, разгорѣся в нем Огнь...”⁵⁹³ Начали желать Египетских Мяс. “Добрѣ нам, – говорят, – было во Египтѣ...”⁵⁹⁴ Что вы Это плѣтаете? Развѣ у Господа, кромѣ Языческих, не същется Мясо? “И рече Господь к Мойсѣю: Еда Рукѣ Господня не довольна бѣдет? Нынѣ уразумѣеши, аще постигнет тя СЛОВО мое, или ни?”⁵⁹⁵

Часто и наша Несмысленная Кѣсность в Сѣрдцѣ⁵⁹⁶ говорит и рѣщет на Господа. Тѣфу! Мѣжно ль, чтоб был Человѣкъ без Плѣти, Крови и Костей? Тѣфу! Что се?.. Вот гордый и нечувствительный Хворост!..

Востани! пробудися, Сиѣне⁵⁹⁷! Что ты плетѣшь? Кто твою Зѣмлю трѣгает? Пущай Она так бѣдет, как есть! Дай только Господь тебѣ благословенное свое Благословеніе, как Исаіа говорит: “а Земля твоя вкупѣ с Нѣвою населится” (гл[ава] 62)⁵⁹⁸. Одно только То знай, что ты Лжа и Суета, и Пустота с одною твоєю Землею, не принявъ во ОСНОВАНІЕ Земли Божія. Дятого там же говорится сіе:

“Нѣсть вам подобен, аще исправиши и сотвориши, Иерусалиме, Радованіе на Землѣ”⁵⁹⁹.

Ты только старайся, чтоб из твоѣй Лживои Земли блѣснула ПРАВДА БОЖІЯ⁶⁰⁰. Молися, чтоб постигла тебе блаженный Оный ТРЕТІЙ пресвѣтлѣйшаго Воскресенія ДЕНЬ, в Коем Земля Богом износит Бѣліе Травное⁶⁰¹. Развѣ дѣмаешь, что твоѣя только Земля одна, а другая в ней быть не мѣжет? Так оставайся ж Здѣсь при твоѣй! Кѣшай Еѣ со Зміем проклятым, жери вся Дни Живота твоего⁶⁰², без Живота Божія, без Жизни Вѣчныя, если мнишь и говориши в Сѣрдцѣ твоѣм, что у Господа нѣтъ своя ни Земли, ни Плѣти, ни Крови, ни Кости, ничево... Не услышиши же всеблаженного Гласа сего:

“Се нынѣ КОСТЬ ОТ КОСТЕЙ МОИХ!”⁶⁰³

“Востани! востани, Иерусалиме!”⁶⁰⁴ Слушай Ухом другим о другой Плѣти! Слышиши ли? “и Процвѣтѣ Плѣть моя”⁶⁰⁵.

Слышиши ли о других Костях?

“Возрадуются Кости смиренныя”⁶⁰⁶. “Не утайся Кость моя от Тебе, юже сотворил еси в Тайнѣ”⁶⁰⁷.

Слушай Соломона! “Исцѣленіе Костям твоим”⁶⁰⁸.

Во Еврейской Бібліи: “Приложеніе, разумѣй, Нѣвых к старым”.

Слушай Исаіа! “Кости твоѣ прозябнут, яко Трава, и разбогѣют, и наследят Рѣды Рѣдов...”⁶⁰⁹

Видиши ли? Кости сѣя не тѣ суть, что разсыпаются при Адѣ. Они пред Лицѣм Божиим суть. И сіе-то есть ТАМО.

“И бысть Глас, – кричѣт Іезекіил, – вневѣгда ми прорѣчествовати. И се Трусе! И совокупляхуса Кости: Кость ко Кости, Каяждо к Составу своему. И

видѣх, и се быша им Жилы! и Плоть растяше..."⁶¹⁰ Чти Слѣдующее в Главѣ 37-й.

Ба! Что се за Новый Род по Горам твоим? по ветхим Удам твоим и Членам? Сверх горестных Тлѣнности твоя? Не сіе ли есть Приложѣніе? Не Приложѣніе ли Живота к Мертвенности твоей? а ко Грѣбу твоему Воскресенія? Не Новое ли Сотворѣніе оное?

"Сотворю, и Кто превратит?"⁶¹¹

Не Утверждѣніе ли Оное?

"Се Аз уготовляю тебѣ Анѳракс, Камень твой, и на Основаніе твое Сапфир..."⁶¹² и Правдою возградишися..."⁶¹³

Слушай же! и разумѣй нынѣ, что не Вздор тебѣ плетѣт Юид, но благовѣстит тебѣ, сей Орфей⁶¹⁴ Воскресеніе вот!

"Якоже Утро, разліются по Горам Людіе Мнози и Крѣпцы. Подобны им не быша от Вѣка..."⁶¹⁵

"Якоже Рай Сладости, Земля пред Лицем Его. А яже создай, (та) Поле Пагубы..."⁶¹⁶

"Якоже Вид Коньскій, Вид их..."⁶¹⁷

"Якоже Глас Колесниц, на Верхі Гор востекут..."⁶¹⁸

"Якоже Борцы потекут, и Якоже Мужі храбры, взыдут на Ограды..."⁶¹⁹ И Кійждо от Брата своего не отступит"⁶²⁰. "Трада имутся, и на Забрала востекут, и на Храмины взлѣзут, и Оконцами внидут, якоже Татіе..."⁶²¹

"Вострубите Трубою! Проповѣдите Цѣлбу!"⁶²² А ты боишься Цѣлбы? Так пусті ж их на твою Зѣмлю, сей Божій Род. Не будь Валаком! Пожалуй, не опасайся! Они всяк у своего брата займут Квартѣру Половинную, без всякой Обиды.

"Дух Господень на мнѣ!"⁶²³

Дати Плачущим Славу Сіона, на Мѣсто Пѣпела⁶²⁴. Что ж се за Обида? Прійми, бѣднѣй, Славу вмѣсто Грязи!

"И созиждут Сынѣ Инородныи Стѣны твоя..."⁶²⁵

"И на Мѣсто⁶²⁶ Мѣди, принесу ти Злато.

И на Мѣсто Желѣза, принесу ти Сребро.

И на Мѣсто Древес, принесу ти Мѣдь.

И на Мѣсто Каменія, Желѣзо"⁶²⁷.

"Отверзу Грѣбы ваши и изведу вас..."⁶²⁸

"Сіце Зѣмлю свою вторыцею наслѣдят,

И Веселіе Вѣчное над Главою их"⁶²⁹.

"Свѣтися! свѣтися, Іерусалиме⁶³⁰!

Се Тма покрѣла Зѣмлю! и Мрак на Языках! На Тебѣ же явился Господь, и Слава Его на Тебѣ узрѣся"⁶³¹.

*

"Да лѣбжет мя от Лобзаній Уст своих!"⁶³²

Эродій Воскресну Вѣсну возблаговѣстив, поднялся, и совокуплясь с Вѣроном, не престали пѣть сію Пѣснь:

"Се Аз с вами есмь во вся Дни!

До Скончання Вѣка. Амѣнь!"⁶³³

*

Проч уступай! проч!
Печальная Ноч.
Сонце всходит.
Свѣт воводит.
Свѣт воводит.
Радость родит.
Проч уступай проч! Потопная Ноч⁶³⁴.

КОНЕЦ.

Час написання твору достеменно не встановлено. Сам Сковорода в листі до Михайла Ковалинського від 16 серпня 1791 р. писав, що перший автограф діалогу був украдений, але йому вдалося знайти список, на підставі якого виник другий автограф, тобто друга редакція твору. Цей останній автограф зараз зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 86, № 9, арк. 1–40). Діалог було вперше надруковано в Санкт-Петербурзькому виданні творів Сковороди 1912 р. Подаємо за автографом.

¹ Іоан Евратус (Скопеч), більш відомий як Іоан Мосх (пом. 622 р.) – автор славетного патерика «Луг духовний» («Λεωνόριον»), укладеного в останні роки життя письменника, коли той перебував у Римі. Подані тут перекази (“квіти”, чи, як каже Сковорода, “забавня писульки”) про аскетичні подвиги монахів, найперше синайських та палестинських, Іоан Мосх збирав під час багаторічної прощі зі своїм другом Софронієм – майбутнім Єрусалимським патріархом – до монастирів Єгипту, Сирії, Самосу, Кіпру та Риму. Свої записи Мосх присвятив Софронієві. У передмові-присвяті він, зокрема, писав: “Улюблений, що може бути приємніше за видовище, яке являють собою весняні дуки, що рясніють розмаїтими квітами?.. Тут троянди виблискують своєю красою, там – лілеї, які суперничають із самими трояндами; тут-таки розквітлі фіалки, немов та царська багряниця. Що за розмаїття, що за дивовижна пістрява в цьому морі квітів! Як зусібч вражає мандрівника ця краса й запах, що зливаються в одну чудесну насолоду! Ось із такою ж насолодою прийми й оцю працю, блаженне й вірне дитя моє, Софронію!.. Зриваючи найчудовіші з-поміж квітів нев’янучих луків, я сплів для тебе вінок і підношу його тобі, найвірніша дитино, а через тебе й усім. Тому-то й цю працю я назвав *Лугом*: кожен може знайти в ній духовну насолоду, аромат і користь” [*Блаженный Иоанн Мосх. Луг духовный*. – Москва, 2002. – С. 43]. В Україні «Λεωνόριον» Мосха здавна був відомий у церковнослов’янській версії IX–X ст. під назвою «Синайський патерик».

² Святитель Софроній (550/60–638 рр.) – церковний діяч, богослов та письменник, приятель і учень Іоана Мосха. Був обраний Єрусалимським патріархом наприкінці 633-го або на початку 634 р. й обіймав цю кафедру до 11 березня 638 р. Церква відзначає його пам’ять 11 березня. В Україні, мабуть, найбільш відомим твором Софронія здавна була молитва «Троице пресущественная» [див.: *Могила П. Євхологон, або Молитвослов или Требник*. – Київ, 1646. – С. 43–46 (друга пагін.)].

³ Див. прим. 187 до циклу «Сад божественных пѣсней».

⁴ Див. прим. 1 до поезії «Похвала астрономіи».

⁵ Овідій. Метаморфози, 1, 304. У перекладі Андрія Содомори: “З вовком овечки пливають...” [Публій Овідій Назон. Метаморфози / Переклад, передмова та примітки Андрія Содомори. – Київ, 1983. – С. 21].

⁶ Трохи неточна цитата з Другої книги Мойсеевої: Вихід 15: 10. Пор.: погрѣзѡша ѣкѡ ѡлово въ водѣхъ сѣлнѣхъ.

⁷ Неточна цитата з Книги пророка Варуха 3: 30. Пор.: Ктѡ прѣйде на ѡнѡ странѡ морѡ, ѡ ѡбрѣтѣ ѡ;

⁸ Див.: Книга пророка Даниїла 3: 1.

⁹ Пісня над піснями 2: 9.

¹⁰ Неточна цитата з Євангелії від св. Матвія 14: 31. Пор.: маловѣре, почтѡ ѡсѡмнѣлсѡ єси;

¹¹ У богословській науці пекло окреслюють як “підземне місце”, куди “идут душі осужденных на вѣчную муку” [Слово к народу каєоліческому. – Почаїв, 1765. – Арк. 36 (зв.)]. Докладніше сказано в Інокентія Винницького, який на запитання: “Що таке пекло?” – дає відповідь: “Ест то в самой серединѣ Земли великая отхлань, так широкая, долгая, глубокая, яко геометрове мѣрничим своим цирклем доходят, же ест еи на двѣ тысячи миль. В которой то отхлани учтавичный неугасимый огонь палает и на вѣки палати будет” [Винницкий І. Катихисіс, або Наука христіанскія. – Унів, 1685. – Арк. 87 (зв.)–88].

¹² Див. прим. 217 до діалогу «Кольцо».

¹³ Книга пророка Ісаї 57: 20.

¹⁴ Парафраза Книги пророка Ісаї 50: 11. Пор.: ходите свѣтѡмъ ѡгнѡ вѡшегѡ ѡ пламенемъ.

¹⁵ Див. прим. 952 до діалогу «Кольцо».

¹⁶ Трохи неточна цитата з Першої книги Мойсеевої: Буття 1: 3. Пор.: да вѡдѣтъ свѣтъ. ѡ вѡистъ свѣтъ.

¹⁷ Парафраза Книги Ісуса Навина 10: 12. Пор.: да стѡнетъ сѡнце прѡмѡ гавѡнѡ, ѡ лѡнѡ прѡмѡ дѣври ѡлѡнѡ.

¹⁸ Парафраза Книги Ісуса Навина 10: 13. Пор.: ѡ стѡ сѡнце ѡ лѡнѡ въ стѡлнѡи.

¹⁹ Парафраза служби Божої. Пор.: “Пою Спасителю побѣдную гѣснь” [Октоїх, сирѣчь Осмогласник. – Київ, 1739. – Арк. 8 (зв.)].

²⁰ Парафраза Книги пророка Ісаї 60: 20. Пор.: Не зѡйдетъ во сѡнце тѣвѣ, ѡ лѡнѡ не ѡскѡдѣтъ тѣвѣ: вѡдѣтъ во гѡдѣ тѣвѣ свѣтъ вѣчний, ѡ испѡлнѡтсѡ днѡе рыдѡнѡ твоегѡ.

²¹ Перша книга Мойсеева: Буття 9: 13.

²² Заклучний рядок – це парафраза Книги Псалмів 41 (42): 8. Пор.: Бѣздна бѣздѡ призывѡетъ.

²³ Див. прим. 20 до діалогу «Разглагол о древнем мѡрѣ».

²⁴ Сенека. Моральні листи до Луцілія, LXXXII, 5. У перекладі Андрія Содомори: “Дух, який відмовився від усього зовнішнього і захищає себе у своїй же твердині, став на недосяжному місці” [Луцій Анней Сенека. Моральні листи до Луцілія / Переклав з латини Андрій Содомора. – Київ, 2005. – С. 303].

²⁵ Сенека. Моральні листи до Луцілія, LXXXVII, 3. У перекладі Андрія Содомори: “він [дух] лише тоді свгає найвищого злету, коли, відкинувши все чуже, знаходить спокій завдяки тому, що нічого не боїться” [Луцій Анней Сенека. Моральні листи до Луцілія / Переклав з латини Андрій Содомора. – Київ, 2005. – С. 335].

²⁶ Трохи неточна цитата з Книги Притч Соломонових 12: 26. Пор.: Разумѡвъ прѡвнѡкъ свѣѣ дрѡгѣ вѡдѣтъ.

²⁷ Парафраза Книги Псалмів 118 (119): 19. Пор.: Пришлѣтъ ѡзъ єсмѡ на землѡ.

²⁸ Множинність світів можна уявляти або “по-епікурівському”, тобто стверджуючи, що ці світи існують одночасно, або по-орігенівському, кажучи, що світи безконечно змінюють один одного. Як писав св. Єронім, Оріген “стверджував, що світів безконечне число; що ці численні світи, всупереч Епікуру, не існують одночасно й не схожі між собою, але після кінця одного світу починає існувати інший...” [Оріген. О началах. – Санкт-Петербург, 2007. – С. 107].

²⁹ Про людину як мікрокосмос уперше почали говорити ще Анаксимандр (VII–VI ст. до н. е.) та Демокріт (V ст. до н. е.). На ґрунті християнської традиції наука про людину-мікрокосмос була характерна для богослів'я Климента Олександрійського, Орігена, Григорія Ниського, Василя Великого, Григорія Богослова та інших [див.: Erdmann E. von. Unähnliche Ähnlichkeit. Die Onto-Poetik des ukrainischen Philosophen Hryhorij Skovoroda (1722–1794). – Köln; Weimar; Wien, 2005. – S. 255–265]. Неабияку популярність вона мала також за часів Ренесансу. В українській літературі цей концепт уперше з'являється ще у XII ст. [див.: Чижевський Д. XVII ст. в духовній історії України // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. – Київ, 2005. – Т. 2. – С. 117]. Трактуння людини як “образу четвероконечного мира”, тобто як мікрокосмосу (“μικροκόσμος”, “малый мір”, “parvus mundus”, “świat mniejszy”), було звичним і для українських письменників XVII–XVIII ст. При тому вони могли покликатися, скажімо, на Демокріта (“Димократ же убо чувственному миру изравняя человекъ, мал мир того именовъ, яко от мирских стихій состоящася...” [Алфа і Омега. – Супрасль, 1788. – Арк. 38 (зв.)] або користатися з понять гуморальної теорії (“Человекъ от четырех стихій состоитъ: мянколія прировняется к земли, студена бо есть и суха, флегма примѣряется к водѣ, понеже студена есть и мокра, кровь к воздуху, житка есть и тепла, колера уподобляется огню, ибо тепла есть и суха” [Алфа і Омега. – Супрасль, 1788. – Арк. 610–610 (зв.)]), однак найчастіше глумачили цей концепт у стратегії Божої Премудрості. “...Человекъ, – писав, приміром, Кирило Ставровецький, – есть вторый мир малый, великую и дивную Премудрость Божию в себѣ заключает: есть бо и небо, и земля, и яже на небеси, и яже на земли, видимая и невидимая: от пупа до главы, яко небо, и паки от пупа дольная его часть, яко земля. Ибо сія имать силу рождалтельную и прохождение вод, и звѣров телесораздательных, тако в сей нижней части человекъ сія суть. Паки же в горней части его, яко на небеси свѣтила, солнце и луна, гром, вѣтр, сице и в человекѣ въ главѣ очи и глас, и дыханіе, и мгновение ока, яко молнія, скорошественно. Наипаче же всѣх ум многозрителный, вся видяй видимая и невидимая, и обдержа, яко горстію, скорошествен, проходя невозбранно небо и землю и паки исходит неудерженно, безсмертен, невидим, самовластен – образ бо есть невидимаго Бога...” [Транквіліон-Ставровецький К. Євангеліє учителное. – Рахманів, 1619. – Арк. 161; див. про це: Маслов С. Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность: Опыт историко-литературной монографии. – Киев, 1984. – С. 155–156]. Отож, коли Дмитро Чижевський каже, що “наука Сковороди про мікрокосмос у протилежність до відповідної науки Ренесансу та барока на Заході забарвлена не натурфілософічно, але етично та релігійно” [Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди / Підготовка тексту й передне слово проф. Леоніда Ушкалова. – Харків, 2004. – С. 151], – то це означає, що міркування нашого філософа перебувають у річці української богомисленнєвої традиції.

³⁰ Старі українські письменники досить часто говорили про сприйняття світу “очесами мысленными” [див.: Яворський С. Камень вѣры. – Київ, 1730. – С. 402; пор.: Могила П. Євхологійон, або Молитвослов или Требник. – Київ, 1646. – С. 43], “душевными очесами” [див.: Єп. Інокентій Винницький. Катихісис, або Наука христіанскія. – Унів, 1685. – Арк. 86], “умными очима” [див.: Кроковський Й. Акафіст святѣй великомученицѣ Вар-

варѣ. – Чернігів, 1749. – Арк. 25 (зв.), “очима сердца” [див.: *Smotryc'kuj M. Θρησος*, то ієст Lament iedyney ś. Powszechney Apostolskiewy Wschodney Cerkwie z objaśnieniem dogmat wiary. – Wilno, 1610. – К. 49 (v.)] тощо.

³¹ Див. прим. 50 до циклу «Сад божественных пѣсней».

³² Образ *павича* як уособлення марності світу досить часто зринав у творах українських письменників XVII–XVIII ст. Варто пригадати хоч би «Літос» Петра Могили [див.: (*Мохыла P.*) *Літос*, або Камієнь з просу prawdy Cerkwie świętey prawoslawney Ruskiej // Архив Юго-Западной России. – Киев, 1893. – Ч. I. – Т. IX. – С. 321], «Вънец Христов» Антонія Радивиловського [див.: *Радивиловський А. Вънец Христов*. – Київ, 1688. – Арк. 66 (зв.)–67], «Світ, розглянутий за частинами» Данила Братковського [див.: *Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий*: Фототипічне видання. Переклад. Джерела. Студії. – Луцьк, 2004. – С. 148], «Слово в день Святыя Троицы» та «Слово первое на сошествіе Святаго Духа» Дмитра Туптала [див.: *Туптало Д. Слово в день Святыя Троицы* // Сочиненія святаго Димитрія, митрополита Ростовскаго: В 5 ч. – Москва, 1842. – Ч. 5. – С. 90–91; *Туптало Д. Слово первое на сошествіе Святаго Духа* // *Титов А. Проповеди святителя Димитрия, митрополита Ростовскаго, на украинском наречии*. – Москва, 1910. – С. 15] чи «Театрон» Івана Максимовича [див.: *Максимович І. Θεάτρον*, или Позор нравоучительный царем, князем, владыком. – Чернігів, 1708. – Арк. 282]. Див. також прим. 87 до притчі «Благодарный Еродій».

³³ Лат. *pictura* – ‘малярство, картина, зображення’.

³⁴ Див. прим. 56 до циклу «Сад божественных пѣсней».

³⁵ Очевидно, Сковорода має на думці слова: *πρῶτον σῶθι τὸ ἐγώ* (Євангелія від св. Луки 7: 43).

³⁶ Сковорода має на думці слова: *миръ бжїтїи, превосходѣй всѣкъ ѡмїи* (Послання св. ап. Павла до филип’ян 4: 7).

³⁷ Євангелія від св. Івана 19: 36.

³⁸ Книга пророка Ісаї 41: 14.

³⁹ Книга пророка Ісаї 49: 16.

⁴⁰ Ці слова приписує Платонові Плутарх у «Мораліях» (*Συμποσιακῶν βιβλίων ὀγδοῶν*, 718b) [див.: *Plutarchi Chaeronensis Scripta Moralia. Graece et latine*. – Paris, 1844. – Т. II. – Р. 875]. Насправді, це псевдоплатонівська фраза [див.: *Tschizewskij D. Skovoroda: Dichter, Denker, Mystiker*. – München, 1974. – S. 77].

⁴¹ Сковорода має на думці слова: *Ἐνὶ τῷ αἵματι τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἵνα ἡμεῖς ἁγιασθῶμεν ἐν τῷ αἵματι τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ* (Євангелія від св. Матвія 27: 21; див. також: Євангелія від св. Луки 23: 18; Євангелія від св. Івана 18: 40).

⁴² Сковорода має на думці платонівський міф про “печеру” (Держава, 515a–517c), котрий, як писав колись Володимир Ерн, є “короткою транскрипцією всього платонізму” [*Эрн В. Ф. Верховное постижение Платона // Вопросы философии и психологии*. – 1917. – Кн. 137–138 (II–III). – С. 103]. Український філософ тлумачить “печеру” (“печера” – духовна сліпота) саме в платонівському ключі [див.: *Ушкалов Л., Марченко О. Нариси з філософії Григорія Сковороди*. – Харків, 1993. – С. 20–29].

⁴³ Очевидно, Сковорода має на думці слова: *ἵνα ἡμεῖς ἁγιασθῶμεν ἐν τῷ αἵματι τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ* (Книга Йова 21: 18).

⁴⁴ Книга пророка Ісаї 44: 5.

⁴⁵ Книга пророка Ісаї 26: 7.

⁴⁶ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 26: 18. Пор.: *не падѣмса, но падѣтса всї живѣщїи на землїи*.

⁴⁷ *Матерія* та *форма* належать до чільних універсалій, що утворюють класичну парадигму європейського способу думання [див.: *Ingarden R. Spór o istnienie świata*. – Warszawa, 1962. – Т. 1. – С. 291–472]. У киево-могилянській традиції ці поняття заведено було трактувати вслід за Арістотелем. Наприклад, Феофан Прокопович писав: “...Арістотель намагався дати певні визначення матерії, яких є два: одне цілком негативне («Метафізика», кн. VII, розд. 3): ‘Матерія не є ані якістю, ані кількістю, ані чимсь таким, чим визначається сутне’. Друге [визначення] – позитивне («Фізика, кн. I, розд. 6): ‘Матерія – перший субстрат [кожної речі], з якого будь-що виникає так, що притаманне йому не випадково” [Прокопович Ф. *Натурфілософія, або Фізика* // Прокопович Ф. *Філософські твори: У 3 т.* – Київ, 1980. – Т. 2. – С. 128]. А трохи далі Прокопович подає й Арістотелеве окреслення форми: “Форма – це спосіб, яким щось є тим, чим воно є” [там само. – С. 133]. Звісно, що, як казав колись Тома Аквінський, “все складене з матерії та форми набуває довершеності завдяки формі” [*Thomas Aquinas. Summa totius theologiae*. – Lugduni, MDCCI. – Par. 1. – Vol. 1. – P. 53]. Зрештою, на думку щойно цитованого “янгольського доктора”, сам Господь Бог є *особливою формою* [ibid. – P. 67]. Сковорода тлумачить *матерію* як вічну та плинну тінь вічної невидимої природи, своєрідне дзеркало, відбиваючись в якому, ідеї створюють власні образи – речі. Огож, філософ називає *матерію ніщою* не в сенсі абсолютної ніщоти, а в сенсі абсолютної можливості буття (того, що греки називали *μη όν*). Із другого боку, він дає матерії цілу низку імен, покликаних підкреслити її несправжність, неістотність чи, сказати б, нульовий рівень буття: *болван, вздор, видимість, лжа, лом, маска, мечта, пара, плетки, прах, пустошь, рухлядь, сволоць, сон, суета, тьма* тощо. Тим часом *форму* він трактує як Платонові ідеї [про сковородинське розуміння цих універсалій див.: *Эрн В. Ф. Григорий Саввич Сковорода. Жизнь и учение*. – Москва, 1912. – С. 263–265; *Петров В.* До характеристики філософського світогляду Сковороди (Вчення Сковороди про матерію) // Юбілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія з нагоди сімдесятої річниці життя та п’ядесятих роковин наукової діяльності / За ред. А. Кримського. – Київ, 1927. – Ч. II. – С. 30–43; *Чижевський Д.* Філософія Г. С. Сковороди / Підготовка тексту й передне слово проф. Леоніда Ушкалова. – Харків, 2004. – С. 84–94; *Kline G. L.* Skovoroda’s Metaphysics // *Hryhorij Savyč Skovoroda. An Anthology of Critical Articles* / Ed. by R. H. Marshall, Jr. and Th. E. Bird. – Edmonton; Toronto, 1994. – P. 223–229].

⁴⁸ Платонівську *ідею* (гр. *ιδέα*) Сенека в «Моральних листах до Луцілія» (LXV, 7) пояснював так: “Це те, на що поглядає митець, аби не схибити, втілюючи свій задум у матеріал. І зовсім не має значення, чи той зразок, на якому він час од часу зупиняє око, десь осторонь, чи таки в ньому, ним же сприйнятий і довірений пам’яті. Ось такі зразки всіх речей має у собі божество, що охоплює своїм помислом як числа, так і форми всього, що має бути створене; те божество й сповнене тими не смертними, незмінними, невтомними образами, які у Платона мають назву ‘ідеї’. Приміром, гинуть люди, а людськість, на зразок якої створюється людина, залишається, і не завдає їй жодної шкоди те, що ті люди страждають, загибають” [*Луцій Анней Сенека. Моральні листи до Луцілія* / Переклав з латини Андрій Содомора. – Київ, 2005. – С. 208–209]. Як каже Діоген Лаертцій (III, 64), Платон називав *ідею* “і ‘образом’, і ‘родом’, і ‘взірцем’, і ‘початком’, і ‘причиною”” [*Диоген Лаертский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов*. – Москва, 1979. – С. 169]. В українській традиції платонівське слово *ιδέα* перекладали як “вид” чи “образ”, починаючи ще зі старокіївської доби [див.: *Чижевський Д.* Антична література в старій Україні // *Чижевський Д.* Філософські твори: У 4 т. – Київ, 2005. – Т. 2. – С. 48].

⁴⁹ Опозиція *матерії* та *форми* зберігала свій онтологічний сенс також тоді, коли йшлося про ділянку словесності. Приміром, шанований у старожитній Україні іспанський єзуїт

Кипріян Соарес [див.: *Пилитюк Н.* Київські поетики і ренесансні теорії мистецтва // Європейське Відродження та українська література XIV–XVIII ст. – Київ, 1993. – С. 89–91; *Sydorenko A.* The Kievan Academy in the Seventeenth Century. – Ottawa, 1977. – Р. 110], чия риторика вважалася взірцевою [див.: *Ulčinaite E.* Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku: Próba rekonstrukcji schematu retorycznego. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984. – S. 21], писав: “Форма є ество речі й приміта, з огляду на яку річ є тим, чим вона є та чим відрізняється від інших. Матерія є те, з чого й у чому річ існує” [Сурп’яни Soarii societatis Iesu Tabulae rhetoricae, sive totius artis rhetoricae absolutissimum compendium reimpressum. – Leopoli, 1722. – Р. 19].

⁵⁰ Сковорода має на думці слова: *вѣ солнцѣ положи селеніе своє* (Книга Псалмів 18 (19): 5).

⁵¹ Друге послання св. ап. Павла до коринтян 2: 15.

⁵² Пісня над піснями 1: 3.

⁵³ Сковорода має на думці слова: *и сѣ, колесница огненнаа и кони огненниа* (Четверта книга царств 2: 11).

⁵⁴ Див.: Перша книга Мойсеєва: Буття 41: 1–7.

⁵⁵ Сковорода має на думці слова: *седьмь сіа очеса гдѣа сътъ, призирающаа на всю зѣмлю* (Книга пророка Захарії 4: 10).

⁵⁶ Сковорода має на думці візію крилатих тварин у першій главі Книги пророка Єзекіїля.

⁵⁷ Трохи неточна цитата з Пісні над піснями 8: 6. Пор.: *крѣпка ѣкв смертъ любѣи*.

⁵⁸ Пісня над піснями 8: 6.

⁵⁹ Це – емблематичний образ. Сковорода міг бачити його, наприклад, у книзі Германа Гуго «*Ria desideria...*» [див.: *Чижевський Д.* Філософія Г. С. Сковороди / Підготовка тексту й передне слово проф. Леоніда Ушкалова. – Харків, 2004. – С. 58 (прим.)].

⁶⁰ Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 54 (55): 7. Пор.: *кто дастъ ми крилѣ;*

⁶¹ У структурі “префігурації”, чи “прообразування”, розрізняють щонайперше три складники: власне “прообраз”, чи “тип” (особа, річ або подія Старого Заповіту, що є містичною вказівкою на євангельські особи, речі та події), “антитип” (особа, річ або подія Нового Заповіту, на якій “виповнюється” старозаповітний “прообраз”), а також “прототип”, чи “архетип”, тобто предковічна Божа думка, котра уможливила існування таємного зв’язку між “типом” і “антитипом” [див.: *Лаба В.* Біблійна герменевтика. Вид. 2-е. – Рим, 1990. – С. 20–21]. Наприклад, як писав Стефан Яворський, “євхаристіческія дары поистинне суть и нарицаются *антѣтупа*, или противоположная, понеже ветхозаконным жертвамъ суть противная” [Яворський С. Камень въры. Київ, 1730. – С. 434]. При тому сковородинські “типи” (“фігури”), “анти типи” й “архетипи” утворюють ноєматичну модель, яка далеко відбігає від традиційної “префігурації”. З усталеної в рамках церковного Переказу ноєматичної моделі Сковорода зберігає саму тільки протиставленість “типу” й “анти типу” стосовно “архетипу”. При тому він знімає опозицію “тип – анти тип” (“анти тип”, “прообраз”, “відео образ” утворюють тут синонімічний ряд), а крім того, накидає універсалії “архетип” невластивого їй сенсу [див.: *Ушкалов Л.* Theologia ehegetica // *Ушкалов Л.* Українське барокове богосмислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду. – Харків, 2001. – С. 109–137].

⁶² Одне зі значень імені *Самсон* – “малое солнце” [див.: *Беринда П.* Лексикон славенороскій и имен толкованіе. – Київ, 1627. – Ст. 451].

⁶³ Перша книга Мойсеєва: Буття 2: 3.

⁶⁴ Перша книга Мойсеєва: Буття 1: 3.

⁶⁵ Книга Псалмів 76 (77): 6.

⁶⁶ Книга пророка Захарії 4: 10.

- ⁶⁷ Очевидно, Скворода має на думці слова: вѣ со́нцѣ положи селѣніе своє (Книга Псалмів 18 (19): 5).
- ⁶⁸ Парафраза Книги Псалмів 39 (40): 2. Пор.: **Т**ерпѣ потерпѣхъ гдѣ.
- ⁶⁹ Таких слів у Псалтирі немає. Можливо, Скворода робить парафразу цитованого далі вірша: **В**ознесѣ тѣ, гдѣ, ѡкв подѣль мѣ єси (Книга Псалмів 29 (30): 2) або має на думці слова на взір: ѡ прѣѣтъ ѡхъ, ѡ подѣтъ ѡхъ на рѣмѣ своєю (П'ята книга Мойсеєва: Повторення Закону 32: 11).
- ⁷⁰ Книга Псалмів 29 (30): 2.
- ⁷¹ Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 118 (119): 82. Пор.: ѡзчѣзоша ѡчи мои вѣ слово твоє.
- ⁷² Книга Псалмів 76 (77): 6.
- ⁷³ Книга пророка Захарії 4: 2.
- ⁷⁴ Книга пророка Захарії 1: 9.
- ⁷⁵ Трохи неточна цитата з Пісні над піснями 8: 6. Пор.: крѣпка ѡкв смерть любѣ.
- ⁷⁶ Пісня над піснями 8: 6.
- ⁷⁷ Трохи неточна цитата з Євангелії від св. Івана 5: 35. Пор.: вѣ свѣтѣльникъ горѣ ѡ свѣтѣ.
- ⁷⁸ Фразу **звѣзды прѣлѣстныя** взято із Соборного послання св. ап. Іуди 13.
- ⁷⁹ Очевидно, Скворода має на думці слова: **Д**зъ єсть корѣнь ѡ рѣдѣ дѣдовъ, ѡ звѣзда ѡтрѣннаѣ ѡ денница (Апокаліпсис 22: 16).
- ⁸⁰ Неточна цитата із Соборного послання св. ап. Іуди 6. Пор.: ѡггелы же не соблѣдшыѣ своєгѡ нача́льства.
- ⁸¹ Соборне послання св. ап. Іуди 13.
- ⁸² Парафраза Соборного послання св. ап. Іуди 19. Пор.: тѣлѣсни, дѣха не ѡмѣще.
- ⁸³ Неточна цитата із Соборного послання св. ап. Іуди 6. Пор.: не соблѣдшыѣ своєгѡ нача́льства.
- ⁸⁴ Парафраза Книги Псалмів 45 (46): 5. Пор.: ѡстѣилъ єсть селѣніе своє вышній.
- ⁸⁵ У рукопису *e* виправлено на *o* пізніше та ще й іншим чорнилом.
- ⁸⁶ Неточна цитата з Послання св. ап. Павла до євреїв 10: 7. Пор.: вѣ главѣзньѣ книжньѣ написѣса ѡ мнѣ. Див. також: Книга Псалмів 39 (40): 8: вѣ главѣзньѣ книжньѣ писано єсть ѡ мнѣ.
- ⁸⁷ Неточна цитата із Соборного послання св. ап. Іуди 6. Пор.: ѡггелы же не соблѣдшыѣ своєгѡ нача́льства.
- ⁸⁸ Трохи неточна цитата із Соборного послання св. ап. Іуди 13. Пор.: звѣзды прѣлѣстныѣ, ѡже мрѣкъ тѣмы во вѣки блудѣтсѣ.
- ⁸⁹ Люцифер (лат. *Lucifer*) – син Аврори, бог вранішньої зорі; друге значення: вранішня зоря, тобто планета Венера.
- ⁹⁰ Трохи неточна цитата з Євангелії від св. Івана 1: 29. Пор.: **В**о ѡтрѣй (же) вѣдѣ ѡвѣннѣ іѣса грдѣца къ свѣтѣ ѡ глабола: сѣ, ѡгнецъ вѣій.
- ⁹¹ Очевидно, Скворода має на думці слова: ѡмерзѣнїемъ ѡмерзѣ (Перша книга царств 27: 12).
- ⁹² Неточна цитата з Євангелії від св. Івана 1: 30. Пор.: сѣй єсть, ѡ неѡже ѡзъ рѣхъ: по мнѣ грдѣтъ мѣжъ, ѡже прѣдо мнѡю вѣсть.
- ⁹³ Євангелія від св. Івана 1: 8.
- ⁹⁴ Див.: Євангелія від св. Луки 24: 1–35.
- ⁹⁵ Парафраза Книги Псалмів 18 (19): 6. Пор.: ѡкв женихъ ѡсходѣлѣ ѡ чертога своєгѡ.
- ⁹⁶ Євангелія від св. Луки 24: 31.
- ⁹⁷ Пісня над піснями 8: 6.

⁹⁸ Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 40: 31. Пор.: *тєрпѣніи же гдѣ измѣнѣтъ крѣпость, ѡкрыѣтѣють ѣки ѡрні.*

⁹⁹ Євангелія від св. Луки 24: 32.

¹⁰⁰ В Євангелії від св. Івана 5: 24 та в Першому соборному посланні св. ап. Івана 3: 14 зринає фраза: *Ѡ смерти въ живѣтъ.*

¹⁰¹ Очевидно, це парафраза Книги Псалмів 1: 1. Пор.: *и на пѣти грѣшныхъ не стѣ.*

¹⁰² Євангелія від св. Луки 24: 31.

¹⁰³ Див.: Євангелія від св. Луки 1: 39–40.

¹⁰⁴ Неточна цитата з Книги Псалмів 121 (122): 4. Пор.: *Гѣмъ бо въздыша.*

¹⁰⁵ Варіації на тему Книги пророка Ісаї 11: 6–8. Пор.: *и пастыса вѣдѣтъ вкѣпѣ волкъ съ агнцемъ, и рысь почиетъ со козлищемъ, и телець и юнець и лѣвъ вкѣпѣ пастыса вѣдѣтъ, и ѡтrotchа мѣло поведеетъ ѡ: и волъ и медвѣдь вкѣпѣ пастыса вѣдѣтъ, и вкѣпѣ дѣти ихъ вѣдѣтъ, и лѣвъ ѣки волъ ѣсти вѣдетъ пѣвы: и ѡтrotchа мѣло на пещеры ѣспѣдѣтъ и на лѣже изчѣдѣтъ ѣспѣдскихъ рѣкъ возложитъ.*

¹⁰⁶ Перше послання св. ап. Павла до коринтян 15: 28.

¹⁰⁷ Очевидно, Скворода має на думці слова: *гѡры възгращася ѣкѡ ѡвни, и хѡлми ѣкѡ агнцы ѡвни* (Книга Псалмів 113 (114): 4).

¹⁰⁸ Трохи неточна цитата з Книги пророка Михея 4: 2. Пор.: *прїидіте, въздыемъ на гѡрѣ гдѣню.* Див. також: *прїидіте, и въздыемъ на гѡрѣ гдѣню* (Книга пророка Ісаї 2: 3).

¹⁰⁹ Очевидно, Скворода має на думці слова: *ѣще ѡуразмѣлъ єси время рожденїа козь живѣщихъ на гѡрахъ каменныхъ; ѡсмотрилъ же ли єси болѣзнь при рожденїи єленей;* (Книга Йова 39: 1).

¹¹⁰ Скворода має на думці слова: *ѡу чѡловѣкъ невозможно, но не ѡу вѣа: всѣ во возмѡжна сѣтъ ѡу вѣа* (Євангелія від св. Марка 10: 27).

¹¹¹ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 35: 6. Пор.: *Тѡгда скѡчитъ хромый ѣкѡ єленъ.*

¹¹² Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 131 (132): 17. Пор.: *Гѣмъ възращѣ рѡгъ дѣдови.*

¹¹³ Див.: Дії св. апостолів 3: 2–10.

¹¹⁴ Див.: *Во іоппїи же вѣ нѣкаа ѡуїица, именемъ тавїда, ѣже сказѣма глаголетсѣ сѣрна* (Дії св. апостолів 9: 36). Це саме значення імені *Тавїта* ("серна") подає й словник Памви Беринди [див.: *Беринда П.* Лексикон славеноросскїй и имен толкованїе. – Київ, 1627. – Ст. 462].

¹¹⁵ Скворода має на думці слова: *сѣ, тѡй ѣдетъ, скачѣ на гѡры и прѣскачѣ на хѡлмы. Подѡбенъ єсть братъ мой сѣрни ѣли мѣдѣ єленю на гѡрахъ верильскихъ* (Пісня над піснями 2: 8–9).

¹¹⁶ Пісня над піснями 2: 14.

¹¹⁷ Пісня над піснями 1: 6.

¹¹⁸ Фраза вѣ полѣдни кѣлька разів зринає в Біблїї. Тут Скворода цитує Пісню над піснями 1: 6.

¹¹⁹ Фраза вѣ *сѡлнцѣ* зринає в Книзі Псалмів 18 (19): 5 (пор.: *вѣ сѡлнцѣ положи селенїе своє*) та в Євангелії від св. Луки 21: 25 (пор.: *И вѣдѣтъ знѣменїа вѣ сѡлнцѣ*).

¹²⁰ Євангелія від св. Луки 2: 14.

¹²¹ Книга Ісуса Навина 14: 15.

¹²² Євангелія від св. Луки 2: 15.

¹²³ Пісня над піснями 8: 5.

¹²⁴ Книга пророка Захарїї 4: 2.

¹²⁵ Неточна цитата з Євангелії від св. Матвія 2: 2. Пор.: *вїдѣхомъ бо звѣздѣ єгѡ на востѡцѣ.*

¹²⁶ Євангелія від св. Матвія 2: 9.

¹²⁷ Книга Псалмів 131 (132): 14.

¹²⁸ Сковорода має на думці слова: **И** сѣлѡ зѡбѣра во єдинѡ ѡ сѡбвѡтѣ прїндѡша на грѡбѣ, возсїлѡшѡ сѡнцѡ (Євангелія від св. Марка 16: 2).

¹²⁹ Сковорода має на думці слова: зїйдѣ во сѡнцѣ (Перша книга Мойсеєва: Буття 28: 11).

¹³⁰ Очевидно, Сковорода має на думці слова: **Г**дѡа землѡ, и испѡлнѣнїє єлѡ (Книга Псалмів 23 (24): 1).

¹³¹ Пісня над піснями 2: 17.

¹³² Неточна цитата з Євангелїї від св. Івана 20: 22. Пор.: дѡнѡ и глѡ илѡ: прїмлїтѣ дхѡ стѣ.

¹³³ Перша книга Мойсеєва: Буття 28: 17.

¹³⁴ Див.: Перша книга Мойсеєва: Буття 5: 24.

¹³⁵ Див.: Четверта книга царств 2: 11.

¹³⁶ Див.: Книга пророка Даниїла 14: 36.

¹³⁷ Див.: Дїї св. апостолів 8: 39.

¹³⁸ Сковорода має на думці слова: восхїцѣна вївшѡ таковогѡ до трѣтїлгѡ нѣсѣ (Друге послання св. ап. Павла до коринтян 12: 2).

¹³⁹ Сковорода має на думці слова: ѡ іадѡцагѡ іадѡмѡє изїдѣ, и ѡ крѣпкагѡ изїдѣє слѡдкоє (Книга Суддів 14: 14).

¹⁴⁰ Книга пророка Ісаї 25: 10.

¹⁴¹ Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 25: 6–7. Пор.: на горѣ сѣй испїѡтѣ рѡдѡстѣ, испїѡтѣ вїно, помїжѡтѣ мїромѣ на горѣ сѣй.

¹⁴² Сковорода має на думці Самсонову загадку: ѡ іадѡцагѡ іадѡмѡє изїдѣ, и ѡ крѣпкагѡ изїдѣє слѡдкоє (Книга Суддів 14: 14).

¹⁴³ Трохи неточна цитата з Послання св. ап. Павла до галатів 4: 26. Пор.: иже єсть мѡтї всѣмѣ нѡмѣ.

¹⁴⁴ Пісня над піснями 7: 12. Див. також: **Т**ѡмѡ дамѣ сосѡдѡ моѡ тебѣ (Пісня над піснями 6: 11).

¹⁴⁵ Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 31: 9. Пор.: (вїжѣнѣ,) иже илѣбетѣ плѣмѡ вѣ стѡнѣ и ижїки во іерлїмѣ.

¹⁴⁶ Сковорода має на думці слова: Єдинїн же нѡдѣсѡтѣ оуїнцѡ іадѡша вѣ галїїю, вѣ гѡрѡ (Євангелія від св. Матвія 28: 16).

¹⁴⁷ Див.: Євангелія від св. Івана 20: 27–28.

¹⁴⁸ Сковорода має на думці слова: **И** вїстѣ внѣзїпѡ стѣ невесѣ шѡмѣ, іакѡ носїмѡ дѡхїнїю вѣрнѡ (Дїї св. апостолів 2: 2).

¹⁴⁹ Сковорода має на думці слова: **И** испѡлнїшѡсѡ всѡ дхѡ стѡ и начѡша глагѡлати илѡмѡмѡ лѡзѡки (Дїї св. апостолів 2: 4).

¹⁵⁰ Неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 23. Пор.: **И** чѡдѡ стѡнѡ, рѡдѡйтѣсѡ и веселїтѣсѡ ѡ гдѣ вѣѣ вѡшѣмѣ, іакѡ дамѣ вамѣ пїцѡ вѣ прѡвѡдѣ.

¹⁵¹ Дїї св. апостолів 7: 56.

¹⁵² Неточна цитата з Другої книги царств 18: 24. Пор.: воздѡвїже ѡчи свої, и вїдѣѣ, и сѣ, мѡжѣ. Див. також: Книга Псалмів 120 (121): 1.

¹⁵³ Неточна цитата з Книги пророка Даниїла 10: 6. Пор.: тѣло же єгѡ іки ѡарїсѣ.

¹⁵⁴ Друге послання св. ап. Павла до коринтян 12: 2.

¹⁵⁵ Послання св. ап. Павла до колосян 3: 2.

¹⁵⁶ Неточна цитата з Книги Псалмів 8: 2. Пор.: іакѡ вѡлѣтѣ велїколѣпїє твоє.

¹⁵⁷ Фразу гдѡ славы взято з Першого послання св. ап. Павла до коринтян 2: 8.

¹⁵⁸ Сковорода має на думці слова: **И** дана́ вы́ша женѣ́ два́ крила́ о́рла великаго (Апокаліпсис 12: 14).

¹⁵⁹ Парафраза Книги Псалмів 67 (68): 14. Пор.: крилѣ́ голубинѣ́ посрѣрєнѣ́.

¹⁶⁰ Книга Псалмів 54 (55): 7.

¹⁶¹ Пор.: “Радуйся, невѣсто нєневѣстная” [Октоїх, сирѣчь Осмогласник. – Київ, 1739. – Арк. 15 (зв.)].

¹⁶² Парафраза Євангелії від св. Луки 2: 14. Пор.: и́ на зє́млі мї́ръ.

¹⁶³ Тобто через Чорне море.

¹⁶⁴ Це – 309-ий малюнок зі збірки «Symbola et emblemata», який має назву «Ластовица над морем лѣтающая» (підпис: “Ищет индѣ себѣ пребыванія для зимы. Alio hybernaculum”) [Емвлемы и сумволы избранные. – Санкт-Петербург, 1788. – С. 78–79].

¹⁶⁵ Неточна цитата з Книги пророка Варуха 3: 30. Пор.: **Ктò** прѣйде́ на о́нѣ́ странѣ́ морѣ́, и́ о́бръѣ́тє́ ю́;

¹⁶⁶ Книга Псалмів 140 (141): 10.

¹⁶⁷ Фраза дє́нь гдѣ́нь часто зринає в Біблії, уперше – у Другій книзі Ездри 9: 52.

¹⁶⁸ Можливо, Сковорода має на думці слова: почива́єши вѣ́ полѣ́днє (Пісня над піснями 1: 6).

¹⁶⁹ Неточна цитата з Книги Псалмів 144 (145): 15. Пор.: **Очи** всѣ́хъ на тѣ́ о́повѣ́ють, и́ тѣ́ да́єши и́мъ пи́щѣ во благовѣ́рємєніи.

¹⁷⁰ Євангелія від св. Івана 20: 22.

¹⁷¹ Можливо, Сковорода має на думці слова: ѿ́ ка́мене мѣ́да насы́ти и́хъ (Книга Псалмів 80 (81): 17).

¹⁷² Сковорода має на думці слова: **Блаженъ** мѣ́жъ, и́же во премѣ́дрости о́умрє́тъ и́ и́же вѣ́ рѣ́зъмѣ́ своє́мъ по́чнє́тсѧ сѣ́йни (Книга Ісуса, сина Сирахового 14: 21).

¹⁷³ Пор.: **И** дана́ вы́ша женѣ́́ два́ крила́ о́рла великаго, да парї́тъ вѣ́ пѣ́стыню вѣ́ мѣ́сто своє́, и́дѣ́же препї́тана бѣ́ше тѣ́ вѣ́рємѣ́ и́ вѣ́рємє́нь и́ полѣ́ вѣ́рємє́не, ѿ́ лица́ сѣ́йни (Апокаліпсис 12: 14).

¹⁷⁴ Сковорода має на думці слова: **И** испѣ́сти сѣ́й за жено́ю и́з о́устъ свої́хъ во́дѣ́ йкв рѣ́кѣ́, да ю́ вѣ́ рѣ́цѣ́ потопї́тъ (Апокаліпсис 12: 15).

¹⁷⁵ Можливо, Сковорода має на думці слова: и́збѣ́ви мѣ́ ѿ́ во́дѣ́ мно́гихъ (Книга Псалмів 143 (144): 7).

¹⁷⁶ Парафраза Апокаліпсису 12: 1. Пор.: женѣ́́ о́влє́чена вѣ́ со́лнцє́.

¹⁷⁷ Див.: Перша книга Мойсеева: Буття 3: 4–5.

¹⁷⁸ Неточна цитата з Першої книги Мойсеевої: Буття 24: 7. Пор.: тє́вѣ́ да́мъ зє́млю сїю́ и́ сѣ́мени твоє́мѣ́.

¹⁷⁹ Мабу́ть, Сковорода має на думці слова: и́ вы́сть трѣ́тїа́ чѣ́сть во́дѣ́ йкв пє́лынь, и́ мно́зи ѿ́ чєлєвѣ́кѣ́ о́умрѣ́ша ѿ́ во́дѣ́, йкв гóрѣ́ки вѣ́ша (Апокаліпсис 8: 11).

¹⁸⁰ Сковорода має на думці слова: йкв о́уста́ грѣ́шнїка́ и́ о́уста́ лє́стывага́ на мѣ́ ѿ́вєрзѣ́шасѧ, гла́блє́ша на мѣ́ лѣ́зыкомѣ́ лє́стывымѣ́ (Книга Псалмів 108 (109): 2).

¹⁸¹ Фраза вѣ́рємѣ́ сѣ́ло зринає в Книзі пророка Михєя 2: 3.

¹⁸² Це – окреслення Богородици. Пор.: “Бєзневѣстная богородитєлицє...”; “Радуйся, невѣсто нєневѣстная” [Октоїх, сирѣчь Осмогласник. – Київ, 1739. – Арк. 14 (зв.), 15 (зв.)].

¹⁸³ Неточна цитата з Пісні над піснями 2: 11–12. Пор.: зимѣ́ прѣйде́, до́ждь ѿ́идє́, ѿ́идє́ сєвѣ́: цвѣ́ти и́внїшасѧ на зє́млі, вѣ́рємѣ́ о́бръѣ́занїѧ прїспѣ́.

¹⁸⁴ Фраза всѣ́коє ды́ханїє зринає в Книзі Псалмів 150: 6 та в Книзі пророка Ісаї 57: 16.

¹⁸⁵ Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 18 (19): 2. Пор.: **Нєвєсѣ́** повѣ́дають сѣ́лѣ́ вѣ́їю.

¹⁸⁶ Трохи неточна цитата з Книги Ісуса, сина Сирахового 14: 21. Пор.: **Блаженъ** мѣ́жъ, и́же во премѣ́дрости о́умрє́тъ и́ и́же вѣ́ рѣ́зъмѣ́ своє́мъ по́чнє́тсѧ сѣ́йни.

¹⁸⁷ Тобто образом (від гр. *εἰκών* – ‘образ, зображення, подоба’).

¹⁸⁸ Див. прим. 1 до поезії «De sacra caena, seu aeternitate».

¹⁸⁹ Євангелія від св. Івана 1: 1.

¹⁹⁰ Євангелія від св. Івана 1: 1.

¹⁹¹ Очевидно, Скворода має на думці третього звіра з Даниїлової візії чотирьох звірів (див.: Книга пророка Даниїла 7: 6).

¹⁹² Парафраза Другого соборного послання св. ап. Петра 3: 8. Пор.: *ѐдѣнь дѣнь прѣд гдѣмъ ѡкъ ты́слѣца лѣтъ, ѡ ты́слѣца лѣтъ ѡкъ дѣнь ѐдѣнь*.

¹⁹³ Традиційну герменевтичну засаду, згідно з якою “не завжди й не всі однаково вимовлені слова та вирази мають один і той самий сенс, чи розум” [*Smotryc'kyj M. Θρησος, to iest Lament iedyney ś. Powszechney Apostolskiewy Wschodniey Cerkwie z objaśnieniem dogmat wiary. – Wilno, 1610. – К. 109*], Скворода витлумачує передовсім у перспективі “нетотожної тотожності” *фігури* як складника різних *символів* [див.: *Ушкалов Л. Theologia exegetica // Ушкалов Л. Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сквороду. – Харків, 2001. – С. 109–137*].

¹⁹⁴ Перша книга Мойсеєва: Буття 3: 1.

¹⁹⁵ Книга Псалмів 103 (104): 26.

¹⁹⁶ Парафраза Євангелії від св. Луки 24: 25. Пор.: *ѡ несмы́сленнаѡ ѡ кѡснаѡ сѣрдцеѡмъ*.

¹⁹⁷ Можливо, Скворода має на думці слова: *въ поси́хъ ѡ ѡ въ порѣзѣнїѣ всѣмъ ѡзы́комъ* (Книга пророка Єремїї 29: 18).

¹⁹⁸ Перша книга Мойсеєва: Буття 1: 1.

¹⁹⁹ Уявлення про брехливу вдачу критян у християнській традиції набуло поширення завдяки зауваженню св. ап. Павла: *Рече же нѣкто ѡ нихъ, свой ѡмъ прорѡкъ: критѡне прїснѡ лївнѡ, сѡн звѣрїѣ, ѡутрѡвы прѣзднѡмъ* (Послання св. ап. Павла до Тїта 1: 12). Цитовані Павлом слова приписують грецькому поетові V ст. до н. е. Епіменїдові. На цей вірш Павла покликалися й українські письменники, зокрема Феофан Прокопович в одній зі своїх проповідей [див.: *Прокопович Ф. Слово о великом дѣлѣ Божи... // Феофана Прокоповича, архієпископа Великого Новаграда и Великих Лук... слова и рѣчи. – Санкт-Петербург, 1761. – Ч. II. – С. 30*]. А в курсі риторики Прокопович писав так: “Він критянин, отже, він брехун, бо критяни (як каже також Апулей) завжди брехливі, погані звірі, ліниві черева” [*Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво // Прокопович Ф. Філософські твори: У 3 т. – Київ, 1979. – Т. 1. – С. 173*].

²⁰⁰ Сіканська (від лат. *Sicanis*), тобто сицилійська. Сицилію називали Сіканією з огляду на те, що свого часу туди переселилося іберійське плем'я сіканів (*Sicani*).

²⁰¹ Див. прим. 129 до трактату «Книжечка, называемая Silenus Alcibiadis». Під “просвіщенними” Скворода, очевидно, має на думці найперше платоніків. Принаймні ще в ранньохристиянській традиції думку про вічність матерії асоціювали якраз із Платоном та його послідовниками. Наприклад, св. Феофіл Антіохійський писав (До Автоліка II, 4): Платон та його послідовники “вважають, що Бог та матерія безпочаткові й що остання співвічна Богові” [Феофила к Автолику книга вторая // *Ранние отцы Церкви: Антология. – Брюссель, 1988. – С. 470*]. Платонова думка про вічність матерії була відома в українській традиції, починаючи з перекладної хроніки Георгія Амартола [див.: *Чижевський Д. Платон в Давній Русі // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. – Київ, 2005. – Т. 2. – С. 61*].

²⁰² Дехто із середньовічних богословів, зокрема Беда Достойний (*Venerabilis*) (673–735), справді стверджував, що кінець світу настане в 1000-му році. Однак легенда про те, що напередодні 1000-го року очікування кінця світу набуло характеру колективного психозу, склалася аж у XV ст., коли есхатологічні настрої таки й справді мали в Європі неабияке

поширення [див.: *Гуревич А. Я.* Категории средневековой культуры. – Москва, 1984. – С. 133]. Тим часом, скажімо, Іоанікій Галатовський стверджував, що біблійне пророкування про приход антихриста не можна розуміти буквально, бо “ту певная личба фїгуратне кладется за непевную личбу, тут през тысячу лѣт значится весь час до пристя антихрїстова, в котором часѣ больше нежели тысяча лѣт находится” [*Галатовський І. Месїя правдивый.* – Київ, 1669. – Арк. 124].

²⁰³ Пор.: “На першїм поскоці кобила хомут зломала” [*Франко, № 15061*]. Так кажуть про невдалий початок.

²⁰⁴ Перша книга Мойсеєва: Буття 1: 3.

²⁰⁵ Натурфілософам справді непросто було коментувати четвертий день креації. Наприклад, Феофан Прокопович писав: “На четвертий день повелінням Божої могутності засяяли світила: сонце, місяць, планети й зірки. Але про те, як це сталося, важко говорити. Серед багатьох авторів існує суперечка з цього питання. Дехто вважає, що небесні світила щодо субстанції були створені на першій день, а саме, коли було створено світло, а на четвертий день їх було наділено лише ясным світлом, власним рухом та здатністю переміщуватися” [*Прокопович Ф.* Натурфілософія, або Фізика // *Прокопович Ф.* Філософські твори: У 3 т. – Київ, 1980. – Т. 2. – С. 303].

²⁰⁶ Перша книга Мойсеєва: Буття 2: 3.

⁽¹⁾ Апокаліпсис 20: 2. Пор.: ѿ ѿтъчъ змїа, змїа дрѣвнаго, ѿже єсть дїаволь ѿ сатанѣ, ѿ свѣзд ѿ на тысащѣхъ лѣтъ.

²⁰⁷ Нім. *der Spitzbube* – ‘нікчема’ (від: *Spitz* – назва собачої породи; та *Bube* – ‘хлопець’). Це слово набуло поширення за часів Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.). Тоді воно означало молодого вояка, який негідно поведився на полі бою.

²⁰⁸ Сковорода має на думці слова: ѿ вспивѣ жемѣзо (Четверта книга царств 6: 6).

²⁰⁹ “Вічний двигун” (лат.). Тут Сковорода говорить про уявну машину, яка, пущена в дію, безконечно виконувала б роботу без використання зовнішньої енергії (це неможливо, бо суперечить законові збереження енергії), або про знов-таки уявну машину, яка б перетворювала на роботу все тепло, взяте з навколишніх тіл (це неможливо, бо суперечить другому началу термодинаміки).

²¹⁰ Згідно з алхімією, “філософський камінь” – це речовина, здатна перетворювати звичайні метали на золото. Починаючи з XIII ст., алхіміки стали приписувати “філософському каменеві” ще й здатність лікувати всі хвороби та продовжувати людське життя [див.: *Іванов К. А.* Многоликое средневековье. – Москва, 1996. – С. 284–285]. Михайло Ковалинський свідчив, що під час їхньої останньої зустрічі Сковорода казав: “Исканіе философскаго камня или превращеніе всѣхъ вещей в золото и содѣланіе состава из онаго, дабы продлить человекскую жизнь до нескольких тысячъ лѣт, есть остаток египетскаго плотолюбїя, которое, не могши продлить жизни тѣлесной, при всѣхъ мудрованїяхъ своихъ, нашло способъ продолжать существованіе труповъ человеческихъ, извѣстныхъ у насъ под именемъ мумїй”.

²¹¹ Парафраза Першої книги Мойсеєвої: Буття 28: 10. Пор.: ѿнде ѿкъвъ ѿ клѣдзѣ клѣтвеннаго ѿ ѿде въ харранѣ.

²¹² Перша книга Мойсеєва: Буття 3: 4.

²¹³ Перша книга Мойсеєва: Буття 2: 3.

²¹⁴ Перша книга Мойсеєва: Буття 1: 3.

²¹⁵ У своїх міркуваннях щодо безглуздості буквального розуміння шестоднева Сковорода майже дослівно повторює Орігена, котрий писав (Про першопочатки, IV, 16): “Хто, маючи розум, подумає, що перший, другий і третій день, також вечір і ранок були без

сонця, місяця та зірок, а в перший день – навіть і без неба? Хто настільки дурний, аби думати, що Бог, немов той хлібороб, насадив рай в Едемі на сході і в ньому створив дерево життя... І якщо сказано, що Бог увечері ходив у рай, а Адам сховався під деревом, то, я гадаю, ніхто не сумнівається, що ця розповідь образно вказує на якісь таємниці..." [Ориген. О началах. – Санкт-Петербург, 2007. – С. 334].

²¹⁶ Сковородинська критика Біблії не має нічого спільного з просвітницьким скепсисом стосовно Святого Письма. Як писав Георгій Кониський, коли лібертини стверджують, буцімто вони віднайшли "в словъ Божіем нѣчто противорѣчное и несходное с естественнымъ разсужденіемъ и с исторіями гражданскими, то они тѣмъ самымъ сущими невѣждами себе показывают... Не читали, видно, сіи мнимыя мудрецы ни Іустина, философа и мученика, ни Иринаея, ни Климента Александрійскаго, ни Тертуліана, ни Оригена, ни Лактанція, ни Аѳанасія Великаго, ни Кирилла, ни Августина. Ежели бы хотя єдиного из сихъ отцевъ прочли, постыдились бы, конечно, о сихъ противорѣчяхъ и помышлять" [Кониський Г. Слово в день св. апостола Петра и Павла // Собрание сочинений Георгія Конисскаго, архієпископа Бѣлорусскаго. – Санкт-Петербург, 1835. – Ч. 1. – С. 228]. Тим часом Сковорода, спираючись, зокрема, і на названих Кониським богословів, тлумачить позірні суперечності в Біблії (так звані *антилогії*, чи *енантіофанії* [див.: Лаба В. Біблійна герменевтика. Вид. 2-е. – Рим, 1990. – С. 72]) як свідчення алегоричної та символічної стилістики біблійних книжок.

²¹⁷ Перша книга Мойсеєва: Буття 2: 8.

²¹⁸ Див. прим. 936 до діалогу «Кольцо».

²¹⁹ Перша книга Мойсеєва: Буття 4: 17.

²²⁰ Трохи неточна цитата з Першої книги Мойсеєвої: Буття 3: 8. Пор.: *бѣа хѳодѣца въ рай.*

²²¹ Неточна цитата з Першої книги Мойсеєвої: Буття 6: 6. Пор.: *помысли бѣгъ, ѣккъ сотвори челоуѣка на земли, и размысли.*

²²² Див.: Перша книга Мойсеєва: Буття 19: 26.

²²³ Див.: Перша книга Мойсеєва: Буття 5: 24; Четверта книга царств 2: 11.

²²⁴ Див.: Друга книга Мойсеєва: Вихід 14: 23–28.

²²⁵ Див.: Четверта книга царств 2: 11.

²²⁶ Див.: Книга Ісуса Навина 10: 13.

²²⁷ Див.: Четверта книга царств 6: 6.

²²⁸ Див.: Книга Ісуса Навина 3: 15–17.

²²⁹ Див.: Книга Ісуса Навина 6: 19.

²³⁰ Сковорода має на думці слова: *гѳры бо и хѳоли възскачѣтъ* (Книга пророка Ісаї 55: 12).

²³¹ Сковорода має на думці слова: *Рѣки воспієчѣтъ рѣкою вкѳпѣ* (Книга Псалмів 97 (98): 8).

²³² Сковорода має на думці слова: *возрадѣютсѣ полѣ, и всѣ ѣже на нѣхъ: тогда возрадѣютсѣ всѣ дрѣва дѣрѣвнѣа* (Книга Псалмів 95 (96): 12).

²³³ Див.: *и пастѣса вѣдѣтъ вкѳпѣ волкъ съ ѣгнцемъ, и рысь почієтъ со козинцемъ, и телѣць и ѣнѣць и лѣвъ вкѳпѣ пастѣса вѣдѣтъ* (Книга пророка Ісаї 11: 6).

²³⁴ Див.: *и ѳтрѳчѣ мѣадо на пещѣры ѣспѣдѣвъ и на лѳже ѣзѣдѣій ѣспѣдскихъ рѣкъ възложѣтъ* (Книга пророка Ісаї 11: 8).

²³⁵ Див.: Книга пророка Єзекїїля 37: 7.

²³⁶ Очевидно, Сковорода має на думці слова: *и всѣ звѣзды спадѣтъ ѣккъ листѣвіє съ лѳзы, и ѣкоже спадѣєтъ листѣвіє смоковницы* (Книга пророка Ісаї 34: 4).

²³⁷ Див.: Друга книга Мойсеєва: Вихід 16: 4–21.

²³⁸ Див.: Євангелія від св. Івана 4: 46.

²³⁹ Можливо, Скворода має на думці слова: **Т**огда скочитъ хромиій ѡкво ёлѣнь, и ѡсенъ вѣдетъ ѡзыкъ гѣнивыхъ: ѡкво протѡржеса вода въ пѣстыни и дѣбрь въ землѣ жаждѣщей (Книга пророка Ісаї 35: 6).

²⁴⁰ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 11: 6. Пор.: рысь почѣтъ со козницею.

²⁴¹ Книга пророка Ісаї 11: 7.

²⁴² Парафраза Книги Притч Соломонових 30: 18–19. Пор.: невозможна оуразумѣти... пѣти змія (ползѣца) по камѣни.

²⁴³ Неточна цитата з Третьої книги Мойсеевої: Левит 3: 17. Пор.: всѡкаго тѣка и всѡкѣа крове да не ѡсте.

²⁴⁴ Книга Псалмів 80 (81): 17.

²⁴⁵ Неточна цитата з Євангелії від св. Матвія 26: 27–28. Пор.: пійте ѿ неѡ вси: сѣа бо єсть кровъ моѡ.

²⁴⁶ Третя книга Мойсеева: Левит 2: 9.

²⁴⁷ Третя книга Мойсеева: Левит 2: 2.

²⁴⁸ Третя книга Мойсеева: Левит 2: 13.

²⁴⁹ Трохи неточна цитата з Книги Притч Соломонових 30: 33. Пор.: Мельзи млеко, и вѣдетъ мѡсло.

²⁵⁰ Книга Притч Соломонових 30: 33.

²⁵¹ Книга Притч Соломонових 31: 32.

²⁵² Книга Псалмів 109 (110): 7.

²⁵³ Див.: Перша книга Мойсеева: Буття 19: 30–36.

²⁵⁴ Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 8: 7. Пор.: всѡ покорѣи єси подъ нозѣ єго.

²⁵⁵ Очевидно, Скворода говорить тут про “скопців” – членів секти, яка виникла у XVIII ст. в Росії (її засновником вважають Кондратія Селіванова) й набула поширена в Тамбовській, Курській, Орловській губерніях та в Сибіру. Основу науки скопців становить євангельська фраза: сѣтъ скопцы, иже ѡказѣша самѣ себѣ црѣтвіа радѣн ѡбнаго (Євангелія від св. Матвія 19: 12). Єдиним шляхом порятунку душі “скопці” (чи, як вони себе називають, “білі голуби”) вважають кастрацію: “Себя скоплю, себе рай куплю” [Пословицы русского народа. Сборник В. Даля. – Москва, 1957. – С. 47]. Зрештою, це явище було відоме здавна. Наприклад, як сповіщав Євсевій Памфіл (Церковна історія, VI, 8, 2), Оріген іще в юності оскопив себе, буквально потрактувавши слова Матвієвої Євангелії [див.: *Евсевий Памфил*. Церковная история. – Санкт-Петербург, 2007. – С. 244].

²⁵⁶ До самоспалення не раз вдавалися фанатично налаштовані московські старообрядці. Найбільш відомим було масове самоспалення старообрядців, учинене ними 1672 р. в Закудемському стані. Сцену такого самогубства змалював, наприклад, Дмитро Туптало у своєму «Розискові» [див.: *Туптало Д.* Розыск о расколнической брынской вѣрѣ. – Київ, 1748. – Арк. 491]. Про поширеність цього явища свідчить, зокрема, те, що літератори могли подавати його навіть у бурлескній стилістиці, як це зробив сучасник Сквороди, російський письменник Михайло Чулков: “И не раскольничьи скиты тут занялись, / Не души их в избѣх смоленых закурились, / Не бороды огнем в Гегенне задымились, / Не дети их визжат, не девки их горят, / Не свиньи хрюкают, не бабы говорят, / Которые в раскол вводя старуху, плачут...” [Чулков М. Д. Плачевное падение стихотворцев // Ироикомиическая поэма / Ред. и прим. Б. Томашевского; вступ. статья В. Десницкого. – Ленинград, 1933. – С. 227].

²⁵⁷ Див. прим. 196 до циклу «Басни Харьковскія».

²⁵⁸ Див. прим. 40 до трактату «Книжечка, називається Silenus Alcibiadis».

²⁵⁹ Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 51 (52): 6. Останнє слово в Біблії має форму: **льстивъ**.

²⁶⁰ Неточна цитата з Книги Псалмів 139 (140): 1. Пор.: **Измѣ ма, гди, ѿ челоуѣка лѣкава**.

²⁶¹ Книга Псалмів 103 (104): 26.

²⁶² Скворода має на думці слова: **Въ лѣто ѿсмонадесѣтое навдоходносоръ царь сотвори тѣло злато, высотѣ егѡ лѣктѣи шестидесѣти и широтѣ егѡ лѣктѣи шестѣ, и постави е на полн деирѣ во странѣ вавѣлонстѣи** (Книга пророка Даниїла 3: 1).

²⁶³ Див. прим. 210.

²⁶⁴ Див.: Перша книга Мойсеєва: Буття 18: 2; 19: 1.

²⁶⁵ Мабуць, Скворода має на думці приказки на взір: “Давно тоє пропало, що з воза упало” [Климентій Зіновійв. Вірші. Приповіді посполиті. – Київ, 1971. – С. 222]; “Що з воза впало, то пропало” [Номис, № 1912; Франко, № 3175].

²⁶⁶ Перша книга Мойсеєва: Буття 18: 2.

²⁶⁷ Див.: **Гависѣ же емѣ бѣ оу дѣба мамврийска** (Перша книга Мойсеєва: Буття 18: 1).

²⁶⁸ Неточна цитата з Першої книги Мойсеєвої: Буття 18: 3. Пор.: **не минѣ раба твоєгѡ**.

²⁶⁹ Перша книга Мойсеєва: Буття 18: 4.

²⁷⁰ Див. прим. 207.

²⁷¹ Гр. *Хімеира* – химера, забита Беллерофонтом вогнедишна потвора, що мала тулуб кози, голову лева та хвіст дракона. Лукрецій (Про природу речей, V, 903–904) описав її так: “Спереду – лев, заду – змія, посередині, – власне, Химера / Пащею грізний, убивчий вогонь із нутра видихає” [Тит Лукрецій Кар. Про природу речей / Переклад, передмова та примітки Андрія Содомори. – Київ, 1988. – С. 139].

²⁷² Пор.: “Оглядайся на задні колеса” [Номис, № 4305]; “На задні колеса обзирати ся”; “Смотри на задні колеса” [Франко, № 15217, 24201].

²⁷³ Зворотна форма приказки: “Боязливого сина мати не плаче” [Номис, № 9294].

²⁷⁴ Скворода має на думці слова: **смѣсѣиъ тѣмш ѣзыкъ и хъ** (Перша книга Мойсеєва: Буття 11: 7).

²⁷⁵ Неточна цитата з ірмосу 7-ої пісні канону утрени П’ятдесятниці. Пор.: “Согласная возшумѣ органская гѣснь...”.

²⁷⁶ Див. прим. 217 до діалогу «Кольцо».

²⁷⁷ Парафраза Першого соборного послання св. ап. Петра 5: 8. Пор.: **занѣ спостѣтъ вѣишь дѣволъ, ѣкш лѣвъ рыкаѣ, хѡдѣтъ, искѣи когѡ поглѡтити**.

²⁷⁸ Див.: **Ѿ вѣщи во тѣмѣ прѣходѣщѣа, ѿ срѣща и вѣса полѣденнагѡ** (Книга Псалмів 90 (91): 6). Фраза “ѡс полуденный” зринає також у молитовних текстах [див., наприклад: *Могила П. Євхологон, або Молитвослов или Требник*. – Київ, 1646. – С. 43, 589; 171 (друга пагін.), 186 (друга пагін.)].

²⁷⁹ Очевидно, це парафраза Книги Ісуса, сина Сирахового 3: 25. Пор.: **И любѣи вѣдство впадѣтъ въ нѣ**.

²⁸⁰ Скворода має на думці слова: **и взѣде ѿтѣдѣ хѣмѣвъ на живѣщихъ въ давѣрѣ: ѣма же прѣжде бѣше давѣрѣ грдѣъ писменъ** (Книга Ісуса Навина 15: 15).

²⁸¹ Неточна цитата з Книги Псалмів 59 (60): 11. Пор.: **Ктѡ введѣтъ ма во грдѣъ ѡграждѣнѣа;**

²⁸² Фраза **во всѣ дни живѡтѣ твоєгѡ** зринає в П’ятій книзі Мойсеєвій: Повторення Закону 6: 2 та в Книзі Ісуса Навина 1: 5.

²⁸³ Парафраза Книги Псалмів 127 (128): 3. Пор.: **Женѣ твоѣ ѣкш лѡзѣ плодовѣти**.

²⁸⁴ Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 31: 9. Пор.: **(бѣженъ,) ѣже ѣмѣетъ плѣма въ сѣиѣ и ѣжки во іерѣлѣмѣ**.

²⁸⁵ “Безневѣстною” називають Богородицю. Пор.: “Безневѣстная богородителнице...” [Октоїх, сирѣчь Осмогласник. – Київ, 1739. – Арк. 14 (зв.).]

²⁸⁶ Див.: Книга Ісуса Навина 15: 16.

²⁸⁷ Неточна цитата з Книги Премудрості Соломонової 8: 2. Пор.: **Сїѡ** возивѣхъ ѿ понскѣхъ ѿ ѿности моєѡ, ѿ възискѣхъ невѣстѡ привесть севѣ.

²⁸⁸ Згідно з грецькою міфологією, золоте руно, що його Фрікс почепив у священному гаю Ареса в Колхиді, оберігав невсипущий дракон. Образ цього дракона був добре знаний в українській літературі старої доби. Наприклад, Іван Максимович у своєму «Театроні» писав: “Почто Аспид на соблюденіе приставленный Геспериды к золотому руно у Колхов? Єдин между животными сна не приѣмлет, бдит непрестанно” [Максимович І. Θεάτρον, или Позор нравоучительный царем, князем, владыком. – Чернігів, 1708. – Арк. 97].

²⁸⁹ Неточна цитата з Пісні над піснями 5: 16. Пор.: гортѣнь єгѡ сла́дость.

²⁹⁰ Парафраза Книги пророка Ісаї 5: 20. Пор.: **Гѡрѣ** глаголющымъ лѣкѡвое доброє, ѿ доброє лѣкѡвое, полагающымъ тмѣ свѣтъ, ѿ свѣтъ тмѣ, полагающымъ гѡрькое сла́дкое.

²⁹¹ Книга пророка Єремії 23: 15.

²⁹² Неточна цитата з Третьої книги Мойсеевої: Левит 26: 22. Пор.: послѡ на вѣ свѣрн.

²⁹³ Неточна цитата з Книги Ісуса, сина Сирахового 21: 3. Пор.: збѡ львѡвы збѡ єгѡ, ѡубивѣюци дѣшы.

²⁹⁴ Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 58: 11. Пор.: ѿ вѣдетъ бѣтъ твоѡ съ тобѡю.

²⁹⁵ Цим словом Скворода заступив написане спочатку “Уста”.

²⁹⁶ Парафраза Книги Екклезіястової 12: 11. Пор.: **Словеса** мѣдрыхъ ѡкоже ѡстны волѡвнѡ ѿ ѡкоже гвѡздіє вонзѣно.

²⁹⁷ Парафраза Послання св. ап. Павла до ефесян 5: 15. Пор.: **Блюдите** ѡубѡ, кѡкѡ ѡпѡснѡ хѡдѡитѣ.

²⁹⁸ Неточна цитата з Книги Псалмів 118 (119): 120. Пор.: **Пригвозди** стрѣхъ твоємѡ плѡти моѡ.

²⁹⁹ Парафраза Книги пророка Осії 11: 10. Пор.: ѡкѡ лѣвъ возревѣтъ.

³⁰⁰ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 33: 6. Пор.: вѣ сокровищнхъ спѡнѣ наше.

³⁰¹ Перша книга Мойсеева: Буття 1: 1.

³⁰² Перша книга Мойсеева: Буття 18: 21.

³⁰³ Перша книга Мойсеева: Буття 19: 13.

³⁰⁴ Див. прим. 184 до діалогу «Бесѣда 2-я, нареченная Observatorium. Specula. Еврейски: Сїон». Як писав, скажімо, Лазар Баранович: “Богословци триуглом изображают Троицу Святую” [Баранович Л. Трубы словес проповѣдных. – Київ, 1674. – Арк. 161 (зв.).]

³⁰⁵ Пор.: **Ѡцъ**, слѡво ѿ стѣи дѣхъ: ѿ сїн три єдино сѣтъ (Перше соборне послання св. ап. Івана 5: 7).

³⁰⁶ Неточна цитата з Євангелії від св. Луки 10: 42. Пор.: єдино же єсть на потрѣбѡ.

³⁰⁷ Неточна цитата з Євангелії від св. Луки 10: 41. Пор.: **мѡрѡ**, мѡрѡ, пѣчѣсиѡ ѿ мѡлвни ѡ мнѡзѣ.

³⁰⁸ Тобто Піфагор, який народився на острові Самос. Як свідчив Діоген Лаертцій (VIII, 1): “Піфагор, син Мнесарха – каменотеса, родом самосець (як каже Гермипп) чи тірренець (як каже Арістоксен)” [Діоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – Москва, 1979. – С. 332].

³⁰⁹ Фразу **ѡкѡ** съ нами бѣтъ взято з Книги пророка Ісаї 8: 10.

³¹⁰ Див.: Євангелія від св. Луки 24: 30–35.

³¹¹ Неточна цитата з Акафіста Пресвятій Богородиці. Пор.: “Радуйся, ковчеже, позлащенный Духом” (Акафіст Пресвятій Богородиці, ікос 12).

³¹² Ці слова зринають у 21-й пісні циклу «Сад божественных гѣсней».

³¹³ Парафраза Першої книги Мойсеєвої: Буття 1: 2. Пор.: дѣль бжій ношашѣса верхѣ воды.

³¹⁴ Парафраза Книги Йова 5: 17. Пор.: Блаженъ же человекъ, егѣже ѡбличитъ бгѣ, наказанїа же вседержителя не ѡвращаїса.

³¹⁵ Парафраза Євангелїї від св. Луки 24: 25. Пор.: ѡ несмысленнаа ѡ кѡснаа сѣрдцемъ.

³¹⁶ Неточна цитата з Книги пророка Амоса 8: 13. Пор.: ѡскдѣють дѣвы двѣрыа.

³¹⁷ Неточна цитата з Другої книги Мойсеєвої: Вихід 15: 10. Пор.: погрѣзѡша ѡкѡ ѡлово въ водаѣ.

³¹⁸ Парафраза Євангелїї від св. Івана 7: 24. Пор.: прѣвннй сѣдѣ сѣдїте.

³¹⁹ Парафраза Євангелїї від св. Івана 7: 24. Пор.: не сѣдїте на лицѣ.

³²⁰ Сковорода має на думці приказки: “Не славна хата углами, славна пирогами” [Климентій Зіновій. Вірші. Приповіді посполиті. – Київ, 1971. – С. 238]; “Не красна изба углами, красна пирогами” [Пословицы русского народа. Сборник В. Даля. – Москва, 1957. – С. 589, 700].

³²¹ Можливо, Сковорода має на думці приказку: “Був колись оріх, а тепер свистун” [Номис, № 1866].

³²² Дехто з коментаторів схильний, услід за Володимиром Ерном та Василем Зеньковським, трактувати це місце як прояв “гностицизму”. Насправді маємо тут справу з традиційною префігурацією. Пор.: “І сказав Господь до Мойсея: ‘Зроби собі сарафа [змїя], і вистав його на жердині. І станеться, – кожен покусаний, як погляне на нього, то буде жити’. І зробив Мойсей мідяного змїя, і поставив його на жердині. І сталося, якщо змїя покусав кого, то той дивився на мідяного змїя – і жив!” (Четверта книга Мойсеєва: Числа 21: 8–9). “І, як Мойсей підніс змїя в пустині, так мусить піднесений бути й Син Людський, щоб кожен, хто вірує в Нього, мав вічне життя” (Євангелія від св. Івана 3: 14–15). Див., наприклад, «Слово про змїя, повішеного на хресті Мойсеєм, та про божественну Тройцю» Івана Златоуста: коли б спитати Мойсея, навіщо він зробив мідного змїя й підніс його на хресті (Числа 21: 8), то він би відповів: ‘...я відливав змїя, щоб нашкодити образ хресної економїї; проторюю шлях апостолам, передрікаю великий і дивний символ хреста’. Сам Господь говорив у розмові з Никодимом: і як Мойсей підніс змїя в пустині, так мусить піднесений бути й Син Людський, щоб кожен, хто вірує в Нього, мав вічне життя (Іван 3: 14–15). ...Прибита до хреста змїя, щоб втратили силу укуси змїй; прибитий до хреста Христос, щоб знищити чин демонів” [Иоанн Златоуст. Полное собрание творений: В 12 т. Москва, 1999. – Т. 6. – Кн. 2. – С. 821–822, 823]. Цей різновид смерті, розп’яття, Христос обрав з-поміж усіх інших ще й тому, підкреслював Еразм Роттердамський у «Дослідженні віри», щоб нагадати нам про мідного змїя, якого підняв колись на жердині Мойсей, щоб кожен, кого вкусить змїя, дивився на нього й зцілювався; і щоб здійснилися слова пророка, який віщував: ‘Скажіть народам: Господь царствує з дерева!’” [Эразм Роттердамский. Разговоры запросто. – Москва, 1969. – С. 214]. Див. також у Вячеслава Іванова (Вінок сонетів, XIV): “Мы две руки единого креста; / На древо мук воздвигнутого Змия / Два древние крыла, два огневые. / Как чешуя текучих риз чиста!...” [Иванов В. Собрание сочинений. – Брюссель, 1974. – Т. II. – С. 418].

³²³ Парафраза Книги Псалмів 72 (73): 1. Пор.: Кѡль бгѣ бгѣ ѡлеветъ правимъ сѣрдцемъ.

³²⁴ Книга пророка Ісаї 26: 15.

³²⁵ Книга пророка Ісаї 26: 15.

³²⁶ Сковорода має на думці слова: да не приложїши видѣти лицѣ моего (Друга книга Мойсеєва: Вихід 10: 28).

³²⁷ Парафраза Книги Псалмів 58 (59): 7. Пор.: ѡ възлѣтѣ ѡкѡ пѣсь, ѡ ѡвѣдѣтѣ грѣдѣ.

- 328 Сковорода має на думці слова: *и тєлєць и юнєць и лєвъ вкѡпѣ пастїса вѣдѣтъ, и ѡтрочѣ мѣмо повєдѣтъ* ⚡ (Книга пророка Ісаї 11: 6).
- 329 Євангелія від св. Івана 8: 28.
- 330 Парафраза Книги Псалмів 1: 1. Пор.: *и на сѣдѣлницѣ гвѣителєй не сѣдє.*
- 331 Парафраза Євангелії від св. Марка 16: 17. Пор.: *Знаменїѣ же вѣрѡвавшымъ. Див. також: въ знаменїє сѣтъ не вѣрѣющымъ, но невѣрнымъ: ѡ прѡрѡцествѡ не невѣрнымъ, но вѣрѣющимъ* (Перше послання св. ап. Павла до коринтян 14: 22).
- 332 Парафраза Євангелії від св. Марка 16: 17. Пор.: *ѡзѣки возглаголютъ нѡвы.*
- 333 Парафраза Євангелії від св. Марка 16: 18. Пор.: *ѡмѣлѣ вѡзмѣтъ.*
- 334 Очевидно, Сковорода має на думці слова: *сѣъ во члѡвѣчєскѣй не прїїдє дѣшъ чєловѣчєскѣхъ погвѣити, но спїтї* (Євангелія від св. Луки 9: 56).
- 335 Пісня над піснями 2: 3.
- 336 Пісня над піснями 2: 5.
- 337 Пісня над піснями 8: 5.
- 338 Пісня над піснями 8: 5.
- 339 Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 65: 22. Пор.: *ѡкоже во днїє дрѣва жїзни, вѣдѣтъ днїє людїи мойхъ.*
- 340 Парафраза Книги Псалмів 1: 3. Пор.: *дрѣво насаждєное при исхѡдїнцѣхъ вѡдѣ.*
- 341 Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 65: 25. Пор.: *не повредѣтъ, нижє погвѣтъ.*
- 342 Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 65: 25. Пор.: *на горѣ стѣкїи моєї.*
- 343 Книга пророка Ісаї 65: 25.
- 344 Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 65: 25. Пор.: *лєвъ ѡкв вѡлѣ снѣсть плєвы, и ѡмѣлѣ зѣмлю.*
- 345 Фраза на *горѣхъ стѣхъ* зринає в Книзі Псалмів 86 (87): 2.
- 346 Мабуть, Сковорода має на думці байку про собачу зажерливість. Див. прим. 161 до діалогу «Наркісс».
- 347 Див.: Євангелія від св. Луки 24: 13–35.
- 348 Сковорода має на думці слова: *видѣхъ во ѡжастѣ видѣнїє, схѡдѣшь сосѣдѣ нѣкїї, ѡкв плацїнїцѣ вѣлїю, ѡ чєтырєхъ краєвъ низпѡцїємѣ съ невєсє* (Дїї св. апостолів 11: 5).
- 349 Очевидно, Сковорода має на думці слова: *подѡбѣетъ въ домѣ бжїи жїтї, ѡже єсть црѣковь бгїа жїва, стѡлпъ и ѡутвєрждєнїє їстинны* (Перше послання св. ап. Павла до Тимофія 3: 15).
- 350 Див.: Євангелія від св. Івана 13: 5.
- 351 Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 109 (110): 7. Пор.: **Ѡ** *почѡка на пѣтї пїєтъ: сєгѡ рѣдїи вознесѣтъ глѡвѣ.*
- 352 Книга Псалмів 29 (30): 2.
- 353 Неточна цитата з Євангелії від св. Івана 12: 32. Пор.: *ѡще ѡзъ вознесєнъ вѣдѣ ѡ зємлї, всѣлѣ прївлєкѣ къ сєбѣ.*
- 354 Неточна цитата з Першої книги Мойсеевої: Буття 2: 6. Пор.: *истѡчникъ же исхѡждѣше ѡзъ зємлї и нападѣше всє лицє зємлї.*
- 355 Див. прим. 17 до циклу «Басни Харьковскїя».
- 356 Неточна цитата з Другої книги Мойсеевої: Вихід 33: 23. Пор.: *лицє же моє не ѡвїчєса тєбѣ.*
- 357 Книга Псалмів 79 (80): 4.
- 358 Фраза *во врємѣ* ѡно дуже часто зринає в Біблїї, уперше – у П'ятїй книзі Мойсеевїй: Повторення Закону 1: 9. Крім того, нею розпочинаються євангельскї читання в «Молитвослові».

- 359 Книга Псалмів 35 (36): 10.
- 360 Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 95 (96): 2. Пор.: *благовѣстїте дѣнь ѿ днѣ.*
- 361 Трохи неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 1. Пор.: *Вострѣвїте трѣвбю въ сїюнь, проповѣдите въ горѣ моѣй стѣѣ.*
- 362 Неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 1–2. Пор.: *ѣкв предстоїтъ дѣнь гдѣнь, ѣкв влїзъ, дѣнь тмы ѣ вѣри, дѣнь ѡблака ѣ мгы.*
- 363 Пісня над піснями 2: 9.
- 364 Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 18 (19): 3. Пор.: *Дѣнь днѣ ѡрыгаѣтъ глаголь.*
- 365 Фраза во *время* *ѡно* дуже часто зринає в Біблії, уперше – у П'ятій книзі Мойсеевій: Повторення Закону 1: 9. Крім того, нею розпочинаються євангельські читання в «Молитвослові».
- 366 Парафраза Книги Псалмів 103 (104): 2. Пор.: *ѡдѣѣйсѣ свѣтѡмъ ѣкв рїзою.*
- 367 Пісня над піснями 2: 17.
- 368 Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 44 (45): 9. Пор.: *Слїрна ѣ стѣкти ѣ касїа ѡ рїзъ твоѣхъ.*
- 369 Про мамврійський дуб див.: Перша книга Мойсеева: Буття 13: 18; 14: 13; 18: 1.
- 370 Див.: Перша книга Мойсеева: Буття 18: 1–8.
- 371 Парафраза Книги Екклезіястової 7: 13. Пор.: *ѣкв въ сѣни ѣгѡ мѣдрѡсть, ѣкоже сѣнь среврѣ, ѣ ѣзѡвїліѣ рѣзъма премѣдрѡсти ѡживлѣтъ, ѣже ѡ неѣ.*
- 372 Євангелія від св. Матвія 28: 18.
- 373 Євангелія від св. Івана 20: 22.
- 374 Пісня над піснями 2: 17.
- 375 Фразу *селенїѣ вѣѡ ѣкшвлю* узято з Книги Псалмів 131 (132): 5.
- 376 Пісня над піснями 2: 16.
- 377 Пісня над піснями 1: 2.
- 378 Пісня над піснями 1: 3.
- 379 Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 44 (45): 15. Пор.: *Привѣдѣтсѣ црїю дѣввы вслѣдѣ ѣѣ.*
- 380 Пісня над піснями 1: 3.
- 381 Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 40: 6. Пор.: *всѣка плѡтъ сѣно.*
- 382 Сковорода має на думці слова: *вѣрїль: ѣма же вѣѣ прѣжде градѣ лѣза* (Книга Суддів 1: 23).
- 383 Книга Псалмів 70 (71): 24.
- 384 Послання св. ап. Павла до римлян 14: 5.
- 385 Книга пророка Єремїї 5: 3.
- 386 Послання св. ап. Павла до римлян 14: 5.
- 387 Неточна цитата з Пісні над піснями 2: 3. Пор.: *под сѣнь ѣгѡ восхотѣхъ.*
- 388 Трохи неточна цитата з Пісні над піснями 2: 4. Пор.: *Введїте ма въ доми вїна.*
- 389 Неточна цитата з Пісні над піснями 4: 6. Пор.: *Пойдѣ севѣ къ горѣ слїрнѣѣ.*
- 390 Трохи неточна цитата з Пісні над піснями 2: 5. Пор.: *ѡтвердїте ма въ мїрѣхъ.*
- 391 Лат. *mistum* – 'молоде вино'.
- 392 Книга Псалмів 54 (55): 7.
- 393 Книга Псалмів 56 (57): 5.
- 394 Неточна цитата з Книги Псалмів 131 (132): 14. Пор.: *Сѣѣ покѡѣ мѡѣ.*
- 395 Див.: Перша книга Мойсеева: Буття 19: 31–36.
- 396 Трохи неточна цитата з Пісні над піснями 2: 1. Пор.: *ѣзъ цвѣтѣть пѡльнїѣ ѣ крїнь ѡдѡблнїѣ.*

- ³⁹⁷ Див. прим. 173 до трактату «Книжечка о чтеніи Священ[наго] Писанія, нареченна Жена Лотова».
- ³⁹⁸ Пісня над піснями 1: 2.
- ³⁹⁹ Пісня над піснями 1: 3.
- ⁴⁰⁰ Євангелія від св. Івана 15: 14.
- ⁴⁰¹ Перша книга Мойсеєва: Буття 43: 34.
- ⁴⁰² Парафраза Євангелії від св. Марка 14: 25. Пор.: не ѿмаиѣ пити ѿ плода лѣзгачу до днѣ тогѡ, ѿгда ѣ пїю нѡво.
- ⁴⁰³ Див. прим. 9 до діалогу «Разглагол о древнем мірѣ».
- ⁴⁰⁴ Книга Псалмів 59 (60): 5.
- ⁴⁰⁵ Парафраза Євангелії від св. Марка 14: 25. Пор.: до днѣ тогѡ, ѿгда ѣ пїю нѡво во црѣтѣи бжїи.
- ⁴⁰⁶ Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 35: 3. Пор.: Ѳкрѣпїтєся, рѣцѣ ѡслабєныя.
- ⁴⁰⁷ Книга пророка Ісаї 35: 4.
- ⁴⁰⁸ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 35: 6. Пор.: Тогдѣ скѡичтѣ хромїи ѡкѡ ѣлєнѣ.
- ⁴⁰⁹ Лат. *columna* – ‘колона, стовп’.
- ⁴¹⁰ Лат. *turris* – ‘башта, висока будівля’.
- ⁴¹¹ Гр. *πύργος* – ‘башта, мезонін, терем’.
- ⁴¹² За словником Памви Беринди, слово *столп* означає “вежа” [Беринда П. Лексикон славенороскїи и имен толкованіе. – Київ, 1627. – Ст. 234].
- ⁴¹³ Лат. *propugnaculum* – ‘фортеця’.
- ⁴¹⁴ Сковорода подає один з варіантів лірницької пісні про Бїду. Пор. із записом у співа-нику середини XVIII ст.: “Над Дунаєм глибоким / Стоїть терем високий. Гой, / А з терема города / Вийшла Бїда молода” [Возняк М. Два співаники половини й третьої четвертини XVIII ст. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1922. – Т. СХХХІІІ. – С. 160; докладніше див.: Мишанич О. Григорій Сковорода і усна народна творчість. – Київ, 1976. – С. 130–131].
- ⁴¹⁵ Ідеться про Фароський маяк. Див. прим. 119 до діалогу «Бєсьда 1-я, нареченная Observatorium. (Сїон)».
- ⁴¹⁶ Сковорода має на думці церковну легенду про те, як з’явилася Септуагїнта. Згідно з нею, єгипетський фараон Птолемей Фїладельф (285–246 рр. до н. е.) вирішив зробити переклад Старого Заповіту грецькою мовою. Задля цього від кожного єврейського колїна було відряджено по шість перекладачів (усього 72 чоловіки), які впродовж 72 днів виконували своє завдання (за іншими даними, перекладачів було 70 і їхня праця тривала 70 днів). Кожен із них самостійно переклав увесь старозаповітний текст, а коли ці переклади порівняли, то всі вони збіглися слово в слово. Переклад було здійснено на острові Фарос, неподалік від славетного Фароського маяка.
- ⁴¹⁷ Сїмома чудесами стародавнього світу вважали: 1) єгипетські піраміди; 2) “вісячі сади” Семїраміди; 3) храм Артемїди в Ефесї; 4) Фїдієвого Зевса Олімпійського; 5) Мавзолей у Галїкарнасі; 6) колос Родоський; 7) маяк на острові Фарос [див.: Замаровський В. Сім чудес світу: художні нариси. – Київ, 1979].
- ⁴¹⁸ Книга Псалмів 60 (61): 4.
- ⁴¹⁹ Книга пророка Захарїї 4: 10.
- ⁴²⁰ Трохи неточна цитата з Першої книги Мойсеєвої: Буття 2: 3. Пор.: И блгвн бгъ дєнь сєдмїи.
- ⁴²¹ Перша книга Мойсеєва: Буття 2: 3.

⁴²² Неточна цитата з Книги пророка Варуха 3: 25. Пор.: **Ѡ**, іїню, коль великъ дѡмъ вѣїї и прострѡнно мѣсто селѣнѡ егѡ! **В**елико и не ймаѣть конца.

⁴²³ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 66: 1. Пор.: кій дѡмъ созиждете мнѣ.

⁴²⁴ Очевидно, Сковорода має на думці слова: и по огни гласъ хлѡда тонка, и тѡмш гдѣ (Третя книга царств 19: 12).

⁴²⁵ Перша книга Мойсеєва: Буття 43: 34.

⁴²⁶ Євангелія від св. Матвія 26: 29; Євангелія від св. Марка 14: 25.

⁴²⁷ Дії св. апостолів 2: 15.

⁴²⁸ Неточна цитата з Євангелії від св. Луки 22: 16. Пор.: не ймаиѣть йсти ѡ неѡ, дѡндеже скончѡютсѡ во црѣтѣи вѣїи.

⁴²⁹ Євангелія від св. Івана 8: 25.

⁴³⁰ Євангелія від св. Луки 1: 32.

⁴³¹ Книга пророка Ісаї 35: 4.

⁴³² Трохи неточна цитата з Дій св. апостолів 2: 13. Пор.: йкѡ вїномиѣ испѡлнени сѣѣ.

⁴³³ Євангелія від св. Івана 7: 39.

⁴³⁴ Сковорода має на думці слова: **Б**гъ же вождѡше ихъ, въ дѣнь ѡвѡ столпомиѣ ѡблѡчнимиѣ, показѡти ймъ пѣѣ, нѡцію же столпомиѣ ѡгненнимиѣ, свѣтити ймъ (Друга книга Мойсеєва: Вихід 13: 21).

⁴³⁵ У Вулгаті фразі столпомиѣ ѡблѡчнимиѣ відповідає – “in columna nubis” (Друга книга Мойсеєва: Вихід 13: 21).

⁴³⁶ Про *стовп* Симеона Стовпника (356–459 рр.) ідеться і в агіографічній традиції, скажімо, у «Книзі житій святих» Дмитра Туптала, де є, зокрема, такий колоритний епізод: “Діавол же не терпя такогоа его подвига, порази ногу его лютою язвою и сонги на ней тѡло, умножиша же ся червѣи и течаше от язвы гной с червми по столпу на землю. Нѣкто же предстоѡй ему юноша именем Антоній, иже видѣ и написа то, собирающе черви падающѡи на землю по повеленію его, паки ношаше я на столп к доброму страдалцу. Он же, яко другій Іов терпя, прилагаше червы к язвѣ, глаголя: ‘Идѣте, яже вам Господь даде’” [Туптало Д. Книга житій святих. – Київ, 1689. – Арк. 8 (зв.)]. Таке сквородинське глумачення історії Симеона Стовпника Дмитро Чижевський слушно вважає наслідком усеосяжного символізму філософа: “...Сковорода йде так далеко, що інтерпретує символічно не лише біблійні оповідання, а й, н. пр., оповідання про те, що Симеон Стовпник жив на стовпі, а Діоген-кінік у барилі” [див.: *Чижевський Д.* Деякі джерела символіки Г. С. Сковороди. – Прага, 1931. – С. 3 (відбитка з: *Праці Українського Високого Педагогічного Інституту ім. Михайла Драгоманова в Празі. Науковий збірник.* – Т. II)].

⁴³⁷ Парафраза Євангелії від св. Матвія 21: 33. Пор.: йскопѡ въ нѣмъ точіло, и создѡ стѡлпъ. Див. також: Євангелія від св. Марка 12: 1.

⁴³⁸ Про сенс цієї іконографічної композиції див.: *Аверинцев С.* Премудрість Бога спорудила “дім” (Приповіді 9: 1), щоб Бог перебував із нами: концепція Софії та значення ікони // *Аверинцев С.* Софія-Логос: Словник / Упорядник та автор передомови Костянтин Сігов; науковий редактор видання Марина Ткачук. 3-є вид. – Київ, 2007. – С. 269–279.

⁴³⁹ Парафраза Першої книги Мойсеєвої: Буття 21: 6. Пор.: смѣхъ мнѣ сотвори гдѣ.

⁴⁴⁰ Про те, що давньогрецький філософ-кінік Діоген “удаштував собі помешкання в глиняній діжці при храмі Матері богів”, сповіщав Діоген Лаертцій (VI, 23) [*Діоген Лаертський.* О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – Москва, 1979. – С. 241].

⁴⁴¹ Книга Псалмів 121 (122): 7.

⁴⁴² Трохи неточна цитата з Пісні над піснями 2: 4. Пор.: **В**ведіте мѡ въ дѡмъ вїна.

⁴⁴³ Неточна цитата з Пісні над піснями 4: 6. Пор.: **П**ойдѡ свѣѣ къ горѣ смѣрнѣи.

- 444 Книга Псалмів 121 (122): 1.
- 445 Книга Псалмів 121 (122): 5.
- 446 Див.: Книга Суддів 4: 5.
- 447 Див.: Книга Суддів 4: 21.
- 448 Див.: Книга Юдити 10: 10–13: 9.
- 449 Див.: Книга Суддів 9: 53.
- 450 Див.: Перша книга царств 25: 18.
- 451 Трохи неточна цитата з Пісні над піснями 2: 4. Пор.: **Введітьє мѧ въ дѡмѣ вѣна.**
- 452 Книга Суддів 9: 53.
- 453 Неточна цитата з Пісні над піснями 6: 8. Пор.: **Ѡдѣна ѣсть голѡвѣца моѡ.**
- 454 Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 9: 15. Пор.: **во вратѣхъ дщѣре сѣоми.**
- 455 Очевидно, Скворода має на думці слова: **гдѣ почивѣши въ полѡдне;** (Пісня над піснями 1: 6).
- 456 Фраза **въ сѡлнцѣ** зринає в Книзі Псалмів 18 (19): 5 (пор.: **въ сѡлнцѣ положи селѣніє своє**) та в Євангелії від св. Луки 21: 25 (пор.: **и вѡдѡтъ знаменѣа въ сѡлнцѣ**).
- 457 Неточна цитата з Книги Псалмів 47 (48): 15. Пор.: **тоѡ ѣсть вѣгъ нашъ во вѣкѣ и въ вѣкѣ вѣка: тоѡ ѡпасѣтъ насъ во вѣки.**
- 458 Трохи неточна цитата з Пісні над піснями 5: 1. Пор.: **Внидохъ въ вертоградъ мой, сестрѡ моѡ.**
- 459 Пісня над піснями 5: 1.
- 460 Парафраза Книги Псалмів 54 (55): 7. Пор.: **кто дасть мѣ крилѣ якъ голѡвинѣ;**
- 461 Це вірші з трагедокомедії Варлаама Лещевського «Гнана Церква». Див. прим. (37) до діалогу «Брань архистратига Михаила со Сатанюю».
- 462 Скворода має на думці слова: **и ѡде самѡ и дрѡгѣни ѣлѡ, и плакаса дѣвства своегѡ на горѡхъ** (Книга Суддів 11: 38).
- 463 Скворода має на думці слова: **женѡ ѡблечѣна въ сѡлнце, и лѡна подѡ ногѡма ѣлѡ, и на главѣ ѣлѡ вѣнѣцъ ѡ свѣздѡ двюнадесяте: и во чрѣвѣ ѡмѡщи, вопѣетъ болащи и страждѡщи родити** (Апокаліпсис 12: 1–2).
- 464 Очевидно, Скворода має на думці слова: **время плакати и время смѣлѣтисѧ** (Книга Екклезіястова 3: 4).
- 465 Неточна цитата з Книги Псалмів 144 (145): 15. Пор.: **Ѡчи всѣхъ на тѡ ѡповѡютъ, и тѡ даѣши ѡмѣ пищѡ во благовременѣи.**
- 466 Скворода має на думці слова: **и плакаса дѣвства своегѡ на горѡхъ** (Книга Суддів 11: 38).
- 467 Очевидно, Скворода має на думці слова: **прїидѡтъ же днѣ, ѣгда ѡимѣтсѧ ѡ нихъ женѡхъ** (Євангелія від св. Марка 2: 20).
- 468 Очевидно, Скворода має на думці слова: **Ѡбратѣшасѧ же въ плачь гѡси моѡ, пѣснь же моѡ въ рыданѣи мнѣ** (Книга Йова 30: 31).
- 469 Скворода має на думці слова: **ѡбратѣсѧ въ плачь ликъ нашъ** (Плач Єремії 5: 15).
- 470 Очевидно, це парафраза Євангелії від св. Матвія 28: 20. Пор.: **и сѣ, азъ съ вами ѣсмѡ во всѡ днѣ до скончѣнѣа вѣка. Аминь.**
- 471 Один з варіантів епіграми «Inveni portum...». Див. прим. 134 до діалогу «Бесѣда, нареченная двое».
- 472 Цей рядок нагадує слова молитви: “Изліи на мя, Боже, великую твою милость” [див.: *Могила П. Євхологон, або Молитвослов или Требник. – Київ, 1646. – С. 982*].
- 473 Неточна цитата з Євангелії від св. Луки 9: 32. Пор.: **ѡубѡдшесѧ же видѣша слѡвѡ ѣгѡ.**
- 474 Неточна цитата з Книги Псалмів 36 (37): 24. Пор.: **Ѡгда падѣтъ, не развѣтсѧ.**
- 475 Парафраза Книги пророка Єзекїїля 13: 16. Пор.: **и видѡщїи ѣмѡ миръ, и нѣсть мїра.**

476 Євангелія від св. Матвія 17: 7.

477 Трохи неточна цитата з Євангелії від св. Луки 9: 32. Пор.: Пётръ же ѿ сѣиі съ нѣмъ вѣхъ ѡтлгчѣни снѡмъ.

478 Парафраза Євангелії від св. Матвія 17: 7. Пор.: востѣннѣ ѿ не бойтеса.

479 Неточна цитата з Послання св. ап. Павла до ефесян 5: 14. Пор.: востѣни, спѣи, ѿ воскреснѣи ѡ мѣртвѣхъ, ѿ ѡсѣтнѣтѣ тѣхъ хрѣтѡсъ.

480 Неточна цитата з Євангелії від св. Луки 9: 32. Пор.: ѡвѣдѣша же видѣша слѡвѣ єгѡ.

481 Перша книга Мойсеева: Буття 38: 26. У Біблії ім'я героїні має форму: дамáрь.

482 Парафраза Книги Притч Соломонових 30: 17. Пор.: Око рѡгѡмѣеса ѡтцѣ ѿ досаждѡмѣесе стѣрѡсти мѣтѣрни, да ѿсторгнѣтѣ є вѣрѡвѣ ѡ дѣврѣа ѿ да снѣдѡтѣ є птѣнцѣи ѡрѣи.

483 Євангелія від св. Луки 9: 33.

484 Книга Псалмів 68 (69): 8.

485 Неточна цитата з Книги Псалмів 68 (69): 9. Пор.: Чѡждѣ вѣхъ вѣртѣи моѣи ѿ стрѣнѣнѣхъ сыновѡмѣи мѣтѣре моѣа.

486 Скворода має на думці слова: **И** сѣ, завѣса церковнаа раздрѣса на двѡе съ вѣшнѡгѡ крѣа до нѣжнѡгѡ (Євангелія від св. Матвія 27: 51; пор.: Євангелія від св. Марка 15: 38; Євангелія від св. Луки 23: 45).

487 Скворода має на думці слова: **Лице**мѣри, лицѣ нѣвѣ ѿ землѣи вѣстѣе ѿскѡшѣти (Євангелія від св. Луки 12: 56).

488 Парафраза Євангелії від св. Матвія 12: 39; 16: 4. Пор.: рѡдѣ лѡкѡвѣ ѿ прѣлюбѡдѣи знѡменѣа ѿцѣтѣ.

489 Скворода має на думці слова: **Т**огдѡ развѣмѣша, ѡкѡ не рѣчѣе хрѣнѣтѣса ѡ квѣса хрѣбнѡгѡ, но ѡ ѡчѣнѣа фѡрѣсѣнѣа ѿ сѡдѡкѣнѣа (Євангелія від св. Матвія 16: 12).

490 Це парафраза або Євангелії від св. Матвія 16: 15 (пор.: вѣ же когѡ мѡ глагѡлетѣ вѣти); або Євангелії від св. Луки 9: 18 (пор.: когѡ мѡ глагѡлютѣ нарѡди вѣти);

491 Євангелія від св. Матвія 16: 16.

492 Початок цієї тиради є цитатою з Євангелії від св. Матвія 16: 17.

493 Трохи неточна цитата з Євангелії від св. Івана 1: 13. Пор.: ѿже не ѡ кровѣи, ни ѡ пѡхѡти плѡтскѣа.

494 Неточна цитата з Книги Псалмів 48 (49): 15. Пор.: ѡ слѡвѣи своѣа ѿзринѡвѣни вѣша.

495 Неточна цитата з Послання св. ап. Павла до филип'ян 3: 21. Пор.: прѣвѣрѡзѣтѣ тѣѡ смирѣнѣа нѡшегѡ, ѡкѡ вѣти сѣмѣ совѣрѡзнѣ тѣѡ слѡвѣ єгѡ.

496 Парафраза Другого послання св. ап. Павла до коринтян 5: 16. Пор.: ѡнѣи ни єдинѡгѡ вѣѡмѣи по плѡти: ѡце же ѿ развѣмѣхѡмѣ по плѡти хрѣтѣа, но нѣи ктоѡдѣ не развѣмѣемѣ.

497 Друге послання св. ап. Павла до коринтян 12: 2.

498 Послання св. ап. Павла до євреїв 4: 14.

499 Послання св. ап. Павла до ефесян 4: 24.

500 Парафраза Євангелії від св. Матвія 1: 1–3. Пор.: **К**нѣга родствѡа ѿса хрѣтѣа, сѣа дѣѡвѡа, сѣа ѡвѣрамѣа. **А**вѣрамѣи родѣи ѡсаѡка. **І**саѡкѣ же родѣи ѡкѡвѡа. **І**аѡкѡвѣ же родѣи ѡдѡ ѿ вѣртѣи єгѡ. **І**ѡдѡ же родѣи фѡрѣса ѿ зѡрѡ ѡ дамѡры.

501 Неточна цитата з Книги Псалмів 15 (16): 4. Пор.: не соверѣдѣ совѡры ѿхъ ѡ кровѣи, ни помѡнѣ же ѿмѣнѣи ѿхъ.

502 Неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 2. Пор.: ѡкоже ѡтѣро разѡпѡтѣса по горѡмѣи мѡдѣе мнѡзи ѿ крѣпѡци, подѡбнѣи ѿмѣ не вѣша ѡ вѣкѡа, ѿ по нѣхъ не приложѣтѣса до лѣтѣи вѣ рѡдѣи ѿ рѡдѣи.

503 Неточна цитата з Книги Псалмів 57 (58): 8. Пор.: ѡунижѡтѣса ѡкѡ водѡа мнѡтѣкѣцѣа.

504 Неточна цитата з Книги Псалмів 36 (37): 38. Пор.: ѡстѣнцѣи же нечѣстѣвѣхъ потрѣвѡтѣса.

- 505 Неточна цитата з П'ятої книги Мойсеєвої: Повторення Закону 33: 29. Пор.: **Блаженъ** єси, ілю: ктò подобенъ тебѣ, любіє спасіємїи ѿ гдѣ; защїтитъ помѡщникъ твоѡ, и мѣчь хвала твоѡ: и солжѡтъ тебѣ врази твоѡ, и ты на выю и хъ настѡпиши.
- 506 Книга пророка Ісаї 53: 8; Дїї св. апостолів 8: 33.
- 507 Скворода має на думці слова: **врагї крѣтї хрѣтѡва** (Послання св. ап. Павла до филип'ян 3: 18).
- 508 П'ята книга Мойсеєва: Повторення Закону 33: 29.
- 509 Скворода має на думці слова: **Во всѡкій пѣтъ пѣстыни прїидѡша ѡпѣстошѡющїи, іакъ мѣчь гдѣнь поѡстѣ ѿ краѡ землї дѡже до краѡ єѡ: нѣсть мїра всѡцѣй плѡти** (Книга пророка Єремїї 12: 12).
- 510 Послання св. ап. Павла до колосян 3: 1.
- 511 Послання св. ап. Павла до колосян 3: 2.
- 512 Парафраза Послання св. ап. Павла до колосян 2: 20. Пор.: ѿ стїхїи мїра, почтѡ іакї живѡще въ мїрѣ стѡзѡетеса;
- 513 Парафраза Послання св. ап. Павла до колосян 3: 4. Пор.: єгда же хрѣтѡсъ іавїтса, живѡтъ вѡшъ, тогда и вы съ нїмъ іавїтеса въ слѡвѣ.
- 514 Трохи неточна цитата з Книги пророка Єремїї 8: 14. Пор.: **Почтѡ мѡ сѣдїмъ; совоздїтеса и внїдемї во грдѡ твѣрды и повѣржемса тѡмъ.**
- 515 Книга Псалмів 94 (95): 6.
- 516 Книга пророка Єремїї 8: 15.
- 517 Парафраза Книги Псалмів 88 (89): 16. Пор.: гдѣ, во свѣтѣ лицѡ твоєгѡ пойдѡтъ.
- 518 Скворода має на думці слова: **вѡсѣ главѡ вѡшеѡ не погїветъ** (Євангелїя від св. Луки 21: 18).
- 519 Неточна цитата з Євангелїї від св. Луки 9: 32. Пор.: ѡвѡждшеса же вїдѣша слѡвѡ єгѡ.
- 520 Неточна цитата з Євангелїї від св. Матвія 24: 28. Пор.: ідѣже во іце вѡдетъ трѣпъ, тѡмъ соверѡтса ѡрїи. Див. також: ідѣже тѣло, тѡмъ соверѡтса и ѡрїи (Євангелїя від св. Луки 17: 37).
- 521 Трохи неточна цитата з Першої книги Мойсеєвої: Буття 1: 22. Пор.: **птїцы да ѡмножатса на землї.**
- 522 Пісня над піснями 1: 1.
- 523 Євангелїя від св. Матвія 14: 27; Євангелїя від св. Марка 6: 50; Євангелїя від св. Івана 16: 33.
- 524 Євангелїя від св. Луки 24: 36; Євангелїя від св. Івана 20: 19, 21, 26.
- 525 Євангелїя від св. Матвія 28: 9;
- 526 Євангелїя від св. Матвія 28: 6; Євангелїя від св. Марка 16: 6; Євангелїя від св. Луки 24: 6.
- 527 Парафраза Євангелїї від св. Івана 11: 25. Пор.: **Рече (же) єи іисъ: ізъ єсмь воскресїє и живѡтъ.** Пор. також зі словами молитви: "Яко ты еси воскресїє и живѡтъ" [див.: *Могила П. Євхологон, або Молитвослов или Требник. – Київ, 1646. – С. 590*].
- 528 Пісня над піснями 1: 1.
- 529 Парафраза Книги Псалмів 118 (119): 82. Пор.: ізчезѡша ѡчи моѡ въ слѡво твоє.
- 530 Неточна цитата з Апокаліпсису 14: 13. Пор.: **бїжєни мѣртвїи, ѡмирѡющїи ѡ гдѣ ѡнїѣ.**
- 531 Перша книга Мойсеєва: Буття 27: 26.
- 532 Перша книга Мойсеєва: Буття 27: 27.
- 533 Можливо, Скворода має на думці слова: **не смїслиши раздѣлїти** (П'ята книга Мойсеєва: Повторення Закону 32: 28).
- 534 Див. прим. 8 до трактату «Да лобжет мя от лобзанїи уст своих».
- 535 Див. прим. 9 до трактату «Да лобжет мя от лобзанїи уст своих».
- 536 Див. прим. 10 до трактату «Да лобжет мя от лобзанїи уст своих».

⁵³⁷ Євангелія від св. Матвія 28: 6; Євангелія від св. Марка 16: 6; Євангелія від св. Луки 24: 6.

⁵³⁸ Афон, чи Свята Гора (гр. *Ἄθος, Ἁγιον Όρος*), – віднога Халкідонського півострова, що має шпиль заввишки 1935 метрів. Із VI-го ст. тут починають селитися монахи. Імператор Константин Погонат (668–685 рр.) віддав Афон у їхнє розпорядження. Відтоді тут виникає ціла низка монастирів. На середину XI ст. на Афоні мешкало близько 7000 чоловік [див.: *Гор Ісіченко, архиеп.* Загальна церквина історія. – Харків, 2001. – С. 301–305]. З Афоном пов'язані життя та творчість цілої низки старих українських письменників, зокрема Івана Вишпенського та Паїсія Величковського. До речі, Федір Луб'яновський у своїх спогадах стверджував, що Скворода також побував на Афоні під час своїх закордонних мандрів [див.: Григорій Скворода в спогадах сучасників і народних легендах. – Харків, 2002. – С. 69].

⁵³⁹ Парафраза Євангелії від св. Матвія 28: 6; Євангелії від св. Марка 16: 6; Євангелії від св. Луки 24: 6.

⁵⁴⁰ Євангелія від св. Матвія 28: 6; Євангелія від св. Марка 16: 6; Євангелія від св. Луки 24: 6.

⁵⁴¹ Євангелія від св. Матвія 28: 6; Євангелія від св. Марка 16: 6; Євангелія від св. Луки 24: 6.

⁵⁴² Євангелія від св. Матвія 28: 6; Євангелія від св. Марка 16: 6; Євангелія від св. Луки 24: 6.

⁵⁴³ Трохи неточна цитата з Четвертої книги Мойсеевої: Числа 10: 34. Пор.: востяни, гди, и да разсыплются врази твои, и да вбжатъ вси ненавидящии тебе.

⁵⁴⁴ Скворода має на думці слова: **Пойдѣтъ ѿ силы въ силѣ: явитѣся вѣгъ вогѣвъ въ сѣнѣ** (Книга Псалмів 83 (84): 8).

⁵⁴⁵ Парафраза Четвертої книги Мойсеевої: Числа 22: 5. Пор.: сѣ, людѣе изыдоша изъ єгѣпта, и сѣ, покрыша лице земли, и сн сѣдѣтъ при ѡдержанїи моємъ.

⁵⁴⁶ Трохи неточна цитата з Четвертої книги Мойсеевої: Числа 22: 8. Пор.: препочийте за дѣночь (сїю).

⁵⁴⁷ Парафраза Четвертої книги Мойсеевої: Числа 32: 4–5. Пор.: Земля, ѡже предаде гдѣ предъ сыны илєвыи, земля скотопитѣльна єсть, равѣмъ же твоимъ скѣтъ єсть. И рѣша: яще ѡбѣтохомъ благодѣтъ предъ тобою, да дастѣся намъ земля сѣя равѣмъ твоимъ во ѡдержанїе, и не преводн насъ чрезъ іорданъ.

⁵⁴⁸ Неточна цитата з Четвертої книги Мойсеевої: Числа 32: 6–7. Пор.: братѣа ваша пойдѣтъ на брань, и вы ли сѣдете тѣ; и всѣю развращаете сердце сыновъ илєвѣхъ, не прейти на землю, ѡже даѣтъ гдѣ имъ;

⁵⁴⁹ Парафраза Четвертої книги Мойсеевої: Числа 32: 11–12. Пор.: яще ѡзрѣтъ человекы сн изшѣдши изъ єгѣпта, ѡ двѣдсѣти лѣтъ и вышше, вѣдѣщи добрѣ и зло, землю, єюже клѣхѣ авраамъ и ісаакъ и іаковъ: не послѣдоваша бо вѣсѣдъ мене, тобѣю халєвъ сынъ іефоннинъ ѡлѣченнъ и инсѣ сынъ наѣнъ, ѡкв послѣдоваша вѣсѣдъ гдѣ.

⁵⁵⁰ Це – варіації на тему П'ятої книги Мойсеевої: Повторення Закону 12: 1–6.

⁵⁵¹ П'ята книга Мойсеева: Повторення Закону 12: 8–9.

⁵⁵² Скворода має на думці слова: **Ннѣ же хрѣтѣосъ востѣ ѡ мѣртвѣхъ, начѣтокъ ѡмѣршымъ выстѣ** (Перше послання св. ап. Павла до коринтян 15: 20).

⁵⁵³ Про “книгочїя” Сомнаса йдеться в 36-їй главі Книги пророка Ісаї.

⁵⁵⁴ Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 22: 16–18. Пор.: что ты за дѣ, и что тебе за дѣ, ѡкв истѣсѣлѣ єси сѣвѣ за дѣ грѣбъ и сотворилѣ єси сѣвѣ на высѣцѣ грѣбъ, и написѣлѣ єси сѣвѣ на камени кѣцѣ; Сѣ, ннѣ гдѣ савѣѣ ѡзвѣржетъ и сотрѣтъ мѣжа, и ѡиметъ ѡтваръ твою и вѣнѣцъ твою славыи, и повѣржетъ тѣ во странѣ великѣ и безмѣрнѣ, и тѣмъ ѡмрешн.

⁵⁵⁵ Скворода має на думці слова: **Блженъ мѣжъ, иже не йде на совѣтъ нечѣстѣвѣхъ, и на пѣтн грѣшнѣхъ не стѣ, и на сѣдѣнщи гѣвѣтєлєй не сѣде** (Книга Псалмів 1: 1).

⁵⁵⁶ Неточна цитата з Книги Йова 21: 14. Пор.: **Глаголютъ же гдѣви: ѡстѣпнѣ ѡ насъ, пѣтн твоихъ вѣдѣти не хѣемъ.**

- 557 Трохи неточна цитата з Книги Йова 21: 18. Пор.: вѣдѣтъ же ѡни плѣвы прѣдъ вѣтроумъ, ииѣ ѡкоже прѣхъ.
- 558 Книга Йова 21: 20.
- 559 Книга Йова 21: 32–33.
- 560 Неточна цитата з Книги пророка Михея 2: 10. Пор.: востѣни и поиди, ѡкѡ нѣсть чѣвѣ сѣи покой: нечистотѣи рѣди, истяжѣсте тѣлѣнѣмъ.
- 561 Неточна цитата з Книги пророка Езекіїла 8: 6. Пор.: видѣла ли єси, что сѣи творѣтъ; вѣззакѡнѣи вѣлика добѣи илѣвѣ творѣтъ здѣ, єже ѡудалѣтѣся ѡ сѣи моѡхъ.
- 562 Трохи неточна цитата з Книги Псалмів 48 (49): 6. Пор.: вѣззакѡнѣе плѣти моєѡ ѡвѣдетъ мѡ.
- 563 Книга Псалмів 55 (56): 7.
- 564 Книга Псалмів 55 (56): 3.
- 565 Книга Псалмів 55 (56): 3.
- 566 Книга Псалмів 55 (56): 7.
- 567 Парафраза Книги Псалмів 55 (56): 7. Пор.: Вѣселѣтѣся и скрѣютъ.
- 568 Книга пророка Ісаї 51: 9.
- 569 Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 51: 12. Пор.: ѡзъ єсмь, ѡзъ єсмь ѡтѣшѣи тѣ: раздѣлѣи, что сѣи.
- 570 Книга пророка Ісаї 62: 10.
- 571 Євангелїя від св. Матвія 28: 2.
- 572 Євангелїя від св. Матвія 28: 6; Євангелїя від св. Марка 16: 6; Євангелїя від св. Луки 24: 6.
- 573 Варіації на тему Євангелїї від св. Луки 24: 5–6.
- 574 Книга пророка Ісаї 51: 17.
- 575 Трохи неточна цитата з Книги Ісуса Навина 5: 13. Пор.: И вѣсть єгда вѣше инѣсѣ ѡ іерѣхѡна, и воззрѣвѣ ѡчѣма своѣма, видѣ чѣлѡвѣка стоѡца прѣдъ нимъ.
- 576 Євангелїя від св. Матвія 28: 7.
- 577 Книга пророка Ісаї 52: 1.
- 578 Книга пророка Ісаї 52: 2.
- 579 Неточна цитата з Першої книги Мойсеевої: Буття 22: 4–5. Пор.: И воззрѣвѣ ивѣраїмъ ѡчѣма своѣма, видѣ мѣсто издѣлѣе. И рече ивѣраїмъ ѡтѣрокѡмъ своѣмъ: сѣднѣ здѣ со ѡслѣтѣмъ: ѡзъ же и дѣтѣищѣ поїдемъ до ѡндѣ.
- 580 Парафраза Євангелїї від св. Івана 8: 56. Пор.: видѣлѣ дѣнь моѣ: и видѣ и возрѣдовѣсѣ.
- 581 Парафраза Першої книги Мойсеевої: Буття 22: 13. Пор.: держимѣи рѡгама вѣ сѣдѣ сѣвѣкѣ.
- 582 Див. прим. 57 до трактату «Да лобжет мя от лобзанїи уст своих».
- 583 Очевидно, Сковорода має на думці слова: Вѣл же ивѣраїмъ дровѣ вѣсѡжѣнѣи и возложи на ісаїка сѣна своєго (Перша книга Мойсеева: Буття 22: 6).
- 584 Перша книга Мойсеева: Буття 22: 12.
- 585 Книга пророка Ісаї 47: 14.
- 586 Неточна цитата з Книги пророка Ісаї 66: 22. Пор.: ѡкоже во нѣбо нѡво и землѣ новѣ, ѡже ѡзъ творѣ, пребывѣютъ прѣдо мнѡу, гѣетъ гѣдъ, тѡкѡ стѣнетъ сѣма вѣше и илѣ вѣше.
- 587 Сковорода має на думці слова: И вѣсть єгда вѣше инѣсѣ ѡ іерѣхѡна, и воззрѣвѣ ѡчѣма своѣма, видѣ чѣлѡвѣка стоѡца прѣдъ нимъ, и мѣтъ єго ѡвѣженѣ вѣ рѣцѣ єго (Книга Ісуса Навина 5: 13).
- 588 Книга пророка Ісаї 51: 9.
- 589 Неточна цитата з Другої книги Мойсеевої: Вихід 4: 27. Пор.: И иде, и срѣтѣ єго вѣ горѣ вѣїи: и цѣловѣстѣсѣ ѡва.

⁵⁹⁰ Трохи неточна цитата з Другої книги Мойсеевої: Вихід 18: 7. Початок вірша звучить так: **И**зыде же мовѣсей во...

⁵⁹¹ Трохи неточна цитата з П'ятої книги Мойсеевої: Повторення Закону 12: 23. Пор.: **Вонни** крѣпцѣ, ѣже не ѣсти крѣве.

⁵⁹² Трохи неточна цитата з П'ятої книги Мойсеевої: Повторення Закону 12: 25. Пор.: **да** не снѣси ю, **да** благо тевѣ бѣдетъ и сынѡмъ твоимъ по тевѣ во вѣки.

⁵⁹³ Неточна цитата з Четвертої книги Мойсеевої: Числа 11: 1. Пор.: и слыша гдѣ и **разгнѣвася** гнѣвомъ, и **разгорѣся** въ нихъ ѡгнь.

⁵⁹⁴ Трохи неточна цитата з Четвертої книги Мойсеевої: Числа 11: 18. Пор.: **добрѡ** намиъ высть во егѣптѣ.

⁵⁹⁵ Четверта книга Мойсеева: Числа 11: 23.

⁵⁹⁶ Парафраза Євангеліі від св. Луки 24: 25. Пор.: **ѡ** несмысленна и кѡсна сѣрдцемъ.

⁵⁹⁷ Парафраза Книги пророка Ісаї 52: 1. Пор.: **Востани**, востани, сїѡне.

⁵⁹⁸ Парафраза Книги пророка Ісаї 62: 4. Пор.: и земля твоѡ вкѡпѣ населитса.

⁵⁹⁹ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 62: 7. Пор.: **Нѣсть** во ваимъ подобенъ: **ѡце** испрѡвиши и сотвориши, **іерліме**, **рѣдованіе** на землі.

⁶⁰⁰ Фраза **правди** бжїа зринає в Посланні св. ап. Павла до римлян 1: 17; 3: 21 та в його ж таки Другому посланні до коринтян 5: 21.

⁶⁰¹ Парафраза Першої книги Мойсеевої: Буття 1: 12. Пор.: **И** изнесє земля выліє травноє.

⁶⁰² Парафраза Першої книги Мойсеевої: Буття 3: 14. Пор.: и **землю** снѣси всѡ дни живота твоегѡ.

⁶⁰³ Перша книга Мойсеева: Буття 2: 23.

⁶⁰⁴ Книга пророка Ісаї 51: 9.

⁶⁰⁵ Книга Псалмів 27 (28): 7.

⁶⁰⁶ Книга Псалмів 50 (51): 10.

⁶⁰⁷ Книга Псалмів 138 (139): 15.

⁶⁰⁸ Парафраза Книги Притч Соломонових 3: 8. Пор.: **тогда** ищѣленіе бѣдетъ тѣлѡ твоемѡ и **ѡвращеніе** костемъ твоимъ.

⁶⁰⁹ Книга пророка Ісаї 58: 11.

⁶¹⁰ Трохи неточна цитата з Книги пророка Єзекїля 37: 7–8. Пор.: **И** высть гласъ внегда ми пррѡчєствовати, и сє, трѣсѣ, и совокѡплѡхѣсѡ кѡсти, кѡсть къ кѡсти, **каждо** ко составѡ своємѡ. **И** видѣхъ, и сє, **выша** имъ жиы, и плѡть **растѡше**.

⁶¹¹ Парафраза Книги пророка Ісаї 43: 13. Пор.: **сотвори**, и кто **ѡвратитъ**;

⁶¹² Книга пророка Ісаї 54: 11.

⁶¹³ Книга пророка Ісаї 54: 14.

⁶¹⁴ Див. прим. 100 до діалогу «Бєсѣда, нареченная двое».

⁶¹⁵ Книга пророка Іоїля 2: 2.

⁶¹⁶ Неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 3. Пор.: **ѡкоже** рай **сладости** земля **пред** лицемъ егѡ, и **ѡже** созданіе егѡ **поле** пѡгѡвы.

⁶¹⁷ Трохи неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 4. Пор.: **ѡкоже** видѣ конскій видѣ и хъ.

⁶¹⁸ Книга пророка Іоїля 2: 5.

⁶¹⁹ Трохи неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 7. Пор.: **ѡкоже** ворцы **потекѡтъ**, и **ѡкоже** мѡжїе **хрѡбри** **выздѡтъ** на **ѡгрѡды**.

⁶²⁰ Книга пророка Іоїля 2: 8.

⁶²¹ Трохи неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 9. Пор.: **Грѡда** **имѡтсѡ**, и на **заврѡла** **востекѡтъ**, и на **хрѡлины** **взмѣзѡтъ**, и **ѡконцями** **внїдѡтъ**, **ѡкоже** **тѡтѣ**.

⁶²² Неточна цитата з Книги пророка Іоїля 2: 15. Пор.: **Вострѣвѣте трѣвѣю въ сѣвѣнѣ, ѡсвѣтѣте по́стѣ, проповѣдѣте цѣльвѣ.**

⁶²³ Книга пророка Ісаї 61: 1; Євангелія від св. Луки 4: 18.

⁶²⁴ Фразу **на мѣсто пѣпела** взято з Третьої книги Мойсеевої: Левит 1: 16.

⁶²⁵ Книга пророка Ісаї 60: 10.

⁶²⁶ Тут і далі до кінця цитати замість слів “и на мѣсто” в Біблії стоїть: **И вѣстѣ.**

⁶²⁷ Книга пророка Ісаї 60: 17.

⁶²⁸ Трохи неточна цитата з Книги пророка Єзекїїля 37: 12. Пор.: **Ѡвѣрзѣ грѣбы вѣша и и́звѣдѣ вѣсѣ.**

⁶²⁹ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 61: 7. Пор.: **Сѣ зѣмлю своѣ вторїцею наслѣдѣтѣ, и весѣлїе вѣчное на́д главо́ю и́хѣ.**

⁶³⁰ Книга пророка Ісаї 60: 1.

⁶³¹ Трохи неточна цитата з Книги пророка Ісаї 60: 2. Пор.: **Сѣ, тмѣ покрѣетѣ зѣмлю, и мрѣкѣ на ізѣки, на тѣвѣ же івѣтсѣ гдѣ, и слѣва єгѣ на тѣвѣ о́зрѣтсѣ.**

⁶³² Пісня над піснями 1: 1.

⁶³³ Євангелія від св. Матвія 28: 20.

⁶³⁴ Прокопович Ф. Сочинения / Под ред. И. П. Еремина. – Москва; Ленинград, 1961. – С. 218; див. про це: *Šyževskýj D. Literarische Lese Früchte. Ein Zitat aus Prokopovyc bei Skovoroda // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1934. – Bd. XI. – S. 22.*